

A classicus tanulmányok socialis jelentősége.

Írta: VÁRI REZSŐ.

– Első közlemény. –

Az irányzatok és törekvések között, melyek történelmi fejlődésen végigment műveltségünknek alapjait megdönteni alkalmasok, helyet foglal az az irányzat is, melynek fegyverhordozói a mai gymnasium ellen hirdetnek harcot, – azon gymnasium ellen, melynek tanulmányrendjében ez idő szerint a legelőbbkelő helyet a latin és a görög nyelv foglalják el. Mivel a nemzetnek azon osztálya, mely jelenleg az ország ügyeinek intézésére befoly, ú. n. »lateiner« elemekből toborzódik s mi tűrés-tagadás, többé-kevésbbé telítve van azzal a tudásanyaggal, melyet egy az ókori műveltségen felépült cultura millió és millió egyenes és nem egyenes közlekedési csövön át közvetít vele, a társadalom vezető köreire nézve nem lehet közömbös, ha azzal a váddal lépnek fel, hogy ez a tudásanyag mitsém ér, az emberiség boldogításának útjában áll s csak idő kérdése, hogy mikor váltják fel megfelelőbbel. Csakhogy úgy vagyunk, hogy ezt a kérdést nem tudjuk egészen a mi személyünktől elvonatkoztatottan érett megfontolás tárgyává tenni, sőt megtörténik, hogy azt politikai kérdések laza függeléke gyanánt kezeljük s nem akarunk tudatára ébredni sociológiai szempontból való fontosságának. A kérdést az utóbbi szempontból megvizsgálni azért szükséges, mert ez dönt a classicus tanulmányok élete vagy halála fölött. Ha az a meggyőződés fészkel meg magát bennünk, hogy az ókori tanulmányok socialis szempontból nélkülözhetetlenek s

vágy sarjadoz ki a szívekben e tanulmányoknak mélyebben szántó művelésére, akkor hiába határozzák el a világ számos pontján: mi *csak* a *természetet* óhajtjuk megismerni, – legalább is ugyanannyi táborból fel fog hangzani a harci riadó, hogy azokat a szellemi kincseket, melyeket az emberiség évezredekén át hangyaszorgalommal gyűjtött volt, a szeretet elszántságával megvédelmezze. De hogy ezt megtehesük, ismernünk kell mindenekelőtt az ellenség hadállását, műveleteit és fegyvereit.

I.

A görög és latin nyelv kérdését a gymnasiumban többféle szempontból szokták megvitatni.

A túlnyomó nagy többség *érzelmi* szempontból szól hozzá e kérdéshez. Állásfoglalásánál döntők rá nézve azok a tapasztalatok, melyeket *iskolai életében* tett, illetőleg sokszor *maga* nem is tett. Tanulmányi iskolai életünk azon bevett szokása, hogy a latin nyelvi tanár az I. o.-tól kezdve az utolsóig kíséri íél növendékeit, methodikai szempontból nem éppen helytelen, de *egy* nagy hátránnyal jár: a tanuló a classikus nyelvek tárgyalása folyamán *csak egy vezető* kéz útmutatásával ismerkedik meg, s ha ez a vezető kéz rossz, ha irányítása alatt a tanuló látja, hogy ismeretei állandóan sekélyesek maradnak s előremenetele szerencsés véletlen és illetéktelen befolyások érvényesülése következtében csak papíron van meg, leszüremlik az évek folyamán lelkében először bizonyos közömbösség a tárgy fontossága és értéke iránt, azután pedig valóságos kicsinylés érzete. *5 ezt a közömbösséget, ezt a kicsinylést viszi ki az életbe!* Ellenben az amúgy is sekélyes ismeretek annyira elpárolognak, hogy itt szellemi haszon tudatáról alig lehet szó. Ezt a kicsinylést a holt nyelvek iránt csak a tudományegyetem reparálhatja még, ha szigorúan a megkívánt követelményekkel lép fel, gondoskodik róla, hogy a latin előképzettség hiányait a tanuló pótolja s rámutat annak nélkülözhetlenségére, mint előfeltételre. Csakhogy a gymnasium növendékeinek egy része még idő előtt törik le, más része pedig technikus, katonai és alsóbb hivatalnoki pályát választ. Bármily tekintélyes ezeknek a contingense, állásfoglalásuk köz-

vetetlenül a classikus tárgyak tanítására veszedelmessé nem válik; de igenis *közvetve*, a *sajtó* útján. Ők azok az apák kik ugyan semmi áldozattól sem riadnak vissza, csakhogy fiók gymnasista lehessen, de akik – maguk sem tudván fiaiknak a classikus nyelvek terén segítségökre lenni, no meg bizonyos képességek hiányának átörökítése miatt – kiöntik, ha lehet panaszukat a közvélemény ú. n. szócsovei előtt, nem a tanár ellen, hanem a tanulással járó nehézségek miatt a *tárgy ellen*, melynek tanítására az illető tanár képesítve van. Pedig ha nem általánosságok terén mozognának, hanem concret tényekre hívnák fel a figyelmet, felfolyamodásuk a közvélemény ítélőszéke elé tanulmányainknak talán még hasznára válna is. Persze – azt mondják – így is kialakul a sok fölszólalás kapcsán valami vélemény egy sok helyütt elhibázott módszerről. Igen, de csak látnivaló, hogy az így kapott képnek gyakorlati tanügyi politikus nem veheti hasznát, mert a tisztátalan fényforrás, mely rajta hézagokat és foltokat hagy, az ezen a téren bizonyos igényekkel fellépő culturpolitikus érdeklődését aligha vonhatja magára tartósan. Hiszen mindenki aki a jelenségeket szereti mélyrehatóbban vizsgálni, tudatában van annak, hogy az egyéni módszer hibáit a tárggyal járó methodika rovására írni valóban csak a tudatlanság fogja. Ilyen hibák az egyéni módszer hibái, amióta csak nyelvtanításról beszélhetünk, mindig megvoltak és mindig meglesznek, mert a tanárság megválogatása terén sohasem fogjuk tökéletesen kikapcsolhatni az irrationalis tényezők közrehatását.

A kérdéshez hozzászólók táborát igen jól megvilágíthatjuk, ha vizsgáljuk, hogy társadalmunknak politikai pártokra való tagoltsága szerint hogyan oszlanak meg a vélemények a classikus nyelvek taníttatását illetőleg. Mert felekezetiességek és felekezetnélküliségnek, nationalismusnak és socialisnak megvan a maga világnézetéből folyó értékelése, mely az illetők táborában és pedig sajtójuk hasábjain ismételtén, noha nem rendszeres formában, de kifejezésre jut.

Lássuk mindenekelőtt azt az irányzatot, mely legkevésbé veszedelmes a classicus tanulmányok művelésére. Ez az irányzat a felekezetek táborából indul ki. Mindenesetre a legszeledebb antagonistáink ők, hiszen a görög és római culturával

való kapcsolatunkat nemcsak hogy nem tagadják, hanem e kapcsolat tudatát bizonyos elvitathatatlan kegyelettel őrzik és táplálják. Értem a katolikus, a görög nemegyesült és protestáns egyházak öntudatos hiveit. A görög nyelven irt Uj-Testamentum, a latin és görög egyházatyák művei, a latin, mint a rítus nyelve, az egyház történetének ama századai, melyek a krisztusi vallás érdekében vívott s a hajdan latin és görög földön lezajlott harczokról regélnek, megannyi erős conglutináló tényezők a classicus nyelvek taníttatásának fentartása érdekében. Csakhogy e tábor katonái az ókor szellemi termékeinek az értékelésénél a súlypontot oly időkre helyezik, melyekben igaz, hogy már bizonyos erkölcsi erjedő processus végbement volt, de melyekben az emberi lángész teremtő ereje tekintetében már nagy fokú hanyatlás köszöntött be. Ehhez képest ők az iskolában a *keresztény* írók olvasását sürgetik, mert féltik a növendékeket a pogány írók műveiben megnyilatkozó erkölcsök káros hatásától; e pogány írók műveiben azonkívül nem a belső, gondolati tartalmat, hanem a formát tekintik előbbrevalónak. Minden ez utóbbi szempontból való tagadhatatlan érdemeik mellett ők azok, kik a holt nyelvek taníttatásának voltaképi célját félremagyarázván, a szünetlen grammatizálással mérhetetlen bajokat is tudnak okozni tanulmányaink megkedveltetése terén s kiknek bizony van némi részök abban, ha classikai nyelvtanításunkat támadások érik. A zsidó felekezet fanatikusainak csak annyiban fekszik szívéen a classikai nyelvtanítás ügye – ha egyáltalán szívéükön fekszik – amely mértékben kezdő theologusainak szükségük van Josephus Flavius és Thilo Judaeus görögül irt munkáik ismeretére.

Míg a keresztény, de kivált a kath. egyházaktól fentartott iskolákban javarészt a latin és görög nyelvi tanítás formális oldalának elsajátítása teng túl, a felekezetnélküliek a classicus nyelvek taníttatását szintén szívéükön hordják ugyan, de totó genere más irányban. Az ő szemökben a classicus ókor minden szellemi terméke csak addig ér valamit, amíg az gyönyört és élvezetet nyújt. Fennen hangoztatják, hogy a classicus írók olvastatásának az a célja, hogy műveikben gyönyörködjünk. Keressük bennök a fenségést, a megrázót, szenvedélyek harczát, a szerelem ömlengéseit s mindazt, ami

ezeket bölcséleti megvitatás tárgyává teszi. Ez az irány nem Xenophonért, Ciceróért, Horatiusért és Senecaért rajong, hanem Homerosért, Sapphoert, Sophoklesért, Platóért, Ovidiusért és Catullusért. A moralizálást lelke mélyéből utálja s nem is képes felfogni, hogy az mire jó. Ez az irány kívánja hangosan, hogy a művészetek is vonuljanak be az iskolába, – akár teljes nuditásukban. Hívei emlékeztetnek a cinquecento élvvagyó humoristáira azok nyelvi készsége és rajongó paroxysmusa nélkül. Epikuraeusok a gyakorlati életben, a politikában a socialdemokráciával kaczerkódó liberálisok.

Ilyen, az erkölcs kérdésében meglehetősen ellentétes irányú táborok mellett vannak oly táborok, melyek nem ethikus és hedonistikus, hanem utilitaristikus és intellectualistikus alapon foglalnak állást a classicus nyelvtanítás ellen. E radicalisabb táborok közül először annak a minket érdeklő jeliszavaival kell foglalkoznom, melynek katonái a nationalismus köpenyébe szoktak burkolózni.

Ha nationalismuson azt a politikai és kulturális törekvést értjük, mely a fajilag determinált nemzet erőinek imperialistikus tendenciával történő tőkésítését czélozza, úgy természetes, hogy nemzetek szerint más és más homloktérbe kerül a classicus nyelvtanítás kérdéseivel. Az olasz nationalismus a régi Rómáért más értelemben lelkesedik, mint a germán nationalismus, mely a görög szellemet közelebb állónak tekint a germán népszellemhez, mint a rómaid. S így természetesen a nálunk – egyébiránt kellőképpen tudatára nem ébredt – nationalismus is a maga sajátos világításában fogja látni ezt a rája nézve éppen nem kicsinylendő problémát.

A magyar nacionalista okoskodása ebben a kérdésben körülbelül a következő: A magyarnak, mint a turáni faj ivadékának első sorban és mindenekelőtt a *maga* ethnikus tulajdonságait kell ápolnia, a *maga* nemzeti erényeit kell fejlesztenie, a *maga* fajának uralmát kell győzelemre vinnie, a *maga* irodalmának kell teret biztosítani, a *maga* közgazdasági érdekeit szíven viselni, egy szóval oly törekvések szolgálatába állani, melyek nemzeti életét minden tekintetben körülbástyázzák. Sorsunk úgy hozta magával, hogy idegen fajú népek közé ékelődtünk s azok között minden erőnket meg kell feszítenünk, hogy nemzeti sajátosságainkat épségben örökítsük át utódaink

számára. Hogy minő mértékben és terjedelemben tudunk nyelvünknek és nemzeti culturánknak idegen fajú népek közt is fogyasztó területet biztosítani, az egyfelől a politikai hatalom kérdése, másfelől a nemzeti culturánkban rejlő értékek nagyságától függ. Bizonyos, hogy e célból az idegen fajú népek közé is kell mennünk s megismertetni velök a nemzeti cultura sajátosságait s eszményi tartalmát, mi nem történhetik a nélkül, hogy idegen nyelveket ne tanuljunk. Nagy culturára visszapillantó nemzetek szomszédságában érdekünkben áll azok nyelvével megismerkednünk, hogy egy más, ez idő szerint magasabb cultura áldásait is élvezhessük, annak termékenyítő hatását kitegyük magunkat. Az előbbi szempont a hazai nemzetiségek nyelvének az ismeretét javallja, az utóbbi szempont az ú. n. kultúrnyelvekét. Nekünk voltakép a görögök és rómaiak nem őseink; kegyelet nem fűz hozzájuk. A népcsaládi érzése sem hozza őket közelebb hozzánk, mint például az angolhoz, az oroszhoz hozza: mert nem az árja népcsaládnak vagyunk a hajtásai. Nekünk mentől több culturnyelvet kell elsajátítanunk, ha a népek nemzetközi érintkezése gyűlöhelyein néma szerepre nem akarjuk magunkat kárhoztatni, vagy annak a veszélynek téve ki magunkat, hogy meg nem értenek, nevetségessé válni. A classikus nyelvek az ilyen nemzetközi megértésnek s culturánknak a nemzetiségi területeken való hódító előrenyomulásának mivel sem igazolható kolonczkövei. Mindaz, a mi jót a nyelvtanulás az egyén számára hozhat, azt a modern nyelvek tanítására alapított gymnasium is megteheti: ezek segítségével is tehetni szert formális képzésre, irodalmi látókörre és aesthetikai élvezetre. S a mi a fő: nem látja kárát e mellett a gyakorlati nézőpont sem: a modern nyelv tudása a gyakorlati megélhetést inkább szolgálja, mint a holt nyelvek, mert bármely életkor számára közve-títhető tudásanyagot rejtven magában, bőségesebben kamatoztatható és egyetemesebben gyümölcsöztethető.

Ugyanaz az álláspont az, a mely a HERBERT SPENCER-é s az ALEXANDRE BAIN-é, kik azt kívánják, hogy csak azt tanítsuk az iskolákban, a mi viszonylagos haszonnal jár s a RAOUL FRARY-é, ki »A latin nyelv kérdése« című művében hasztalan tiltakozik az ellen, mintha ő a hasznosság örve alatt akarná lejjebb szállítani a tanulmányok mértékét, ő is csak följjadul

azon, hogy a classikus oktatás semmi productiv életmódra nem készíti elő az ifjúságot; följjadul, hogy csak azokra a pályákra készíti elő, melyek csak egy kis szó- és írásbeli ügyességet kívannak. Pedig az iskolákban keveset olvasnak görögül s a ki csak kivonatokat olvasott a görög írókból nem olvasta őket. Bizonyos tudományos szavak jelentésének ismerete végett senkinek sincs szüksége tudni, honnét erednek. A telegráfot és thermometert használjuk görög tudomány nélkül is. A mi az élő nyelveket illeti, csak világos, hogy azok az ifjú növendékekre túlságos fáradságot nem rónak; míg a latinnál, mielőtt szavakkal volna dolgunk, kénytelenek vagyunk abstractiókkal bajlódni, s *ezt* nevezik szellemi gymnastikának. Az ókori remekművek tökéletes élvezete a legtöbb növendéknél hiányzik. A középiskolai oktatás feladata nem az, hogy Írókat, hanem hogy művelt embereket képezzen. Gyarló az a tétel is, hogy csak az ókori irodalmak ismerete képesít bennünket modern classikusok teljes érdemének méltánylására. Igaz, hogy Euripides nélkül Racine talán nem lett volna Racine! De vajjon kellett-e olvasnunk Euripidest, hogy Racine verselésének páratlan harmóniáját élvezhessük?! Épp úgy nem igaz, hogy a görögökkel s a rómaiakkal való társalgás különösen alkalmas emberek s polgárok képzésére. Hasonlítsuk össze Themistoclest Condé-val, Scipio Africanust Hoche-sal, s látni fogjuk, hogy a modernek gyakran felülmúlják a régieket. A könyvek, a melyeket modern nyelveken a legutóbbi 250, ill. 280 év alatt írtak, beleértve természetesen az ókori írók fordításait is, többet érnek, mint mindazok összevéve, melyek a mondott időszak előtt a világon megvoltak. A rómaiak meg éppen csak pusztá utánczók.

Míg a radicalis nationalismus hívei a classikus nyelvek helyébe a modern nyelveket s első sorban persze az anyanyelvet kívánják tenni, a mai gymnasium ellen horgolóknak egy másik tábora egyáltalában már kétségbevonja a nyelvtanításnak művelődésképző erejét. Ez a tábor a természet-tudományokra esküszik. Hadd halljuk e tábor egyik képviselőjének, OSTWALD VILMOS, volt berlini chemiai professor támasainak idevonatkozó foglatatát.

Az igazi nagy emberek, egy Robert Mayer, egy Liebig élettörténete mutatja, hogy a gymnasiumban igen rossz tanulók

voltak s vonakodtak bevenni azt a táplálékot, melyet a középiskola nekik nyújtott. Tudjuk, hogy ha a kor úgy kívánta, kiléptek homályából a nagy emberek: ebből nyilvánvaló, hogy az anyag mindig megvan az emberiségben, de a középiskola akarati energiájukat megfojtja. Mi lehet ennek az oka? Nyilván a nyelvek! Mert ezekben csupa önkény és véletlen uralkodik, semmi logika és törvényszerűség sincs bennük. A szó jelentése nem fejezi ki a képzettartalmat! Beszélünk »napkeltéről, holott tudjuk, hogy a nap áll s földünk az, mely mozog. Már most a nyelvvel, mint valami szükséges rosszal meg kell alkudnunk, különben gondolatainkat ki nem fejezhetnők, de csak legyünk tisztában ennek a képzőeszköznek mineműségével, mely a fiatal lélekben kiirtja az érzéket ama remek rend iránt, melyet a természetben lépten-nyomon tapasztalunk s abba a logikai törvénybe vetett hitet, hogy adott praemissákból előre meghatározható valami következik. Rossz tehát az a középiskola, mely a legtöbb időt a nyelvek tanulására fordítja. Hiszen a nyelvek tanulása nem is teszen okos emberré, mert ha így állna a dolog, a nemzetközi hálókocsitársaság s a szállók portásai alkotnák az emberiség színétvirágát. A tudománynak csak egy célja lehet: előre meglátni a jövőt, tanítsa tehát, hogyan lehet meglévő materia alapján a jövőt eruálni. Elég mint szükséges rossz az anyanyelv, e mellé aztán a természettudományok kerüljenek.

II.

E kivonat szűkre szabott keretében nem vethetünk pillantást a classikus nyelvtanítás egész fejlődésére, tisztes múltjára. Elegendőnek tartjuk tény gyanánt megállapítani, hogy a XIX. század – nyilván Rousseau nevelési elveinek és a philanthropinisták oktatási rendszerének bizonyos tekintetbevétele után – azt az ezeréves dogmát, mely a classikus nyelvtanításnak mint képző erőnek egyedül üdvözítő voltát hirdette, bizonyos mértékig tagadásba vette. A nemzeti eszmének tudatosításával karöltve járt az a meggyőződés, hogy az élő nyelveknek képző ereje és gyakorlati értéke nem hagyható számvetésen kívül; s az a didactikai principium, melyet

a XVIII. században még Gesner állított fel, hogy »verborum disciplina a rerum cognitione nunquam separanda«, majd az az igyekezet, a philologia figyelmét az ókori élet reális oldalai felé terelni, magával hozta, hogy a classikus nyelveknek formalistikus szempontokból való kezelése az iskolában, a maga eredeti merevségéből mind jobban és jobban engedett. Mivel Lessing, Goethe és Schillerek idejében és sok tekintetben ezeknek az ókorért való rajongása folytán divatba jött a classikus remekművek szépségeinek szertelen felmagasztalása: ezeket a remekműveket abból a célból olvastatták, hogy a szellemi élvezet kútforrásai gyanánt mutassák be, abból a meggyőződésből kiindulva, melynek WOLF FRIGYES ÁGOST kölcsönzött bölcséletileg kifejezést, hogy az ókor szemlélete alkalmassá tesz a bennünk rejlő nemesebb erőnknek minden irányban való harmonikusabb kifejllesztésére. E felfogás mellett főképp azoknak a görög és latin íróknak juttattak tért a gymnasium olvasmányai között, a kik egy-egy műfajban nagyot alkottak s kiknek lángelméje későbbi korok nagyjainak szellemi világára is érezte termékenyítő hatását. Csak egyéniségek léptek így a szemlélet perspektívájába s nem országok és népek; csak az a világ, mely bennük és általuk tükröződik vissza. Ezt az aestheticorhetoricai célt szolgálták a különböző országok tantervei, melyek természetesen az előző évszázadokban szorgalmazott grammatikai képzést megszorították ugyan, de tökéletesen sutba nem dobhatták. Sutba nem dobhatták azért, mert különben az új irány önmagával jött volna ellenmondásba: hiszen a nyelvnek szabatos és formális szempontból választékos kezelése az aestheticai érzésnek nem megvetendő kútforrásai egyikét alkotja.

Ma tehát úgy állunk, hogy nagyban s egészben, de különösen még minálunk ezen aestheticorhetoricai és grammatikai szempont szerint tanítanak S ha a classikus nyelvtanításban a XIX. század elejéig az volt a cél, hogy a beszéd, illetőleg a stylus elsajátítására szolgáló eszközök egyikét sem tekintették mellőzhetőnek, következőleg korlátozottá vált a szemhatár, kisszerű az emberismeret, élettelen a tárgy, mely schémákat, paradigmákat és utasításokat nyújtott, – most más veszedelmek fellegei tornyosultak össze: az ifjú lélek a nagy egyéniségek lelki világa szemléletében elmerülve, milieu-jéből ki-

ragadottan csak az individuumot látta, azt értékelte, ahhoz mérte magát. Az eszméket csak kialakultságukban látta, abban a formában, melyben éppen testet öltöttek, nem történeti fejlődésükben, nem egyetemesebben mozgó és folyton termelő energisálásukban. Ez a nagy átlagnál alkalmas volt arra, hogy nézetem szerint az életnek egoistikus felfogását s egy oly világnézet kialakulását segítse elő, melyet a köz szempontjából, tehát soeialis szempontból, üdvösnek nem ismerhetünk el. Megvolt azért mind a két tanításnak a maga el nem vitatható nagy előnye is: a formalistikus tanítás gyümölcsképpen megállapíthatjuk a modern nyelvekben való kipallérosodottságunknak tényét, az aesthetico-rhetorikai tanítás folyamányaképpen pedig az ember idealisatióját abban az értelemben, hogy az a tudat érlelődik meg bennünk, hogy lelkünknek titáni eleme is van, és nem csupa szabály és béklyó, de nem is csupa anyagiság. Ezek nem értéktelen értékek! De mint láttuk, ezeket devalválni igyekeztek. Vegyük szemügyre mindenekelőtt az ú. n. erkölcsi szempontot!

Érthető volt, ha a kereszténység első századaiban, midőn arról volt szó, hogy a vallás céljainak megfelelő közműveltséget és közoktatást teremtsenek, a feladat óriási nehézségeinek láttára a grammatika, retorika és dialektika disciplinait karolta fel és assimilálta különös szeretettel a kereszténység, míg az ó-kor prózai és költői irodalmát, mely tele volt a pogány világnézet megnyilatkozásaival, állandó gyanakvással nézte, míg csak a nagy egyházatyáknak, Basiliosnak, nazianzi szt. Gergelynek és szt. Ágostonnak fejtegetései révén a görög-latin ó-kor szellemét a keresztény meggyőződés tudatával összhangzatba hozni nem sikerült. Érthető volt, ha a reformatio bekövetkezte után a jezsuita Possevini, majd Comenius a régiek irataiban a keresztény érületre káros tartalmat véltek fölfedezni, ha az aesthetikai nézőpont érvényesülésével a classikus nyelvtanításban a kereszténység az emberben rejlő összes képességek kifejlesztésétől a maga világnézete számára nem várt jót, – ma azonban, midőn a formalistikus és az aesthetikai nézőponttal bizonyos mértékig szakítani kezd a paedagogia s mint lejjebb látni fogjuk, a történeti szempontot tolja előtérbe, mely azt rendeli vizsgálni, melyek műveltsé-

güinknek alapjai, mely tehát a pogány világ erkölcsiségénél magasabb fejlettségű keresztény erkölcsiséget a magyarázatnál megvilágítani kénytelen márcsak azon elvnel fogva is, mert nevelők vagyunk és nemcsak oktatók, – manapság nincs mit féltetni ifjúságunk erkölcsiségét paedagogiai szempontok szerint megválogatott pogány írók romboló hatásától. Mi nem osztjuk a renaissance embereinek felfogását, mi nem akarunk olyan emberekké lenni, amilyenek a classikus ó-kor emberei voltak; mi, kik a munka értékét ismerjük, ma mások vagyunk, akaratban elszántabbak, tudásban és ismeretekben haladottabbak, az erkölcsiség emelkedettebb felfogása tekintetében fejlettebbek. Ez előtt a fejlettség előtt nem hunyhatunk szemet, ha az emberi nem művelődése történetének éber- és vizsgaszemű megfigyelői akarunk lenni.

S ha valóban azoknak érezzük magunkat, nem fogunk abba a végletbe esni, hogy extatikus kitérésekben mint netovábbját az emberi remeklésnek állítsuk oda mindazt, ami a görög és római szellem alkotása. Mi nem akarunk csak annyit nyújtani, amennyit néhány remekműnek aesthetikai szempontból való megértése nyújt. Mert, ha a nyelvi megértésen kívül csak oda törekszünk, mindenütt és mindenben az író művészetét megértetni, órákon át elemezni a homerosi hősök jellemét, a költemény dictióját, ANTIGONÉ tragikumát, az AENEIS szerkezetét, a horatiusi ódák gondolatmenetét s ebben merítjük ki tudásunkat, azután még az úgy nevezett állami, hadi és magánrégiségek compendiumszerű tudását tálaljuk fel az ifjoknak, kettős hibába esünk. Először is a fordítással járó nehézségek a legtöbb tanulónál lehetetlenné teszik, hogy zavartalan aesthetikai élvezet keletkezzék. Következőleg *nem szabad a classikus nyelvtanítás főczéljaképpen ezt a czélt kidomborítani*. Továbbá ennek a czélnek az elérésében a régiségek tanítása, úgy a hogy most folyik, csöppet sem gyámolít, ellenkezőleg: kiáltó ellentétben van vele, de egyébiránt sem segít egy tapodtat sem előre! Mit ér, ha a tanuló el tudja sorolni, hányféle tunica volt a rómaiaknál, hányféle »via« a római táborban, hány folyó az alvilágban, hány borfajta Itáliában, ha e régiségek előadásába úton-útfélen történetet nem viszünk bele, történeti fejlődésnek a lánczolatait nem vétetjük észre, történeti összehasonlításnak az alapját nem rakjuk le, s vele

fel nem keltjük, szítjuk és ébren nem tartjuk azt a történeti érzéket mely minden idealismusnak magasztos kútforrása szokott lenni. E mellett a szempont mellett az aesthetikai szempont csak másodsorban jó tekintetbe, mert ennek eredményes alkalmazása a tanuló részéről olvasottságot, művészi fogékonyságot s bizonyos szellemi congenialitás csírái mellett főképp alapos nyelvtudást tételez fel, oly szellemi adományokat tehát, melyeknek nagyobbarányú kifejlesztését az egyetem classikus nyelvtanítása s aesthetika-tanára tarthat szem előtt; egyébiránt annak a gymnasiumban csak az anyanyelvi és a német irodalmi tanítás keretei között lehet csak szabad folyást biztosítani.

De ha így áll a dolog, talán a modern nyelvek még mindig czélszerűen pótolhatják az ó-kori nyelveket? A modern nyelv, melynek szerkezete közelebb áll a miénkhez, talán könnyebben sajátítható el, mint a latin és a görög, s az általa közvetített remekművek nyújtanak oly aesthetikai élvezetet s adnak oly culturatörténeti háttérrel, mint a régiek irodalma? így elméletben állítva fel a kérdést, kétség sem fér hozzá, hogy a modern nyelveknek, mint culturák hordozóinak, ugyancsak művelődésképző erejük és aesthetikai élvezetet nyújtó szerepök van, ha jelentőségében ez nem is oly kiható, mint a classikus nyelveké. De a gyakorlatban, a megvalósítás terén, már nem kis nehézségek állnak elő. Az olasz nyelv mellett zengzetessége szól s az a körülmény, hogy szinte szomszéd nyelv, az angol mellett szerkezetének könnyűsége, e nyelv nagy elterjedtsége jó figyelembe, a francia mellett nagy szabatosága, kifejező képessége, eleganciája s a külföldi társadalom előkelő köreiből elfoglalt posztíója vihető sorompóba. Viszont az elsónél a szókincs mérhetetlen gazdagsága, az italianismusok beláthatatlan tömege, a másodiknál a kiejtés, a harmadiknál az igeidők helyes használata és átértése állít minket nehézségek elé. Mint nyelvek a kezdőknek épp oly fáradságot okoznak, mihelyt grammatikájukra helyezük a súlyt s nem a direkt módszerre, akár csak a latin vagy a görög; az irodalmi tanítás fokán pedig abban a mértékben, mint a görög s a római irodalom, nem szolgáltatnak mintákat. A mintáról azt kívánjuk, hogy eredeti legyen; már most maga FRARY is kénytelen megvallani, hogy a költészet virá-

gát a görögök, illetve rómaiak tépték le, hogy ami a modernknél köz- és elcsépett hely, az a régieknél egyszerűség, eredetiség, természetesség. Ha pedig a művelődéstörténeti szempontot alkalmazzuk rájuk vonatkozólag, szinte elmaradhatatlan a mikrologia, az a jelentéktelen jelenségek magyarázatán kérődő és rágicsáló eljárás, mely valósággal meggyőltetni képes a legbecsesebb irodalmi művet is. »Minden író – mondja ZIELINSKI – úgy ír, hogy művelt kortársai őt megérthessék; magyarázni őt csak akkor kell, ha az a történeti háttér, amely az illető mű érthetőségének az alapját teszi, számunkra már megváltozott, eltolódott, kevésbé érthetővé vált.« Vagy képzelhető-e irodalmi olvasmány, mely a magyarázatot nélkülözheti, idegen nép culturájának írott terméke, melynek minden szavát, minden gondolatát érteni fogja a tanuló? Vagy hogy az irodalmi tanítás pusztán associatív legyen s az igazi apperceptio száműzve legyen belőle? A modern nyelvek tehát az idealistikus szempontoknak kisebb mértékben felelnek meg, mint az antik nyelvek. Hivatásuk azért egészen másban is keresendő: ők hivatva vannak a culturnépekkel való *gyakorlati* közösségünket szolgálni, azt a célt, hogy culturális versengésünkben *eszközökül* használhassuk fel őket.

Velők szemben a elassikus nyelvek tanulásának egészen más rendeltetése és célja van, mely célt azonban csakis ezen nyelveknek és az e nyelvek által közvetített culturáknak beható szemlélete alapján érhetjük el. Lássuk előbb, maguknak ezeknek a nyelveknek az elsajátítása *minő* szellemi haszonnal jár?

Tagadhatatlan, hogy a latin és görög nyelvtanításnál, hacsak nem az úgy nevezett direct módszerrel kezdjük, már kezdetben abstractiókkal van dolgunk; a tanulónak elvont fogalmakkal kell megismerkednie, mint: *nem, szám, eset, mód, idő* stb. Megengedem, hogy a 9-10 éves gyermekek nagyobb részének ez nem könnyű feladat s azért meggyőződésem szerint mindjárt az első osztályban *nem* kellene megkezdeni a latin nyelvi tanítást, csak a II.-ban, de elvégre is gondolkodásunk abstrahálás nélkül nem lehet el, s így az iskolának kell, hogy ez is tegye egyik célját: lassankint előkészíteni az ifjúságot az elvontabb gondolkodásmódra. S azután van-e szükség arra, hogy a *legelején* mindjárt abstractiókon kezdjük? »Helyes

tanítást sohasem eszközölhet a tanár – mondják Utasításaink – ha a tudományos abstractio eredményeit tekinti az oktatás *kiinduló* pontjainak, ha megelégszik egyszerű közlésükkel és nem tapasztalatok alapján téteti meg magukkal a tanítványokkal azok elvonását.« S minden tanár, aki latint vagy görögöt tanított, alá fogja írni, hogy ez az inductio, a tapasztalatoknak ez a gyűjtése olvasmány alapján, oly értékes logikai functió a gyermek lelkében, hogy úgyszólván egyetlen hasznos előfutára a később, a tanítás fejlettebb fokán alkalmazott synthetikus jellegű és történeti irányú gondolkozó tevékenységnek. Mely tárgy alkalmasabb ilyen inductiv tevékenység kifejtésére, mint a formái rendkívüli változatosságánál oly ropant gazdag latin és görög nyelvnek olvasmányokon alapuló tanítása? De mihaszna – mondja OSTWALD – ha az inductio oly szabályhoz vezet, mely alól kivétel van, ha azt látja a tanuló, hogy föltétlen szabályszerűség nincs? De akkor is az a logikai művelet, melyet a tanuló végez, megbaratkoztatja azzal a tény nyel, hogy az emberi szellem országában, – s a nyelvet éppen a tanuló fogja fel mint valami az emberi szellem birodalmába tartozót, – »a typus és a szabályszerűség mellett ott van az árnyalat, a törvényszerűség mellett az irrationalis, a szeszély, a tömeget repraesentáló egyformaság" mellett az egyén, a különöse, mindaz tehát, amit egy a történet ismeretén alapuló világnézet vall és hirdet, s ami a történeti érzéknek egy magasabb, irodalmi fokon történő fölkelésének a lehető legüdvösebb előiskolája. A természettudós gögje pedig éppenséggel nem igazolt: az ő generalisatiója és specialisatiója sem nyugszik megingathatatlan alapokon s csak mint logikai művelet hasznos sok esetben: nemek, fajok és fajták közt nem húzhatók meg mindig a kellő biztossággal a választó vonalak s így a specialisatióra való törekvés nálunk nem egyszer szakasztott úgy mond csődöt, mint ahogy nálunk az inductiv eljárás folyamán nem jutunk sokszor általános érvényű tételhez. Mennél belterjesebb tehát a nyelvtanulás a classikus nyelvtanítás alsóbb fokán, annál jobban előkészített elmét kapunk a classikus tanítás felső fokán szorgalmazandó cél elérésére.

Ez a cél pedig a történeti érzék fölkelése. »Meg akarjuk mutatni – jelenti ki WILAMSOWITZ – akármilyen, a civilisatio

magasabb fokán álló nemzet fiainak, hogy mint culturnép, és pedig csakis mint culturnép, egy közös anyának a gyermekei,» és ez az anya a hellén eszmékkal saturait utóbb kereszténységre tért Róma, »mert tényleg szükségünk van emberekre, kik a múltat is tudják szemlélni« s nem csak a jelen élvezetének szentelik életüket, nem csak a jövő felé fordítják pillantásukat. Szükségünk van emberekre, kikkel megszerettjük a múltat, kikbe azt a meggyőződést tudjuk plántálni, hogy az emberiség múltja eszmék és inspirációk kincsebányája, a fejlődés törvényei megállapításának útbaigazítója, termékenyítője a költészetnek és művészetnek; melynek hagyatékát egyszerűen eldobni éppen nekünk *kis* nemzetnek nem volna tanácsos, mert mihelyt úrrá lesz bennünk az a meggyőződés, hogy a múlt ismerete semmi gyakorlati haszonnal nem jár, anyagi vagyonosodásunkat nem mozdítja előre s a jövődőt nem segít meglátni s így mire sem jó, – minden, a történelem ismeretén alapuló világnézetünkkel együtt, melyet pedig a classikus nyelvtanításnak újabban tervbevett módszere kialakítani segít, romba dől és meghaladott álláspont phantasmájává válik a saját nemzeti múltunk szeretete is. Logikusan fölvetődik akkor az a kérdés, hogy ha a múlt mire sem jó, mire jó akkor éppen csak a magyar nemzet múltja? Aminthogy nem kell egy Macchiavellinek a prophetiája ahhoz, megjósolni, hogy a classikus nyelvtanítás fokozatos és lassú kiküszöbölése után felülkerekedik a természet-tudományi irány s vele egy a történelmet fumigáló s a történeti kutatást csak kedvtelésnek minősítő világnézet.

A történeti szempontnak bevitelével a classikus nyelvtanításba tevékenységünk azonnal másképpen fest, mint azelőtt festett. Most nem maradunk szigorúan egyetlen egy író eszmevilágának a korlátain belül, hanem *persektivákat nyitunk oly messze előre vagy, hátra, amennyire csak tudunk*. Az író műve substratumul szolgál nem csak logikai műveletek elsajátítására, nem csak magának az írónak lelki és eszmei világa megértésére, hanem a műben felraktározott művelődést történeti anyagnak minden irányú encyclopaedikus bár, de arányos figyelembevételére és fejlődéstani megvilágítására. Nem csak logikai eljárások és pszichológiai elemzések, a gondolkozás és az emberismeret iskoláivá avatjuk a classikus auctороk

szövegeit, – tovább megyünk: az ember múltját s a múltak emberét a jelenhez, illetőleg a jelen emberhez való viszonylatában mutatjuk be. Ez természetesen encyclopaedikus és a történeti ismereteket tételezi fel az emberi civilisatio s a tudomány-ágak minden mezején s az a tudományos anyag, amelyet ekkép nyújtunk, melynek erjesztő csiréit a tanuló azon közvetlen eredetiségökben kapja, a lehető legerősebb pillére lesz az úgy nevezett rendszeres történettánításnak. Ha így fogjuk fel a classikus nyelvtanítás feladatát, az írók quantitativ olvasásának a kérdése igazán csak másodrendű kérdés.

Látnivaló, hogy ez a fajta tanítás nemcsak ügyvédek és hírlapírókat képez, mint FRARY hiszi, hanem a nemzet hagyományain örökdő s története tanulságain kegyelettel csüngő élite-polgárokat. Az ilyenfajta tanulás birtokában nem csak kis szó- és írásbeli ügyességgel lépnek ki az életbe; nem használják a telegráfot és a thermometert hálátlanul és közönyösen, mint a bádogosok és a szerelők, hanem mint az emberi alkotó szellem fáradásainak becses bizonyítékát a múltból; s ha az ilyen ember Racine-t olvassa, élvezni fogja verselésének páratlan harmóniáját, az érzelmek megható finomságát, de szellemi élvezetet fog találni annak láttára is, hogyan termékenyítenek meg eszmék eszméket, s hogyan tanul ember embertől, hogyan uralkodik a nagy szellem ismét nagy szellemekek felett. S ez a fajta tanítás nem fog elzárkózni attól, hogy Scipio Africanust összehasonlítsa Hoche tábornokkal is, kiről FRARY azt hiszi, hogy őt magában is lehet értékelni, amazt azonban egyáltalán nem, vagy csak Hoche-sal párhuzamosan. S láttára végre annak, hogy a könyvek, melyek az utolsó 280 esztendő folyamán Írattak, többet érnek, mint azok, melyek *azelőtt* a világon megvoltak, *ami* emberünk nem zárkózik el azon rideg tény elől, hogy tömérdek az a kiváló és hatalmas szellemi és művészeti termék, melyet »ez a meddő hasznót hajtó ókori literatura és ókori élet« kései hatásaiban kiváltott, és újabb mintákul szolgáló formákba gyúrt.

De tegyük fel, hogy ilyen tanulságú emberekre a progressiv haladásra való tekintetből nincs szükség, quid tunc? Nem háramlik-e abból arra a társadalmi egységre, melyet nemzetnek nevezünk, semmilyen veszedelem sem? MASARYK »Die

philos, und sociol. Grundlagen des Marxismus« című könyvében kifejti, mi mindent köszön MARX FEUERBACH-nak, annak a FEUERBACH-nak, ki nemcsak azt tartotta, hogy »a természet-hez való visszatérés az üdvösség egyetlen forrása«, »hogy az emberiségnek, ha új korszakot akar megalapítani, a múlttal kíméletlenül kell szakítania«, hanem azt is, hogy »*a természettudomány* pártoskodásokkal szemben közönyösökké tesz, s hogy *végül a demokratiushoz és communismushoz vezet*«. Ha ezt így hamarosan és mereven nem is írjuk alá, az csak előrelátható, hogy humanistikus, illetőleg történeti képzettség nélkül szűkölködő emberek végtelenül összetett socialis jelenségek sokoldalú megfigyelésére, értékesítésére, esetleg orvosságára magának az embernek mint collectiv lénynek és mint individuumnak történelmi ismerete nélkül felette kétes eredménynyel fognak vállalkozhatni.

(Folytatása következik.)

A socialis paedagogiai törekvések forrásai.

(A Magyar Társadalomtudományi Egyesület szabad iskoláján 1909 őszén a socialis paedagogiából tartott bevezető előadás.)

Írta: IMRE SÁNDOR.

I. Korunknak talán egyetlen vigasztaló, reményt adó jelensége, hogy a nevelés kérdései egyre általánosabb érdeklődésnek válnak tárgyává. Alapját vesztette a régi panasz, hogy a nevelés ügyével az iskola emberein kívül más alig törődik. Észre kell vennünk, hogy ma már nem csupán júniusban és szeptemberben, nemcsak rossz osztályzatú vagy a beírástól elkésett tanulók rokonai foglalkoznak az iskolával. Az országban ugyan még nem mindenütt, de a fővárosban és a vidék főbb pontjain már érezhető újból az az érdeklődés, mely jellemzi a nyugtalan, elégedetlen, jobbra áhító és tudatosan is arra törekvő korszakokat. Lassanként, de minden rétegben terjed az az érzés, hogy a nevelés ügye a jövő ügye és ebből az érzésből egész serege kelt ki az oktatásra önként szervezkedő testületeknek, melyek oktatva egyúttal nevelni is iparkodnak.

A paedagogusnak ezen a jelenségen mélyen és őszintén örömet kell éreznie. Igaz, hogy ez oktató törekvések forrásai különbözők; igaz, hogy nem egy a cél, mely ezeket irányítja, sőt az is kétségtelenül igaz, hogy ezekben a mozgalmakban nem a nevelés gondolata van középen, de azért ezen a jelenségen mindenkinek örülnie kell, aki a nevelés feladatát, a köznevelés állapotát, a paedagogusok régi és sokszor meddő törekvéseit ismeri. Ezekben a mostani törekvésekben meg-

nyilatkozik az a belátás, hogy új alakulásnak tartós alapját megtartásra érdemes réginek támaszát legbiztosabban a nevelés szolgáltathatja. Együtt jár ezzel az a gondolat, hogy a nevelésnek mássá, egyre jobbra kell válnia – az egyes törekvések természete szerint, vagy azért, mert a mostani nevelés a társadalom átalakulását nem segíti, vagy pedig azért, mert a rohamos változtatás követelésével szemben a fejlődés nyugodt egyenletességét biztosítani nem tudja.

Nyilvánvaló, hogy a nevelésre vonatkozó különböző törekvések nem tisztán paedagogiai alapon állanak. De paedagogiai értékű mindenkinek az a közös vonása, mely a nevelés és a közélet, a nevelés és a társadalmi mozgalmak el nem szakítható kapcsolatára figyelmeztet. Paedagogiai értékű az a tanulás, mely ebből előttünk is feltárul, hogy ezt a kapcsolatot az iskolai nevelés mai szervezete nem juttatja kellően érvényre. Ezért erősödik egyre jobban az iskolán kívül történő oktatás; ezért alakul ki a köznevelés nem egységes szervezete mellett a szabad oktatásnak szintén nem egységes, de mind nagyobb erejű szervezete. És mert az a hit általános hogy az iskolai nevelés mostani mivolta régi állapotának csökönös megtartása, azért e régivel szemben újnak tűnik fel a növekvő terjedtségű igyekezet, hogy a nevelés socialis, azaz a közösséget számba vevő nevelés legyen. A socialis paedagogia nemcsak jelszó, de mentő igének látszik s magában foglalja sokak hite szerint mindazt az újat, melyre a réo-j módi nevelésnek szüksége van. Miként az élet egyéb terein a nevelésben is a socialis gondolat a megváltó új igazság.

Azonban maga az eszme elterjedtsége is bizonyítja, hogy új nem lehet. Eötvös szava, hogy az eszmék csak hosszú idő alatt válnak általánosakká; csak akkor, ha a kor műveltségének és a közállapotoknak megfelelnek. Nem lehetetlen, hogy az eszme ekkor azután újnak látszik, holott csak bennünk nem volt eddig világos, és gyorsnak tűnik fel a terjedése, pedig ez csak eddig utolsó jelene a hosszas fejlődésnek, melyből az eszme megvalósulása még hátra van.

Kétségtelen, hogy az általánossá vált eszme értelmezése annál kevésbé egységes, minél nagyobb az a tömeg, melyben általánosan elterjedt. Hiszen a tömeg elemei sokfélék és e miatt nem lehet egy az a forrás sem, amelyből az eszme

megvalósulásának szükségérzete fakadt. így áll elő azután rendszeren az a helyzet, hogy valamely eszme általánosnak látszik, mert a megjelölésére használatos szó minduntalan ajkunkon van, de nem maga a tartalom van általánosan elterjedve, hanem csak a szó és ezen sokan sokfélét értenek.

Így van ez azzal a gondolattal is, melyet a socialis paedagogia szava jelöl. Mostani általánosságát tőlünk igen messze, az emberiség és a nevelés őskorának tényeiben kezdődő történet előzi meg; a tartalom tehát régi. A változásnak igen sok fokán ment át azóta, hogy Platon először fejtette ki, bár ezen a néven nem nevezte. Most rohamosan terjed, jelentősége és szükséges volta mind kevesebb kétségre talál. Elterjedését igen sok, nem paedagogiai, a nevelésen és iskolán kívül eső ok érteti meg, tehát az értelmezése sem azonos mindenkiben, aki használja, sem nem egy forrásból eredt mindazok lelkében, akik valósítani akarják. Forrásait és irányait s a terjedését segítő okokat keresve, legelsőben is azt kell megállapítanunk, hogy a socialis paedagogiáról főképpen az iskolán kívül állók beszélnek és hogy a socialis paedagogiai mozgalomban az elméleti irány csak egyik a többi között. És nem is a legnagyobb hatású. Sőt úgy tűnik fel – nem most először – hogy kívülről kap a paedagogus nemcsak indítást, a min örülnie és amit keresnie kell, hanem parancsot, holott a maga természete is ösztönzi ama szükségletek kielégítésére. Annyival inkább kell ismernünk a többi irányt is. Csak úgy lehet tisztán megtalálnunk a szónak igazi tartalmát, az ideát, mely köré kell csoportosulnia minden rokon törekvésnek.

E sorok célja éppen abban van, hogy elősegítsék a socialis paedagogia fogalmának tiszta megalakulását és rámutassanak az ebből eredő következményekre. Arra nem törekedhetem, hogy a kérdés mostani irodalmát részletesen ismertessem vagy épen a kérdés egész történetét adjam. Ez fontos és szükséges munka volna a magyar paedagogiai irodalomban is, de itt egyebet látok szükségesebbnek. Kimerítően azt sem végezhetem el, lehetetlen részletesen kifejtenem minden ide tartozó problémát a korlátolt mértékben rendelkezésre álló terén. Igyekszem azonban feltárni a lényegét; lehetően megvilágítom az alapvető és a nevezetesebb részletkérdéseket,

nem hallgatva el szándékosan semmi fontosat, nem is színezve ki semmit, a jót akarva s az igazat keresve. Ez pedig csak tárgyiasan történhetik. Állást foglalnia természetesen mindenkinek kell. Feladatomnak tartom, hogy ezt az állásfoglalást olvasóimnak megkönnyítsem éppen a teljesen elfogulatlan tárgyalással. Távol van tőlem a szándék, hogy bármelyik irányban bárki lelkét is lekössem s az egyenes útnak melléje állítsam. Annak kell itt is a vezető gondolatnak lennie, hogy paedagogiai kérdésekben az egyenes utat csupán a nevelés szempontja jelölheti ki. Itt ennek érvényesítése annál fontosabb, mert hiszen a nevelés szempontjának érvényesülése a nevelést magától is socialis neveléssé teszi.

II. A nevelésre vonatkozó sok minden új gondolat és törekvés közül csupán a socialis vonatkozásokkal foglalkozunk. Ezek között úgy tájékozódunk, ha kiindulásukat figyeljük meg. Céljok és eredményök nem tesz közöttük olyan világos különbséget, mint forrás, melyből előkerültek. E szerint négy csoportot látunk. Az elsőbe azokat a törekvéseket soroljuk, melyeknek forrása és fő vonása a gyakorlatiség. Ez a legnagyobb csoport; egyes, többnyire különálló törekvések tartoznak bele, e csoport iránya ezért legkevésbé egységes. A másik gazdasági alapból indul ki; ebben határozott a cél-tudatosság és a következetesség. A harmadik politikai alapon jut paedagogiai kérdésekhez s már ebből gondolható, hogy bőséggel vannak benne különböző árnyalatok. A negyedik csoport tagjai között is van elég különbség. Ide ugyanis a tudományos, szorosan értve paedagogiai irány követőit soroljuk, kik természetesen nem mindnyájan ugyanegy gondolatból indulnak ki. A négy csoport tagjai között sokszoros az érintkezés, sőt így összeállítva világos a fokozat is, de épen álláspontjuk eltérése miatt nézzük külön-külön őket.

1. A *gyakorlati* kiindulási törekvéseknek kettős forrását látom. Egyik az iskola és élet idegenségének megérzése; másik annak felismerése, hogy a társadalom bizonyos köreinek és bizonyos tagjainak az oktató iskolán kívül más intézményekre is szükségük van.

Az élet és iskola idegenségének megérzése létesíti azokat a törekvéseket, melyek gyakorlatibbá akarják tenni az oktatást. A vezető gondolat itt vagy általában az életre való elő-

készítés, vagy a határozott életpályára való nevelés gondolata vagy pedig az az inkább önző követelés, hogy meg kell tanítani az ifjakat a könnyű, legalább is lehetőén könnyű boldogulás műfogásaira. Hiszen csakugyan azt legkönnyebb megérezni és latra tenni: mennyire tudja a növendék bele találni magát a reá váró tennivalókba, hogyan tudja végezni a kenyéradó munkát és mennyi hasznát veszi az iskolából hozott ismereteknek. A paedagogus mondhatja erre, hogy e szempont kielégítése így a nevelésnek nem feladata, mert a nevelés, eszményi cél felé törekszik. Ama felfogás hangoztatóit azonban nem lehet meggyőzni arról, hogy kívánságaik a nevelés eszményével ellenkeznek s a fejlődés némely adata nekik ad igazat. Így jutott be a mi iskoláinkba is a *kézügyességi oktatás*; így keletkezett a *vándortanítótság* intézménye, mely egyesenes bizonyos munkákra akar bizonyos köröket megtanítani, így jöttek létre az *egyes néposztályokhoz, egyes foglalkozási ágakhoz alkalmazott nevelési intézkedések*, sőt ezekre vonatkozó nevelő célzatú művek, melyek közül példa kedvéért felemlíték két régít. 1775-ben jelent meg MOLNÁR JÁNOS jezsuitától *A pásztor ember könyve* PETROVSZKY SÁNDOR megbízásából írt munka: azt tűzve célul, hogy a teljesen nevelés nélkül hagyott pásztorokat kioktassa Isten és az emberek iránt való kötelezettségeikről, s ezzel ezt a sok szolgálatot tevő néposztályt az egész országra nézve még hasznosabbá tegye. 1762-ben a jogi pályára menő ifjak számára jelent meg egy aprólékosan, igazán gyakorlati tanácsokat nyújtó könyvecske (MOLNÁR FERENCZ, Patvarista Novitius stb.), melyet éppen nem nézhetünk neveléseméleti munkának, de igenis a gyakorlati kiindulású, socialis paedagogiai törekvés egyik érdekes tanújának. Ezt azért említem, mert a magyar nemesi osztály neveléséről és kötelességeiről szól; az iskolából kikerülő fogvatkozásait akarja pótolni s tudatosá tenni a köznek szolgálás gondolatát. Ezekhez csatlakozik minden olyan igyekvés, melynek célja egy vagy más úton a *közzükséglet kielégítése*, amire szintén a XVIII. századból idézek péMát, gróf NICZKY KRISTÓF-nak 1769-ben a gymnasiumok megjavítását tervező javaslatát.^{x)} Következétesen érvényesül ebben az

¹⁾ L. Finaczy Ernő, A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában, az I. kötet függelékében.

a szempont, hogy az iskola szervezetének megalkotásában a közösség szükségletei, a közhaszon az első, döntő tényező. Például a geometria tanítását azért sürgette, mert Magyarországon nagy darab föld volt víz alatt, utak csinálására volt szükség, kihasználatlanul állottak bányáink és így tovább. Azt is kívánja, hogy különböző életpályák mibenlétéről világosítsa fel az iskola a növendékeit, hogy a nevelés ezzel is gyakorlatibbá váljék.

Az élet és iskola idegenségének megszüntetésére irányul a *szakoktatás* rendszeresítése és a *polgári iskola* létesítése, azaz e két intézmény alap gondolata. A szakiskolák egész sora nevel az életnek bizonyos foglalkozással való végig élésére és ez intézmény fejlesztésével a köznevelés jelentékeny része a gyakorlati szolgálatába jut. A polgári iskola pedig nyilvánvalóan annak a gondolatnak köszöni létét, mely ellen a humánus gymnasium álláspontjáról annyit tiltakoztak, hogy t. i. az iskola feladatává kell tenni a közvetlenül értékesíthető ismeretek nyújtását, a szó közönséges értelmében vett gyakorlati szolgálatot. A tudományos célzatú középiskolának ez nem is feladata, ha t. i. elvi alapról beszélünk; de ki nem tudná, hogy azzal a gyakorlati jelszóval hányszor kezdődött már harc az iskola ellen s miként jutott kisebb-nagyobb mértékben mindig diadalra. Így létesült az egyházi latin iskolával szemben a polgárság városi iskolája, a gymnasiummal szemben (és nem egyszerűen mellette) a reáliskola és amint ez egyre emelkedve, főiskolára előkészítővé lett, rohamosan alakult ki (nem épen magunkra gondolok) a gyakorlati szolgálatot vezető polgári iskola. A gyakorlati szolgálatot, bár annak felületes értelmezését jelenti az is, hogy a jogosítások miatt, tehát külső okokból, reáliskola és polgári iskola szándékosan közledek a gymnasiumhoz.

Az iskolai nevelés pótlására serkentő gyakorlati szolgálat teremtette meg az *árvaházakat*, melyek első tervezetésekor a különböző osztályok árváiról külön-külön akartak gondoskodni:¹⁾ a *kisdedővő intézeteket*, melyek érdekében egyesek a XIX. század első felében nálunk olyan sokat küzdöttek; az

¹⁾ Érdekes töredék van erről a XVIII. századnak körülbelül utolsó harmadából, gróf Teleki Lászlótól az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában.

állami fényvel létesített *gyermekmenhelyeket*; ez a szükséglet hozzá létre lassacskán az úgy nevezett *napközi otthonokat*, a fővárosnak több ilyen okos és emberséges kísérletét, az egészségügyi gondozásra hivatott *iskolaorvosi intézményt*, mely középiskoláinkban sok helyen áldásosán hat, de az ország népiskoláiban még csaknem ismeretlen. Az oktatást igyekeznek pótolni, teljesebbé és gyakorlatibbá tenni a *népkönyvtárak*, *vándorkönyvtárak*, *énekkarok*, *iffúsági egyesületek* stb. Ezek a fejlődésre váró intézmények mind ide tartoznak és a tervszerűség majd sikerüket biztosíthatja.

Ennek a gyakorlati alapú socialis paedagogiai gondolatnak legnagyobb képviselője PESTALOZZI. Reá sokat kell gondolnunk, bármelyik irányról szólunk is és ő egymagában is világosan mutatja a socialis paedagogiai gondolat fejlődésének fokozatait, de helye bizonynyal itt van, ahol a gyakorlati kiindulású, a szükségletek kielégítésére irányuló törekvésekről beszélünk. Hiszen PESTALOZZI nevelői gondolkodásának határozottan az volt az alapja, hogy látta népének anyagi, erkölcsi, szellemi nyomorúságát s lelke segítségére ösztönözte. Ezért gyűjtötte házába a legszegényebb, árva gyermekeket s ahol maga is szegényen élt, nevelte őket a kenyeret szerző napszámos munkára, a fáradtság túrésére, a szegényes életre, melyet gazdaggá tehet a lélek emelkedettsége, hiszen »a lélek nem dolgozik napszámba«.

PESTALOZZI a gyakorlatiság álláspontjáról magasra fel-emelkedett, mert tevékenységét egységes, irányító gondolkodás vezette. A felsorolt törekvéseket azonban éppen azért kell így külön választanunk, mert ha ugyanaz is a gondolat, mely bennük megnyilatkozik, annak valósítása nem történik még szervezett formában, hanem szétszórtan, nem ritkán csak magánosok csekély erejének megfeszítése útján. Tehát aránylag nem sok sikerrel.

2. Jóformán mindezek a törekvések ott vannak legalább is törekvés alakjában, de határozottan egységes alapon a második csoportban, melyet *gazdasági okok* teremtettek meg. Gazdasági oka volt annak, hogy a munkaadók igyekeztek tanultabbá tenni a munkásaikat, mert látták, hogy a tanultabb munkás többet és jobban tud dolgozni s így itt a nevelői

gondolkodás első vezetője a dolgozatosok érdeke. ¹⁾ Ez a helyzet azonban csakhamar megváltozott, mert a munkások is megértették, hogy a tanulástól hasznos származik s természetesen tanultak a saját érdekükben, a jobban értékesíthető jobb munka kedvéért. Ebből a kiindulástól érthető, hogy mindkét fél csupán az oktatástól gondoskodik, a tanítást látja szükségesnek, mert fő előttük a minél gyorsabb és minél nagyobb egyéni, közvetlen haszon. Vezető tehát az egyes dolgozatosok érdeke.

Ma már innen is tovább jutottak. ²⁾ A szervezkedés, a küzdelmek sikerével való elégedetlenség egyre mélyíti a munkásoknak az oktatástól való véleményét. Látják, hogy a tanítás kitűnő fegyver és helyzetük alapos számbavétele minden ország munkáseit arra a gondolatra juttatja, hogy a tanulást ne csak magában nézzék, mint ismeretszerzést, hanem a nevelés általánosabb szempontjából értékeljék. Most már nem egyedül a közeli haszonra, nemcsak saját személyükre gondolnak, hanem a gyermekben jövő küzdelmek harcosát, a munkáosztály reménységeinek megvalósítóját látják. Ily módon kialakuló nevelői gondolkodásokban a tanítás és nevelés kérdése egészen egységessé vált; jelszavok a Bacon-féle igazság: »A tudás hatalom!« Ezt a socialisták úgy értelmezik, hogy a tudás biztosítja a ma uralmon levő osztályok hatalmát, nem annyira azért, mintha ez osztályok tagjai sokat vagy eleget tanultak volna, hanem akként, hogy elzárják a tanulástól a népet. Ezért ők a változtatás eszközeinek éppen a nép tanítását, nevelését látják. E szerint a gazdasági alapról kiindult paedagogiai törekvések ma már a socialis demokrata párt nevelésügyi törekvései és követeléseiei. Németországban nagyobb dolgozatosok, röpiratok, pártgyűlési előadások fejtegetik a nevelésre vonatkozó socialista felfogást; hazánkban a pártsajtó terjeszti azokat az eszméket, melyek ez iránynak tartalmat adnak. A gazdasági okokból keletkező paedagogiai érdeklődés így a mai nevelés kemény bírálatává

¹⁾ Tanulságos olvasmány e tekintetben Marx Kapital-jának némely része, pl. I. könyv, IV. rész, XIII. fej. 9.

²⁾ A következőkről A nevelés sorsa és a socialismus című munkám (1909. Bpest, Franklin) IV. fejezete. (A socialisták nevelői gondolkodása 76-167. l. bőven tájékoztat.)

alakul s a jövőre is egész programot ad. Az egész irány gazdasági alapját feltüntetik a következő pontok:

a) A társadalmi és gazdasági fejlődés olyan viszonyokat teremtett, melyek között a szülőknek sem idejük, sem módjuk nincsen gyermekeik nevelésére: ezért a nevelés feladata az iskolára hárul.

b) A nevelés kérdéseiben nincsen egységes felfogás, mert az elmélkedők az erkölctanból indulnak ki, az pedig sokféle. A nevelésnek át kell térnie az eddigi elméleti alapról a gazdasági alapra s a cél megállapításában a történelmi materializmus eredményeit kell felhasználni, azaz a nevelés célját mindig a kor gazdasági állapota szabja meg. Ezt a követelést ENGELS szavaira alapítják, ki szerint a társadalmi változások és politikai alakulások végső okait soha sem az emberek koponyájában kell keresni, sem nem az örök igazság és igazságosság megértésének mélyülésében, hanem az illető korszak gazdálkodásában. A észrevett hibák javításának, az emberi társadalom emelésének eszközeit sem fejből kell tehát kitalálni, hanem meg kell találni azokat a fej segítségével a termelés jelenlegi viszonyaiban.

c) A művelődés lehetősége most csak kevesek kiváltsága; a műveltséget a vagyonos kisebbség a hatalom megtartása céljából saját érdekében magának foglalja le. Főként e gondolat fejtegetése mutatja, hogy ez az irány mennyire következetes éppen az alaptétel hangoztatásában és hogy ez az alap a gazdasági osztályharcz.

d) A nevelés célját MARX Kapitáljából (I. 452-3., 4. kiadás) vonják le. MARX ott azt fejtegeti, hogy a nagyipar természetéből a munka váltakozása, a munkásnak minden oldalú foglalkozása következik, viszont azonban a munka megosztása megfosztja a munkást életének minden nyugalmatól, biztonságától. A nagyiparral járó veszedelmek élet és halál kérdésévé teszik, hogy a munka váltakozását és ennek érdekében a munkások lehető sokoldalúságát a termelés egyetemes, társadalmi törvényének ismerjük el és ennek megvalósulására törekedjünk. Meg kell változni a mostani állapotnak: most a tőke váltakozó szükségletei szerint a rendelkezésre álló nyomorult munkásosztály végez minden munkát, jövőre álljon feltétlenül rendelkezésre a különféle munkákra minden

ember; most részletegyéniségek (Teilindividuen) vannak, kik csupán valamely részletét tudják végezni a társadalmi munkának, ezek helyén egészen kifejlett egyéniségekre (total entwickelte Individuen) van szükség, akik számára a különböző társadalmi munkák csak a tevékenységnek egymást felváltó módjai lesznek.

c) Ily egyéniségek kifejlődésének a testi munka a legjobb segítsége, ez az igazi alapja a szellemi és erkölcsi nevelésnek is. Ezt a gondolatot 1866-ban a genfi, első nemzetközi socialista congressus a serdületlen gyermekek ipari munkájáról tárgyalva, így kapcsolja bele a socialista mozgalomba: »A mai iparüzésnek azt az irányzatát, hogy mindkét nemű gyermekeket és ifjakat bevon a közös termelés munkájába, haladást jelentő, üdvös és jogos irányzatnak tekintjük, jóllehet utálatos az a mód, melyen ez a tőke uralma alatt megnyilatkozik. Ha a társadalom észszerű állapotban volna, kilencz éves korától kezdve kivétel nélkül minden gyermeknek kellene termelő munkát végeznie; de csak úgy, hogy »ez a munka a gyermek művelődésével legyen kapcsolatos. A művelésen három dolgot értünk: 1. szellemi művelést,, 2. a testnek testgyakorló-intézetekben és katonai gyakorlatok útján való kifejlesztését, 3. technikai nevelést, mely megismerteti mindenik termelési mód általános, tudományos alapelveit és egyszersmind beavatja a gyermeket mindenik foglalkozás egyszerű eszközeinek gyakorlati használatába.«

Ezekből az alapokból három, elvi jelentőségű tétel következik a socialisták nevelői gondolkodásában: 1. a társadalom érdekében minden egyes embernek egyenlő művelése szükséges (az általános és egységes népnevelés), 2. e művelés célja a teljesen és harmonikusan kifejlett egyéniség, 3. a nevelés módja a testi munka, a dolgoztatás. E három tétel körül csoportosítható minden, amit a socialisták a mai nevelés bírálataként felhoznak, valamint az is, ami a nevelés alakítására vonatkozó kívánság. Ezek részletezését teljesen mellőzve annak kiemelésére szorítkozom, hogy minden bajt a társadalom mostani rendjéből származtatnak, kívánságaik teljesülését pedig a mai társadalomtól éppen nem is várják, mert ennek az szerintök nem érdeke s pénze sincs reá. Ebből a felfogásból következik a gazdasági alapú paedagogiai törek-

vések legnevezetesebb vonása. Azt tartják, hogy paedagogiai törekvéseik sikerét csak a mai rend megváltozása hozhatja meg; azt tartják, hogy a mai rend megváltozásának a nevelés mai mivolta egyik legfontosabb akadálya: ezért első teendőnek és állandó feladatnak a politikai harcot tekintik. Ekként azután azon iparkodnak, hogy a munkásosztály politikai mozgalmát erősítsék, harcosokat neveljenek. Egészen természetesen alakult a helyzet úgy, hogy a gazdasági alapból kiindult paedagogiai törekvések ma socialista pártnevelésben nyilatkoznak meg. Az egész politikai színezetet nyert s így átnyúlik a harmadik csoportba.

Meg kell említenem, hogy gazdasági alapúnak látszik gróf SZÉCHENYI ISTVÁN paedagogiai törekvése is, mert az ország vagyoni állapotából indul ki. Bizonyos azonban, hogy SZÉCHENYI törekvéseiben sem külön a dolgozatosok, sem külön a munkások érdekéről nincs szó, annál kevésbé valamely osztály érdekéről szemben a többivel, hanem az egész országnak egységes fejlődése vezette.

3. A *politikai* alapúnak nevezhető paedagogiai törekvéseknek több határozott iránya van. Egyiket alkotják az u. n. *nemzeti* törekvések, melyek a nemzeti közösség erejének kifejtésére, a nemzet nemzetközi helyzetének megtartására és javítására irányulnak s erre eszköznek használják a nevelést, mert itt a nemzeti nevelést úgy értik, hogy az a nemzet érdekében való nevelés. Ezt a nemzeti nevelés pozitív irányának lehetne nevezni, szemben a szintén nemzeti célzatú másikkal, mely nem egyenesen az erősítésre, benső erők kifejtésére törekszik, hanem a nemzet érdekét más nemzetiségek törekvéseinek letörésével akarja előmozdítani. Azért ezt a nemzeti nevelés negatív irányának mondhatjuk. Vegyük példának a nemzeti nevelés pozitív irányára azt a világra szóló paedagogiai munkát, melyet az egységes Németország iskolái végeznek s ilyennek kell tekintenünk azt is, amely hazánk nemzetiségei körében végbe megy. A negatív irányra jó példa az a következetes és kegyetlen eljárás, melyet Poroszország követ az ott lakó lengyelekkel szemben. E példákat lehetne szaporítani, különösen a több nyelvű országokból. Természetes, hogy A-nak ez a negatív irányú törekvése B ellenében, hasonló munkára indítja B-t is. A szándékainak ellensúlyo-

zására, sőt a védekezésen kívül a pozitív irányú törekvéseket is felkelti vagy megerősíti. A nemzeti nevelési törekvések a szó közönségesen vett értelmében egy-egy állam keretén belül az alkotó részek között ellentétesen is nyilatkozhatnak s a nevelés egységének a hiánya a közösség egységét megzavarja vagy kialakulását lehetetlenné teszi.

A nevelés nemzetinek nevezett iránya mellett határozottan külön áll az *állami* szempontú nevelés. Akik a politikai alapon indulva az állami nevelés gondolatához jutnak; azok törekvése a szervezett, önálló politikai egységre vonatkozik, annak külső vagy belső viszonyait tartva szem előtt. Ebből származott annak idejében az a felfogás, hogy a tanügy politikum, tehát az állam kormányának a gondoskodása körébe tartozik. Jobb volna ugyan úgy mondanunk, hogy a nevelés közügy, mert ez a lényegét világosabban tünteti fel, de mindkét kifejezés azt jelenti, hogy a köznevelés szervezésében az államé az első, ha nem is az egyetlen szó. Ezt mutatják a XVIII. század állami paedagogiai mozgólódásai, a francia forradalom paedagogusai, a Ratio Educationis keletkezése (1777.) és a legnagyobb magyar művelődési politikai munka: SCHWARCZ GYULÁNAK »*A közoktatásügyi reform, mint politikai szükséglet Magyarországon*« című munkája (1869). Mindezek a példák arra vonatkoznak, hogy a nevelést az állam belső állapota szerint akarták rendezni. Van példa arra is, hogy a külső politikai viszonyokhoz való alkalmazkodás látszik meg a nevelésben. Gondolhatunk itt akár arra, hogyan nyilatkozik például Németország világpolitikájának hatása a német köznevelésben, akár arra, miként állítja Japán a nevelést politikai céljainak szolgálatába.

A politikai felfogású nevelésben szintén külön számít az az irány, mely a jogok szükséges kiterjesztését a műveltség terjesztésével akarja veszélytelenné tenni s a nevelést alkalmas eszköznek tekinti az egyesítésre, az állam érdekeinek biztosítására, ezért nagyon becsüli. E szempont a művelődési politika szempontja s e tekintetben becses és ma is felettebb tanulságos olvasmány báró WESSELÉNYI MIKLÓS *Szózata a magyar és szláv nemzetiség ügyében* (1843).

Ezt a politikai forrású sorozatot ki kell még egészítenünk azzal az iránynyal, mely éppen ma mindenek között leg-

nagyobb fontosságú. Jeleztem az imént, hogy a gazdasági eredetű paedagogiai törekvés politikai, még pedig pártpolitikai alakban érvényesül. A felfelé törekvő »negyedik rend« tudatos és következetes nevelő munkáját úgy kell tekintenünk, mint a politikai alapú paedagogiai törekvések megindítóját. Innen származik fény is, árnyék is. A társadalmi mozgalmaktól létrehozott paedagogiai törekvések ugyanis két irányban haladnak: 1. socialisták is, ellenfeleik is dolgoznak saját céljaik érdekében, tehát építő munkát folytatnak, de e közben 2. mindkét fél s mindegyik árnyalat szükségképpen igyekszik ellensúlyozni a másik törekvéseit, ami rombolás nélkül nem történhetik. E törekvések közé tartoznak a felekezetek paedagogiai törekvései is. Mindezek részletezése, a jogosultság fejtegetése, az egyes tényezők erőviszonyainak fejtegetése e szemlélődésnek nem lehet feladata. Azt azonban meg kell állapítani, hogy e társadalmi küzdelem politikai alakulásnak magvával, szolgálván a nevelés is egyre jobban pártügygyé, a pártpolitika eszközévé válik. Nem csupán hazánkban van ez így, hanem a velünk rokon társadalmi szervezetű országokban másutt is.

Ezekkel a pártpolitikai irányokkal, a nevelés kihasználásával szemben indulnak a kimondottan tárgyiasságra irányuló törekvések is. Ezek alapja is politikai; de éppen a politikai veszedelemtől akarják a nevelést megóvni vagy éppen politikai nevelésre iparkodnak, de minden irányzatosság nélkül. Ezt az irányt tehát a védekezés irányának kell tekintenünk. Jelszava már sűrűn hangzik: *állampolgári nevelés*. Ennek egyik legfőbb embere KERSCHENSTEINER. *) Az állam érdekében mondják szükségesnek a tiszta *politikai nevelést*, amire nézve RÜHLMANN érdekes munkáját idézem²⁾, mely Fichte szellemét igyekszik életre kelteni s csak megerősíti olvasójában azt a meggyőződést, hogy a nevelés csakugyan politikai ügy, már amennyiben a nevelés maga az igazi, legmesszebb néző és legsikeresebb politika. Ha t. i. jól csinálják.

¹⁾ Kerscheneiter: Staatsbürgerliche Erziehung der deutschen Jugend (1901).

²⁾ Rühlmann: Politische Bildung. Ihr Wesen und ihre Bedeutung. Eine Grundfrage unseres öffentlichen Lebens (1108).

4. Mielőtt a negyedik csoport ismertetésére térnék, röviden megállapítom a megismert három csoport fő jellemvonásait. Mindeniket jellemzi először is az, hogy nem az iskola és nem a nevelélmélet köréből származnak, sőt mindenik csoport tagjai nyíltan, vagy hallgatagon a mai nevelés bírálata és elítélésen alapulnak, legalább is a hiányok pótlására törekednek. Közös vonás az is, hogy a nevelés társadalmi feladatainak, a társadalom és nevelés kölcsönös hatásának a gondolata ott van mindenikben.

A gyakorlati törekvések létesítenek sok becses és hasznos intézményt, de a gyakorlatiség fokán megmaradva, e törekvések nem jelentik a nevelés szellemének alakulását, sőt még az alakításra való törekvést sem. Itt a lényeg: az éppen felmerült és éppen felismert szükségletek kielégítése, még pedig főként a szegényeken való segítség céljából. E csoport több tagjának jótékonyági jellege van s itt alkalmazva a socialis jelzőt, az nyilván gyakorlatit jelent.

A gazdasági forrású törekvések figyelmeztetnek sok nevezetes körülményre, melyet a nevelés egyetemes szervezésének elhanyagolnia nem szabad és csak súlyos károkat okozva lehet. Itt igenis megvan az egész nevelés szellemének átalakítására a törekvés, melynek érdekében ez idő szerint a lényeg, hogy erős támaszokat és harcosokat kell nevelni a socialismusnak. E szerint a socialis egyértelmű azzal, hogy gazdasági.

A politikai alapon állók politikai állásfoglalásra akarnak nevelni, itt tehát a socialis nevelés politikai nevelést jelent. Ez itt a lényeg. Ebből azonban hova tovább egyes határozott politikai alakulások szolgálata emelkedik ki, tehát a párt-politikai szempont jut erőre. A pártokon felül álló politikai nevelés gondolata még nagyon lassan terjed.

Tagadhatatlan, hogy mindhárom csoport törekvései bele illenek a socialis nevelés körébe, mert hiszen nevelésről és a közösségnek a nevelésben való ilyen vagy olyan szerepéről van szó mindenikben. Abban sincs azonban kétség, hogy sem egyik, sem másik magában a socialis nevelés értelmét ki nem meríti, jóllehet a közvetlen célok egész tömegét látjuk ezekben. Mivel e célok különbözők s ezek az irányok sokszoros érintkezések mellett sem egységesek, sőt részben ellentétesek: a socialis jelző láthatóan a nevelésnek igen sokféle

részletéhez és különböző nézetekhez fűződik. E sokféleség bizonyára azért állott elő, inerte a felsorolt törekvéseknek nem egységes az alapjuk és különböző a cél is, melynek érdekében a nevelést használni kívánják. Szó sem lehet tehát arról, hogy e nevelési törekvések bármelyik csoportját is magában avagy mindezeket együtt a socialis paedagogiai gondolat megtestesítőjének nézzük. Annál kevésbbé, mert ez a szó nemcsak a nevelés gyakorlatára vonatkozik, hanem az irodalomban, az elméletben is nevezetes. Ezért szükséges a paedagogiai irodalom socialis irányát is megismernünk.

5. A socialis paedagogiai törekvések negyedik csoportjába tehát azokat soroljuk, melyeket *tudományos* kiindulásúaknak mondunk, mert rendszeres, paedagogiai gondolkodásból származnak. E csoportból került ki maga a név is, mely a nevelés német irodalmában itt-ott már régebben is megjelent, mikor azután 1894-ben NATORP paedagogiai főművének címeként (Sozialpaedagogik) általánosan ismeretessé lett. Azóta e szót sűrűn használják, nálunk kivált a legutóbbi években. Ki lehet mondani, hogy ez a széles körű érdeklődés nem annyira NATORP komoly munkájának, mint inkább a társadalmi mozgalmaknak a hatása nálunk is, másutt is. A nevelés irodalmában viták és harczok jártak a nyomában, mintha új dologról volna szó, holott e szó tartalma a paedagogiai gondolkodás történetében kezdettől fogva és kevés megszakítással mindig ismeretes. Csupán határozott kialakulására illik tehát, amit REIN mond, ki a socialis paedagogia keletkezését így magyarázza: »A XIX. század II. felében megerősödött a socialis áramlat, mely megteremtette a COMTE által sociológiának nevezett új tudományt, melynek célja az emberi társaság tudományos megvizsgálása. így érthető, hogy a nevelést is a socialis jelenségekkel való kapcsolatában és kölcsönhatásában kezdték nézni s pszichológiai meghatározottságán kívül a a collectiv jelenségek történeti alakulásából akarták megérteni, így keletkezett a socialis paedagogia.«¹⁾

A különböző elmélkedők nem is egy úton jutnak a socialis nevelés gondolatához, nem egészen egyet gondolnak, nem mindnyájan egy cél felé törnek. De nagyobb különbség

¹⁾ Rein, Pädagogik in systematischer Darstellung (1902) I. 61.

mégis e törekvés megindulásában van. Két csoportot látunk közöttük. Egyiknek a tagjai önként, igazán tudományos alapról jutnak a socialis paedagogiához, mások pedig úgy, hogy alkalmazkodnak a kornak hangulatához vagy szükségleteihez, sőt legutóbbi időben akként is, hogy nem zárkozhatván el a gondolat elől, eddigi álláspontjukat erre való tekintettel részletesebben körvonalozzák s abban a socialis vonatkozást is kimutatják.

Rendszeres gondolkodás juttatta PLATÓNT az állami, köznevelés szükségletéhez, mert az erkölcsi eszme megvalósulását csak így remélte s azt követelte, hogy minden ember a köz tagjának érezze magát; ARISTOTELEST az ember természetének ismerete vezette. COMENIUSSAL humanista gondolkodása mondatta ki, hogy nevelni kell mindenkit, aki embernek született, mindenre ami emberi. HELVETIUS az ember fejlődésének és életének vizsgálása közben lett a közösség nevelő hatásának fejtegetőjévé¹⁾. COMTE az emberi társadalom mivoltára vonatkozó kutatásai alapján követelte a tökéletesen egyforma nevelést mindenki számára, tette a nevelés feladatává a társadalom iránt való odaadás kifejlesztését és az önzés elpusztítását. Az újabbak között DÖRING abból a föltevésből indul ki, hogy ideális nevelést elgondolni sem lehet másként, csak mint ideális társadalmi rend alkotó részét. S a nevelésben érvényesülnie kell szerinte a következő két szempontnak: 1. ha emberi lehetőség szerint mindenkinek meg akarják adni azt, ami megilleti, azaz amit a boldogságra való emberi joga révén megkívánhat, akkor ezekhez az emberi jogokhoz kétségtelenül hozzá tartozik az is, hogy joga van olyan neveléshez, mely boldogságát emberi lehetőség szerint biztosítsa. 2. Ha a társadalmat nem erőszakkal, hanem szervezetének helyes kialakításával akarják egyensúlyban tartani, ehhez nem csupán az kell, hogy az élet külső anyagi javai igazságosan oszoljanak meg, hanem az is, hogy a lehető legnagyobb mértékben felébredszük és kifejlesszük a legjobb emberi erőket, ide tartozik tehát az erkölcsi és értelmi művelődés.²⁾ Jellemző a WILLMANN álláspontja: a paedagogia és didaktika úgy emelhető

¹⁾ De l'homme, 1774. Német ford. Lindner, Pädag. Klassiker II. (1876).

²⁾ A. Döring, System der Pädagogik im Umriss (1894), előszó.

tudományyá, hogy szemhatárukat kiterjesztjük azokra a nagy tömeg-jelenségekre, melyekben a nevelő és művelő tevékenység alakot nyer és ily módon kapcsolatba hozzuk olyan kutatásokkal, melyek a socialis jelenségekre vonatkoznak.¹⁾ Ugyanezt mondja SALLWÜKK, a ki szerint a neveléstudományak észre kell vennie, hogy feladata nem csupán az egyes emberre vonatkozik, hanem az egész emberiségre s ennek közös életére.²⁾ SCHUBERT-SOLDERN neveléstanának az a kiindulása, hogy az ember boldogságát és céljait csak a közösségben találhatja fel s hogy a nevelés célját a korszak szükségletei állapítják meg.³⁾

Másokat, hasonló felfogásúaknak egész sorát, nem említve, két példát mutatok még itt arra, hogy milyen különböző úton jutnak e csoport tagjai a socialis nevelés követeléséhez. Egyik a neveléssel a fejlődéstan szempontjából is foglalkozó UNOLD, másik NATORP, a socialis paedagogiai elmélet fő embere.

UNOLD⁴⁾ abból a megfigyelésből indulva ki fejtegeti az élet gyakorlatiasan erkölcsi felfogását, hogy a modern culturnepek a naiv, ösztönszerű, erkölcstől és tekintélytől vezetett életből kezdenek áttérni olyan korszakba, melyben észszel és szabadon maguknak kell irányítaniok sorsukat s tudatosan kell betölteniök rendeltetésüket. A tudatos és szabad eljárásnak első feltétele, hogy ismerjék a célokat s tudják megválasztani az utat. A célokat és feladatokat a modern embernek s népnek nem adhatja meg többé a természetfeletti kinyilatkoztatás, hanem csak a tudományos, a természettudományi kutatás. Ez két alaptörvényre tanít meg: 1. az egész élő világnak főcélja: a fajnak, az egésznek fentartása az egyesek megtartása, alkalmazkodása és tovább szaporodása útján; 2. az egésznek a legnagyobb változatosságra és a lét harcában a legnagyobb derékségre kell kifejlődnie célszerű kiválasztás és átöröklés útján. A történelem azt bizonyítja, hogy az emberi fajban a legnagyobb változatosság és legnagyobb derékség törvénye szerint létesül az emelkedő culturfajok és

¹⁾ O. Willmann, Didaktik als Bildungslehre (II. kiadás) I. 28.

²⁾ E. v. Salhvürk, Principien und Methoden der Erziehung (1906), 5.

³⁾ R. v. Schubert-Soldern, Die menschliche Erziehung (1905) V., 1.

⁴⁾ Joh. Unold, Aufgaben und Ziele des Menschenlebens (Aus Natur und Geisteswelt 12.), 1899., 91.

culturnépek sorozata, ezeken belül a fejlődő rendek, osztályok, foglalkozások, végül pedig egyre nagyobb számban az öntudatos és kiváló személyiségek. A természetes fejlődés törvényei érvényesülnek tehát az emberi életben is. És pedig,¹⁾ mivel 1. az ember nincs annyira az ösztönök, érzések kényszere alatt, mint az állatok s maga és faja fentartásának ellenére is dolgozhatik; továbbá mivel 2. az emberi fajban az egyednek vagy egyének sokkal több az önállósága és függetlensége, t. i. lehetséges az egész iránt közönyös vagy ellenséges életet folytatnia: ezért az emberi egyének viszonylagos szabadsága és önállósága következtében az emberben a természeti kényszerűség helyére az erkölcsi parancsnak kell lépnie, az ember ismerje fel létének célját s töltsé azt be tudatosan és szabadon.

Ennyiből világos, hogy UNOLD az embert egyetemes törvények alatt látja, a közösségben nézi s ahogyan feladatát a továbbiakban kifejti s fejlődését az egész fejlődésének alapjául tünteti fel, mindaz jelzi azt a gondolatmenetet, mely UNOLDOT a socialis nevelés harcosává tette. Ugyanerre az eredményre egészen más úton jut el NATORP.²⁾

A nevelésben az akarat nevelését tartja legfontosabbnak, amin az egész nevelés megfordul s a nevelés szavának éppen az ad határozott, sajátos jelentést, hogy az akarat kiemelésé érzik ki belőle. Az egész paedagogiai feladatot terjedelem és tartalom szerint a művelődés, kiművelődés szava fejezi ki legteljesebben, ebből azonban hiányzik valami, amit a nevelés szava jelöl meg. Az t. i., hogy az emberi művelődés ugyan természetes fejlődés is, de szüksége van olyan munkára, mely tervszerűen e fejlődés elősegítésére, vagy legalább védelmére irányul. Nem szól ez ellene annak, hogy a művelődés az emberben levő csirák benső kifejlődése, de határozottabban kiemeli, hogy szükség van egy másik embernek a tevékenységére is, amely nélkül az ember legsajátosabb hajlama sem fejlődne ki kellően, hanem elsatnyulna. Még ha önnevelésről beszélünk, igazában akkor is úgy gondoljuk, hogy az egy

¹⁾ Joh. Unold, Aufgaben und Ziele des Menschenlebens (Aus Natur und Geisteswelt 12.) 42.

²⁾ Sozialpädagogik 1894 (máig három kiadás); Allgemeine Pädagogik in Leitsätzen zu akademischen Vorlesungen 1905. (Rövid összefoglalása Natorp egész paed. rendszerének).

személyben kettő egyesül: aki nevel s aki neveltetik. A nevelés szava azt is kifejezi, hogy nemcsak az akarat neveléséről van szó, hanem hogy a nevelői tevékenység is az akarat dolga. Az akarat dolga közvetlenül csak az akarat nevelése; más tekintetben csak úgy ér el a nevelő akarat eredményt, ha megnyeri a növendék akaratát s a kitűzött célra irányítja.

Idáig jutva, filozofiai probléma: a *kellőség*, a *cél* vagy ahogyan NATORP PLATÓN szavával mondja, az *idea* problémája elé állítja a paedagogiát. A művelés azt jelenti: valaminek alakítása, sajátos tökéletességre való kifejlesztése. A tökéletesség pedig egy azzal, hogy valami olyan, amilyennek lennie kell. Ezt fejezi ki az idea: gondolatunkban megvan valamely dolognak az az alakja, amelylyé az adott anyagnak válnia kell. A nevelés szavában ott van, hogy a nevelőben meg kell lenni az elérendő fejlődési cél ismeretének, valamint az akarat fogalma is magában foglalja ezt a föltételt, mert akarat nem egyéb, mint célkitűzés, szándék valami olyanra, ami még nincs. De honnan szerezzük meg az ismeretét annak, hogy milyenné kell válnia valaminek és miért kell olyanná lennie? A tapasztalás csak arra ad elégséges választ, ami van, tehát a természetre vonatkozóan, az pedig nem tud ideákról. Már pedig az ember amint nevelő célokat tűz ki, ideáját állítja fel annak, aminek lennie kell. Éppen ezért a nevelés elméletének az a legelső kérdése: mi az a célkitűzés, az a kellőség, az az idea? Ez ad feleletet arra is: mi az akarat?¹⁾

Az erre következő fejtegetésből elég itt az eredményt tudnunk. E szerint az idea az öntudatból származik s csupán az öntudat egységéből érthető meg. Az öntudat ugyan minden tapasztalásnak végső alapja, de a tapasztalás korlátai nem szabnak neki határt, hanem gondolata túl terjedhet azon az észrevételen, hogy a dolog milyen, arra is hogy annak milyennek kell lennie.²⁾ Az öntudat és akarat viszonyát fejtegetve pedig abban állapodik meg NATORP, hogy az öntudat s így az öntudatos akarás is egyedül a tudatnak más tudattal való közösségében és az által fejlődik ki, vagyis az akaratközösség által

¹⁾ Szociálpädagogik §. 1.

²⁾ Alig. Päd. § 4.

Minél alaposabban ismerjük egymást, tehát minél mélyebb egységben vagyunk, annál tisztábban látjuk a magunkat a másiktól elválasztó határokat. Ebből következik – úgy mond - hogy az akaratnevelés elméletének kezdettől fogva a közösségben élés tényéből kell kiindulnia s ennek következményeit tartania lépésről-lépésre szem előtt. De nem csak az egyesnek másik egyeshez való viszonyát, mert itt arról a viszonyról is szó van, mely az egyest a szervezett emberi közösség különféle alakjaival egybefűzi, a családtól kezdve a községen, államon át egészen az emberiségig.¹⁾ NATORPOT ez az út viszi a socialis nevelés elméleti szükségének határozott kijelentésére.

Nem ilyen elméleti alapon, hanem a kor állapota és mozgalmi által irányított gondolkozás eredményeként lett a socialis nevelés hirdetője és sürgetője FICHTE²⁾; a munkásosztály helyzetének javulását, a társadalmi kérdés megoldását első sorban a megfelelő neveléstől várta DÖRPFELD³⁾; DIESTERWEG a nemzeti egység érdekében a nép minden fiának nevelését, még pedig a nép műveltségi fokának megfelelő nevelését sürgeti s az alsóbb népréteg nevelését a művelődés életkérdésének tartja.⁴⁾ A kor socialis problémái járnak PALMGREN eszében és a stokholmi SAMSKOLA arra ad példát, hogyan lehet a nevelésnek azok megoldásához hozzájárulni.⁵⁾ Az amerikai DEWEY a nevelés változásait az életviszonyok általános, nagy megváltozásából magyarázza; széles socialis látókört kivan attól, aki nevelésről beszél. Abból indul ki, hogy amit a legbölcsebb atya igyekszik megadni a gyermekének, azt kell akarnia a közösségnek minden gyermek számára.⁶⁾ BERGEMANN-t a tapasztalás győzi meg arról, amire NATORP

¹⁾ Sozialpädagogik §. 10.

²⁾ Reden an die deutsche Nation (1807-08).

³⁾ Gesammelte Schriften X. (1900), 1867-ből többek közt: Die soziale Frage.

⁴⁾ Die Lebensfrage der Civilisation, oder: Über die Erziehung der unteren Klassen der menschlichen Gesellschaft (1836); Über Cultur (1834); Die deutsche Nationalerziehung stb.

⁵⁾ Erziehungsfragen (Intern. Päd. Bibl. VI. 1904.)

⁶⁾ John Dewey, Schule und öffentliches Leben. Aus dem Englischen übers., von E. Gurlitt (1905).

elméleti úton jutott; nagy önérzettel hirdeti, hogy elveti NATORP filozófiai alapját is, deductiv módszerét is, mert az ő műve a tapasztalati tudomány széles alapján áll s mindvégig az inductio biztos útján halad.¹⁾ Egész sorát lehetne itt is idézni azoknak a paedagogusoknak, akik a neveléstől társadalmi szükségletek kielégítését, a korhoz való alkalmazkodást stb. követelve a nevelés socialis jelentőségét fejtegetik.

A paedagogiai irodalomnak ezek a nem egyenlő értékű munkásai ime, valóban eltérnek egymástól socialis irányuk forrását illetően, de valamennyien megegyeznek abban, hogy alapjuk az egyén és közösség viszonyának valamilyen felfogása; felismerték a közösség és a nevelés kölcsönös hatását s a nevelési elmélet és gyakorlat célját ezeken az alapokon fejtik ki. Ez a nagyon is rövidre fogott áttekintés is elég annak megmutatására, hogy a socialis paedagogiai törekvések mily sokfélék alapjukban és részleteikben ezen az egy csoporton belül is. A részletesebb tárgyalás meggyőzne arról, hogy a tudományos fejtegetés nem egyenlő mélységű ugyan, s a fejtegetők látköre sem egyformán tág: a lényegben azonban valamennyien egyetértenek s a nevelésben a közösséget határozottan érvényesítik.

6. így mind a négy csoportot látva, meg kell állapítanunk, hogy a socialis paedagogiai törekvések sokfélesége miatt nem is csudálható, ha ez elnevezés nem mindig ugyanazt a gondolatot takarja. Megértjük tehát, ha a socialis paedagogia értelmezésében tévedésekre s a fogalom elszűkítésére akadunk. Amit illet felemlíték, azt részint az előzőkből veszem, részint pedig más adatokból s a szó közhasználatából.

A socialis paedagogia szavának értelmezései közül *téves*,

a) ha ezen a bizonyos foglalkozásra való és korán ezzel a gondolattal kezdett nevelést értik. Ez ugyan a socialis paedagogiai gondolatnak következménye, p. o. SzÉCHENYI-ben is megtaláljuk, de az egészszel egynek nem vehetjük. Ép így téves az is,

b) ha általában a jelen szükségleteinek kielégítését tartjuk socialis nevelésnek, mert ez magában a nevelésnek soha sem lehet szempontja, hiszen a nevelés a jövőre irányul s

¹⁾ Paul Bergemann, Soziale Pädagogik stb. (1900), IX-X.

bár a jelenhez való kapcsolódást éppen a jövő érdekében feltétlenül megköveteli, a silány gyakorlatiságot nem engedi meg.

c) Igen általános, a magyar paedagogiai irodalomban ismételt hangzó, de kétségtelenül téves az a felfogás, hogy socialis paedagogian az iskolai nevelést kiegészítő, vagy épen a társadalom által állított intézményeket kell értenünk.¹⁾ Ezt a felfogást tévedésnek kell mondanunk, mert ha a socialis paedagogia értelmébe belegondolunk, akkor kétségtelen, hogy a socialis jelző a nevelés alap gondolatát, irányát, egész szellemét jelöli meg. Voltak s vannak (PAULSEN, REIN), kik ezt a megjelölést szükségtelennek tartják, de ebből nem következik még, hogy az ily nevelélmélet igazán jogtalan²⁾ s még kevésbé következik, hogy socialis paedagogia néven olyasmit értsünk, ami ugyan a nevelés socialis felfogásának következése, de a következményeknek aránylag kicsiny, gyakorlati részlete.

d) Gyakran, de tévesen gondolják socialis nevelésnek a socialista nevelést is. Ez már túlzása és egyoldalú kiélezése a socialis nevelésnek, sőt egyenesen ellentéte is lehet annak, mihelyt csupán a socialismus, azaz a socialis democrata párt érdekében való nevelést jelenti. A minthogy tökéletes tévedés.

e) bármilyen pártpolitikai nevelést socialisnak képzelné, mert ez az egyén teljes lekötését célozza, annak felszabadítása és a közösség tagjául való érvényesítése helyett, ami a közösség jövőjének egyedül érdeke.

Ezek az értelmezések tévesek, mert csak részletet kapnak ki az egészből vagy pedig (mint a két utolsó) egyébre vonatkoznak. A fogalom tisztaságát elhomályosítja két *szűk-körű* értelmezés is, melyekben ugyan minden ott lehet, ami a socialis nevelésnek tartalma, de amelyek az egésznek mégis

¹⁾ Ez a Weszely Ödön álláspontja, ki a socialis paedagogia fogalmát 1904-ben fejtegette (Magyar Paedagogia XIII. 258., 262), ugyanazt a cikket közölte 1909-ben (A modern paedagogia útjain, 31., 35.) s álláspontjának végső fogalmazása így hangzik (Paedagogia. Nevelés- és tanítástan 1905., 14.): »A socialpaedagogia elnevezés csak a paedagogia egy részére nézve jogos és helyes, amikor t. i. a paedagogiának azt a részét jelenti, mely azon intézményekkel foglalkozik, miket a társadalom állít a nevelés érdekében, minők: a gyermekmenedékhelyek, árvaházak, munkás-tanfolyamok, szabad egyetem stb.«

²⁾ Weszely, A modern paedagogia útjain 43.

korlátokat szabnak bizonyos szempont felállításával. A socialis nevelésnek e két szűkkörű értelmezését tartalmazza az állampolgári nevelés meg a politikai nevelés szava. Az állampolgár szavában nagyon is kidomborodik a határozott keretek között élő állami közösség és ebben az egyes ember csupán mint polgár jelentkezik. Ezzel szemben, valahányszor felmerült, méltán hangsúlyozták az emberben az embert, azaz tisztán a közösség tényezőjét. A socialis paedagogiai álláspont szerint az embert ugyan nem lehet kiemelni az államból, sőt az egyetemes közösség másként mint határozott alakban nem is érvényesülhet, de az érvényesülésének ez az alakja az elvnek csak következése és nem lehet kiindulás. Ugyanez áll a politikai nevelésre nézve is, t. i. ennek pártatlan alakjára. A politikai nevelés azt akarja kifejezni, hogy az egyént bele kell helyeznünk az éppen létező viszonyokba, azok között kell helyet foglalnia s erre elő kell készítenünk, mert a közösség életének alakulására szavazatával mindenkinek befolyása van. Bizonyos, hogy ez a viszonyokba való beilleszkedés szükséges, ennek lehetőségét a nevelésnek meg kell teremtenie; de ez is csak egyike a következményeknek, magában kitűzött cél soha sem lehet.

A sokféle értelmezés mutatja, mily széles körből fut össze sok érdekszál a socialis nevelés gondolatában. A külön-külön érdekek mind a neveléshez vezetnek, de a nevelést legnagyobb részben csak eszköznek tartják s így a paedagogiai törekvésekben egység nem lehet. Ehhez arra van szükség, hogy a közösen használt jelszót teljesen és igazán megértse mindenki, ami megint csak úgy lehetséges, ha az egész kérdést lehetően magasról nézzük. S mi adja itt meg a szükséges magaslatot? A gyakorlatiság nem emel elég magasra, mert az csupán a kiindulás foka s inkább a socialis dolgokkal való törődést jelenti, nem a paedagogiai tudatosságot. Nem adja meg az igazi szempontot valamely részletnek a gondozása, a socialis paedagogiai gondolat egyoldalú vagy szűkkörű alkalmazása sem, mert a részlet-munkát csak a fogalom teljes kifejtése, az egész körnek teljes áttekintése teheti értékké. Ekként a mostani különböző törekvések egységessé válásának, a szó egyértelmű használásának a fogalom tiszta megállapítása a feltétele. Ide pedig csak a nevelés mivoltából kiindulva juthatunk el.

A parasztnép és a büntető igazságszolgáltatás.

(Tanulmány a bűnügyi characterológiából.)

Írta: KÁRMÁN ELEMÉR, kir. ügyész.

»Ifjú hivatalnokaink bámulatosan sokat tanulnak, tanulmányoznak. Hogy a parasztot is tanulmányozzák, erre senki sem gondol. A paraszttal való olyannyira beható érintkezés, mint abban a bírósági és közigazgatási hivatalnoknak többnyire része van, külön tanulmányt igényel. Az a bürokratikus felfogás, hogy ellenkezőleg: a paraszt tanulmányozza a hivatalnokot, teljesen ferde. Ha hivatalnokaink általán jobban élnék be magukat a paraszt lényébe, nem lett volna oly hatalmas ez utóbbiak gyűlölete a »hivatalos ember« ellen. A paraszt lényéről természetesen nem lehet főiskolákon előadásokat hallgatni. Az állam hivatalnokait ismereteik szabályszerű mérve és technikus ügyességük szerint bírálja és javadalmazza. Hogy a hivatalnokban meg van-e a kellő egyéniség, hogy bele éli-e magát a nép erkölcsébe és jellemébe, melylyel érintkeznie kell, ez a modern állam számára nem mérhető mérték. A hivatalnok s a paraszt közti ellenséges ellentét addig fennmarad, amíg a hivatalnok előtt a paraszt tanulmányozása közömbös. Evvel nincs az mondva, hogy azért a paraszt iránt udvariasabbnak kellene lenni. Nagypapáink korabeli régi hivatalos emberek, akikről majd mindennütt az a hagyomány maradt, hogy a parasztot keserves módon gyalázták és gyötörték, minden gorombaságuk mellett megértették a paraszt jellemét és modorát, megmutatták nekik

milyen az *ember*, aki előtt tekintélye van, érintkezésben voltak a néppel és nem az íróasztal mellett nőttek fel s így minden erőszakoskodásuk daczára is jobban fértek meg a parasztemberrel, mint modern hivatalnokaink, akik hozzá ma túlgorombák és holnap túlduvariasak.«

Így ír egy kiváló német író, W. H. Riehl,¹⁾ kinél szebben és találóbban hazája társadalmi viszonyait kevesen írták le. Gondolataihoz kívánok egynéhány széljegyzetet vetni az alábbi igénytelen sorokban, megjegyzéseket a parasznépnek a büntető igazságszolgáltatáshoz való viszonyáról. Hazánkban hasznosak lehetnek az általa jelzett tanulmányok: s bár még nálunk nem oly ellentétes a paraszt és a hivatalos ember viszonya s főleg magyar vidékeinken még nem egy élő példája van ama nagyapáink korabeli régi hivatalos embereknek s nem vezett ki teljesen a táblabíráknak a nép törzséből nőtt egyszerű, józan eszejárása, de nyilvánvaló, hogy midőn törvényeink sokasodnak és bonyolódnak, a paraszt és a hivatalnok mind kevésbé fogják egymást megérteni s félő, hogy nálunk is felüti fejét ez az ellentét. Tagadhatatlan, hogy ma is kevés, s hivatalainknak minél beamterszerűbb szervezése és szelleme által mindinkább fogy azok száma, akik igaz jóakarattal s érdeklődéssel élik be magukat e sajátos és eredeti társadalmi osztálynak, a nemzet tömör, viharokban is változatlan magjának, a *parasztnép*-nek életébe, melyről oly jól mondja a költő: ')

A szegény nép! olyan felhős láthatára,
S felhők közt kék eget csak néhanapján lát.

Két nagy fictiója van minden törvénykönyvnek: az, hogy tökéletes és hogy minden polgár jól ismeri. E két fictió fontos eszköze a jog alkalmazhatóságának.

Bűnös cselekmény csak az, amit a törvény annak nyilvánít; így szól az első elv a büntetőjogban. A cselekvő embert azonban tetteiben rendszerint nem a törvény kinyilatkoztatása vezeti és óvja a rossztól; nem céljainak s akaratának a törvény tételeivel való gondos egybevetése, hanem a

¹⁾ Die bürgerliche Gesellschaft. Von W. H. Riehl. VIII-te Auflage. Stuttgart, Cotta 1885. 114. lap.

²⁾ Petőfi: »Arany Jánoshoz.« 6. versszak.

közérkölc, az ember tetteiről többé-kevésbé elterjedt Ítéletek illetve amely mértékben rajta gondolkodása és érzülete uralkodik. Ebből folyólag a míveletlenebb, hiányosabb nevelésű nép felfogása kerülhet gyakoribb ellenkezésbe a törvénnyel.

Ez az első szempont, melyet alábbi elmékedéseink vezetőjéül tűzünk ki. A parasztnak azt az osztályát vizsgáljuk a büntető igazságszolgáltatás sora folyamán, amelynek van – bár olykor hiányos, máskor téves – saját fogalma a bűnről és az erkölcsiségről, és nem a proletariátust, az elfajult parasztot, mely már tudattal vétkezik, s amelynek már szenvedélye és betegsége a bűn. Vizsgáljuk azt: melyek a paraszt bűncselekményei, mily gondolkodás vezet s kíséri azok elkövetéseiben? S vizsgálódásunk célja: kutatni mily elemek s jelentőségek veendőek figyelembe a jövő törvényhozásának alkotásaiban, hogy a törvény és a nép egyformán gondolkozzék arról: mi a bűn °

A törvény tudásának a fictiója hasonlóképp a nép alsóbb osztályai szempontjából rejt magában bonyolódott kérdéseket.

Lényeges e tekintetben a különbség a polgári és a büntetőjog között. Magánjogi keresetét a paraszt jogtudóra bízhatja, fogadhat ügyvédet, míg a bűnperben a maga személyét idézi a bíró. A kitanításnak is egész más a jellege a polgári, mint a büntetőperben. Korlátlan az az előbbiben, de rendkívül kényes az utóbbiban. Járjon el a pereskedő a polgári perben bármily fortélylyal, az a bíró ítéletére nézve teljesen közömbös; de a bűnperben kitaszítani a felet a beismerés és tagadás, az enyhítő és súlyosító körülmények sajátos kezelhetési módjaira az igazságszolgáltatásnak csak ellenére van.

Különös fontossággal tehát ez a szempont az alaki jog: az eljárás tekintetében bir. Miképp viselkedik az az osztály, amelyet szemlélődésünk tárgyává választottunk, a bíró előtt? mit tud s mit kellene tudnia arról, hogy a bíró széke előtt mi a teendője? miképp fogja fel az igazság szolgáltatását s mi az igazságot szolgáltató közegek tanítási köteleossége, hogy enyhítsék a törvénynek azt a kíméletlen szigorát, mely az írástudót a tudatlannal egy mértékkel méri!

Politikai büntettekre a paraszt nem igen bír hajlandósággal. Concret gondolkodásra irányuló egészséges lelkiületét

nem érdeklik oly általános eszmék, mint nemzetiség, vallás-felekezet és politikai párt. Parasztlázadásokról egy nép történelme sem szól oly keveset, mint a magyar. Oly erénye ez a magyar parasztságnak, melyet az idők folyamán a földes úri osztály és a kormányok vajmi kevéssé becsültek meg.

Tévedés azt hinni, hogy a magyar paraszt gyűlöli a más nemzetiségűt. Ez inkább a politikus csizmadia tulajdonsága. A magyar paraszt büszke magyar voltára, de nem hangoztatja azt; el van telve magyar faja büszke fölényével, de nem dicsekszik vele. Nem viseltetik gyűlölettel a német és tót iránt. Sógora a német, akit nem igen szeret; a tótot és oláhot meg sajnálattal vegyes lenézéssel illeti. De a nemzetiségi ellenszenv nem veleszületett jellemvonása.

Általánosságban ilyen a magyar haza terein élő idegen parasztnép is. A városi vagy a városhoz közel élő nép az, amelyet a nemzetiségi izgatás eredménynyel inficiál. Legjellemzőbb erre nézve, hogy a magyarelleses gyűlölet ott lappang leginkább, a hol tömören, nagy számmal lakik az illető nemzetiség, mint északon a tót, Erdélyben az oláh s a bánágban a sváb. A bakonyi német s a vasmegyei hiencz a legnagyobb békében él magyar szomszédjaival, fia, leánya már magyarul tanul és tud, sőt boltjaira és az út szélére hihetetlen magyarságú feliratokat ragaszt. De a falun élő barczasági szász is megemelinti minden magyar idegen előtt a kalapját s barátságosan köszönt jó napot. Izgatók befolyása az már, ha a hivatalokban megtagadja a magyar feleletet, még ha tud is magyarul, mint a román és a vend.

A nemzetiségi izgatás és lázadás deliquensei közé a paraszt nem tartozik. A soraiból felkapaszkodott félművelt zugirász viszi ebben a vezérszerepet s a proletárrá fajultak követik.

Sajnos, nem egészen így van a felekezeti izgatás terén. Zsidó üldözésre a magyar paraszt könnyen bujtható. Nem így volt ez a régi időkben és nem így van az ma sem oly vidékeken, ahol a falukban egy-egy kisebb üzlettel bíró boltos zsidó vegetál. A fogyasztási szövetkezetek zsidóellenes mozgalma, mely a kiszsidót a faluból a városba hajtja, nem a nép fejében született. A paraszt igen jól megfér a zsidójával, nélküle meg sem tud lenni és soha oly ügyesen üzletet

nem fog vezetni, mint amaz. De ily vidékek ma már ritkák. Legtöbb helyütt a földesúr elkótyavetyélte ősi vagyonát, helyébe zsidó bérlő vagy földbirtokos jön, aki – kevés kivétellel – nem fér a nép lelkéhez, néma rabszolgaságot követel tőle, híjával minden rokonérzetnek és buta parasztnak mondja vagy goromba betyárnak, ha egyenes gerinczczel áll meg előtte. A szerte portyázó ügynökök hasznavehetetlen gépek s eszközök árában árvereltetik anyaföldjét. Ez a zsidógyűlölet eredendő bűne a paraszt szemében, ki a kereskedőt és zsidót még nem tudja megkülönböztetni. Szomorú, mondhatnók szégyenletes jelensége hazánknak, hogy a vérvád sehol oly alkalmas talajra nem lelt, mint nálunk. S ilyen hajszákban a magyar paraszt teljes erejével részt vesz s kerül a felekezeti izgatás bűnébe. Német atyánkfiai óvatosabbak, inkább elvi állásponton szeretnek maradni, de a magyar szilajon vetemül tetlegességre is.

Annál kevesebb a része a politikai pártoskodásban. A felségsértés a legrettenetesebb bűn a magyar szemében, hisz az alföldi paraszt a király nevét kalapemelve említi; államellenes izgatásra sem hajlandó, de legtöbb baja van a kormánnyal. A gravamenek idejéből maradt hagyomány, hogy a kormánynak kemény ellensége. Az ellenzékét tartja magyarpártnak, csak úgy, mint a dicasteriumok idején a magyar haza jobbjai e párton küzdöttek. Nem tudja feledni Kossuthot, bár politikai elveit nem ismeri. S ha adója, terhei bántják, a kormányban keresi a hibát. Ez a gondolkodás nem egyszer kívánja meg áldozatát a bűnkrónikákban, különösen választási harcok idején.

A közönségesen közbűntetteknek nevezett bűncselekmények két neme van, a melynek kiválóan a paraszt ember szokott a tettese lenni, és bizony legnagyobb részben a magyar. Ez a hatóság elleni erőszak és a pénzhamisítás.

A hatóság elleni erőszak rendkívüli nagy számmal szerepel a bűnügyi statisztikában s valósággal el vannak vele árasztva büntető hatóságaink. A magyar embernek természete, hogy maga felett urat nem igen szeret tűrni. Hamisítatlan vérében nincs benne a hatalomvágyás, de nem is könnyen hajlik a hatalom előtt. Milyen büszkén éneklí a magyar legény, mikor a katonasorba áll, hogy: »nem parancsol nékem

a bíró!« Nem úgy, mint a német, akinek főbüszkesége, ha spanyol nádpálcza van a kezében, és vérében van a felsőbb-ség iránti tisztelet. A tót és román parasztra pedig a hosszú elnyomatás beoltotta a szolgalelket, csakúgy, mint a zsidóba a végtelen türelmet.

A magyar nép e sajátságos természetéhez járul, mint a hatóság elleni bűncselekmények másik eleme: a községi közigazgatás és rendészet még mindig meglehetősen rendezetlen – helyenkint primitív állapotja. Gróf Kielmannsegg írja már száz év előtti utazásaiban, hogy a falu élén a bíró áll, aki rendesen falubeli paraszt; s a jegyző, aki félig-meddig jogtudós s egyúttal fél vagy egész paraszt. Ennek a bírónak és rendészeti közegeinek azután rendesen van egynéhány ellensége, ha más nem, a régi bíró és pereputtya. A jegyzőt szeret, akit befentesévé avatott, de gyűlöli, aki ellene valaha holmi executiót vagy árverést volt kénytelen foganatosítani. Ekkép oszlik azután minden falu népe kormánypártra és ellenzékre, s aki ismeri a falut, az tudja, hogy ez a legtöbb helyütt így van és az idyllikus béke csak a költők Írásaiban honol. A falu e vezetői azonban a mai közigazgatási rendszer szerint nélkülözik az ilyen ellentétek kiegyenlítéséhez szükséges magasabb értelmiséget és ennek nem egy szomorú eset a következménye.

Különösen nagy az ellenszenve a magyar népnek a rendőri személyek iránt. Ennek még a pandúrvilágban van az eredete. Hisz még az intelligens családok gyermeke is csodálattal csüng a betyárok hőstettein és jól esik hallania a pandúrok agyafúrt felültetését. A rendőrnek az a tisztelete, mely az angol »policeman«-t környezi, ismeretlen még a fővárosi közönségünk előtt is. Ehhez járul a rendőri intézménynek ma még szintén legtöbb helyütt tökéletlen szervezése. A rendőr többnyire igen alacsony műveltségű, rosszul fizetett existencia. A rendőrök elleni erőszak büntetnének számtalan esetét maguk a rendőrök idézik elő szertelen beavatkozással vagy míveletlen erőszakoskodással. Innen az ilyen bűnperekben hozott ítéletek meglehetősen enyhésége.

A rendőri közegeken kívül sok a baja a parasztnak a végrehajtóval. Vannak falvak és nemcsak a nemzetiségi tájkon, hanem például oly magyar vidéken is, mint a devecseri

járás, ahova a pénzüintézetek nem merik kiadni a pénzüket, mert a végrehajtót agyonveri a nép, ha beteszi a lábát. De a békésebb természetű parasztot is rettenetesen ki hozza sodrából a végrehajtó megjelenése. Sohasem képes arra az uras könnyelműségre, hogy tárt ajtót nyisson a végrehajtónak, de nem is hitelét félti, mint a kereskedő, hanem elkeseledésében a végletekre képes. Különösen, ha valami igazát érzi a dologban, és hiányos jogi ismereteinél fogva ez a legtöbb esetben így van, másfelől meg – sajnos – sok a jogtalan végrehajtás, különösen adó és illeték miatt. Ilyenkor azután tör és zúz.

Egyéb hivatalos közegekkel nagy ritkán van baja. A csendőrtől fél és azt tiszteli. Tudok esetet, hogy az a paraszt, aki fejszével ment a végrehajtónak, félóra múlva türelmes bárány lett, mikor belépett a »csendőrr«. Ennek pedig nyilván a csendőrség kiválósága az oka. A hivatalokban kevés nép viselkedik oly tisztességtudón, mint a magyar és a sváb paraszt. A városi csöcselék bírái irigyelhetik annak a kartársnak az életét, akit parasztvidékek járásbírájaul rendelt sorsa. A paraszt a bíróval soha nem is felesel és minden nyilatkozatát avval kezdi, hogy »megtiszteltem alássan a törvény urait«.

Sajátságos jellemvonása a mi parasztságunknak, hogy az államot megrövidíteni nem tartja bűnnek. Innen ered, hogy nem érti meg azt a nagy fontosságot, melyet az állam büntető joga a pénzhamisításnak tulajdonít. A bankócsinálás szemében nem diffamáló dolog. A valuta s a pénzgazdaság törvényeit természetesen nem érti, de tudja és érti azt, hogy a pénzverés és nyomás az állam joga, azonban a történelmi szerencsétlen idők csepegtették lelkébe ezt a félszeg gondolkodásmódot, amely szerint az államnak kárt tenni nem becsületbe-vágó dolog. Előmozdítja e felfogást toldott-foldott eddigi adózási és jövedéki rendszerünk, amelynek alapja és eredete osztrák időkre vezethető vissza és bár újabb honi törvényeink reformálták, mindazonáltal népünk gondolkodásmódjával soha egybe nem forrott, előtte meg nem érthető s a lehető legnépszerűtlenebb.

Az államellenes vétségekről szólván, szemünkbe ötlenek hazánkban a földművelő nép között is nagy mértékben lábra

kapott socialista mozgalmak, melyek kisebb helyi lázongásokon kívül járvány alakjában különösen a »földosztók« communistikus mozgalmában jelentkezett. Messze túl vezetne értekezésünk körén, melyben kizárólag a criminalisticus mozzanatokat óhajtjuk egybefoglalni, annak a vitatása, hogy mennyiben s mily okokból folyólag hatották át a magyar nép lelkét a socialistikus tanok. A földosztók, a büntetőtvénycönyvekbe ütköző cselekményeikkel áldozataivá lettek az igaztónak, de egész más gondolkodás vezette őket, mint vezetőiket. A paraszt eszejárása alapján conservatív. Világelforgató eszméket türelemmel hallgat meg, de irántuk nem fogékony. A földosztók előtt nem a communismus eszméje állt. Történeti reminiscentiák csillantak meg lelkökben. Azok a boldog idők, amikor a parasztnak a földesúr erdeiben és erdőréseiben az erdei és legeltetési haszonvétele fenn volt tartva; az úrbéresek nádlási haszonvétele; mikor a földesúr elkülönített földjein a jobbágnak legeltetési joga volt. A természetbeni járandóságok korához képest a szabadság mai kora bérszerződéssel és a pénzgazdaság silány napszámával sanyarú nyomorgás. S midőn e súlyos időekkel szemben erőszakkal a régi szebb időket óhajtja visszahozni, épp úgy törvényellenes dolgokat vitt végbe, mint a főváros követdobáló, törő és zúzó socialistái, de a szándék és gondolkodásmód azokétól felette eltérő. Nem új állam lebeg szeme előtt a mai romjaim de a régi romokból akarja a számára jót újra lábra állítani. Nem új jogot, de a régi elvesztettet követeli, s ez igen nagy és figyelembe veendő különbség a bűnösség fokának megállapításánál.

Közmondásszerű régi hibája a magyarnak: a szertelen káromkodás. Nemzetiségeink, ha mást nem, de a sok káromkodást eltanulták a magyartól. S szitkai a lehető legilletlenebbek, mert míg a német az ördögöt emlegeti, a magyar az Isten nevére esküszik s avval káromkodik is. Olyan hiba ez, melyet évszázadok nem tudnak belőle kiirtani. Egy nagynevű protestáns egyházi férfiú járt egyszer hazánkban, s egy helyütt protestáns nagyjaink a nép közé is elvezették. Nagy felvonulás várt a híres vendégre, s a rekkenő hőségben az áldogálva várakozó nép folyton a Megváltó nevével fejezte ki türelmetlenségét. »Lehetnek jó protestánsok«, monda az ide-

gen férfiú kísérőinek – de nem jó keresztények«. És sajátságos, h^ogy jólelkű s jámbor parasztemberek is – kik a templom legszorgalmasabb látogatói – el-elkáromolják az Isten nevét.

Épp ily könnyen gázol szájával a női becsületben is. Apró összeszólalkozás, boszankodás folytán, minden indok nélkül, vérig képes sérteni a nő tisztességét. S benne van ez már serdülő korában, mikor tán még nem is érti, amit mond. Olyan sajátsága ez »lovagias«-nak mondott népünknek, melynek történeti vagy lélektani eredetét tán lehetetlen is kikutatni.

Ez a jellemvonás kiválóan az oka a becsületsértés! perek ama rengeteg tömegének, amelylyel bíróságaink országszerte küzdenek. Van ezekben azonban valami igen jellemző a parasztra nézve. Csak a magafajtajával perlekedik, csak azt sértegeti. Nem úgy, mint a városi, aki felfelé is, lefelé is szemtelenkedik. A paraszt némán tűri a magasabb rangú bántalmazását, legfeljebb háta megett morog reá, – de néma megvetéssel illeti az alatta állót, még ha sértegeti is, csak a magaszórútól nem tűr el görbe tekintetet sem. Perel a végletekig.

De nem olyan óriási mérvben vesz részt a becsületsértésekben a paraszt, mint a városi csöcselék. A nyelveskedést meghagyja asszonyainak, ő maga inkább az öklével verekszik.

A paraszt legtipikusabb bűnének a testi sértést, a verekedést tartják. Az úr párbajozik, a paraszt verekszik. Mert csak nem lehet párbajnak nevezni azt, ha két szilaj legény a csárdásné szép leányának csillogó szeméért összekülönbözve, fokossal vagy széklábbal áll ki elkeseredett küzdelemre a rét esti csendjében – s egyik ott marad!

A paraszt verekszik, mondjuk fokossal, késsel, s ha kell, széklábbal. De lapozzunk vissza a történelem elsárgult könyvében, Erdély kronikáiróiban, SZAMOSKÖZI, CSEREY és APOR történeteiben, s nem egy olyan jelenetre akadunk, a hol fényes szalokban, terített fehér asztalnál, úri dámák jelenlétében, olykor egy-egy főúri nemes mocskos szavak kíséretében kirúgja maga alól a széket, nekirohan megbántójának s olyan parázs verekedést rendeznek – ki karddal, ki bottal, ki fokossal, – akárcsak a szent-gáli legények a bakonyalji korcsmában. Az erkölcs is úgy száll nemzedékről nemzedékre, mint a viselet s a népszokás. A kalotaszegi varrottas s a pitykés

dolmány valaha úri népek éke volt, ma a parasztnép viselete. A népdal is úri hárfák költeményéből lett a nép danája. Ugyanígy mulatás vagy vita közben verekedni valaha úri módi volt, ma parasztempó.

Bármilyen legyen azonban eredete, tény, hogy a testi sértések bűncselekménye igen el van terjedve népünk körében. S el van terjedve nemzetiségi különbség nélkül. Legfeljebb a modorban van különbség. Érdekesen jellemzi azt CSAPLOVITS JÁNOS a múlt század elején kelt »Magyarországi képeiben« a következőleg: »ha az emberek vitába elegyednek, a német kiabál és fenyeget, a horvát átkoz és szitkozódik, a ruthén köpköd és hajba kap, a *tót* öklöz és pofoz, a magyar véresre veri egymást, a cigány összekaparja a másíknak képét, az oláh agyonveri ellenét, a zsidó lármázik és elszalad.«

A testi sértést a paraszt nem tekinti bűnnek. Azt a parasztlegényt, aki verekedés, késelés miatt hónapokig ült a fogházban, semminemű megvetés nem fogadja, mikor a falujába visszatér, sőt a martyríum bizonyos glóriája övezi. Valami hősködési vágy az, ami minden parasztlegényben benne van s ami ezekbe a delictumokba keveri. Különösen fiatal éveiben, mikor a vére pezsdül, fékezhetetlen szilajság szállja meg. Öreg ember ritkán áll verekedés miatt a bíróság előtt, a testi sértések deliquensei javarészen katonasorban lévő duhaj legények.

E becsületsértést és testi sértési perek rendszeren valóságos complexumban fordulnak elő. Éveken át tartó gyűlölködés mozzanatai. Majdnem minden faluban vannak pártok állandó ellenségeskedésben. Ma egyik, holnap a másik áll vádlottként a bíró előtt. A vesztes párt rendszeren még hazamenet köt bele elleneibe s ad okot újabb perre. Az előző per tanúi sértettjei vagy vádlottjai lesznek egy új pernek, mely ismét újabbat szül. Érdekes megfigyelni, amint egy-egy bűnper lefolytatása után a vádlott, sértett s a védelem és vád tanúi együtt, olykor ugyanazon a kocsin mennek hazafelé. Menetközben megbeszélés tárgyát képezik a per egyes mozzanatai. A véleménynyilvánítás mind hangosabb lesz, szóból tette kerül a sor, a véleménynyilvánítás szenvedélylyé válik s a bíró elé egy régi per utóhangjai kerülnek új per alakjában. A miveltebb ember kerülí ellenfelét, nem köszönti, az utcán kitér előle,

a paraszt ellenben mindig ugyanabban a kis körben ellenfeleivel újra meg újra tárgyalja bajos dolgukat, s így kerül az új per szerencsétlenségébe.

Törvényeink köztudomás szerint nagyon kevésbé védik az ember erkölcsi s testi javait vagyonával szemben. Ezek a törvények nem szolgálnak parasztsztyályunk nevelésére. A paraszt, a míg a proletariátus fertőjének levegője meg nem érinti, becsüli a vagyont s a birtokot, de nincs benne kifejlődve a más egyén emberi javainak becsülete. Vádhatóságaink és törvényhozásunk egyik legnemesebb feladata leendő ez irányban szigorúbb törvényekkel és erélyesebb üldözéssel tanítani meg e javak tiszteletére.

Azt mondtuk fentebb, hogy a paraszt könnyen gázol a női becsületben. Szavaival – kell hozzá tennünk, – de nem tetteiben. A középkori lovagias hódolat, a német »Minne« egy késő árnya még benne van a parasztleányben. Mi más jelenet vasárnap délben a falu a templom környéke, mint a város aszfaltja. Ott mily illemtudással beszél a legény a leánnyal, itt mily szemérmetlen pillantásokkal kíséri a ficsúr az anyja oldala mellett haladó bátortalan leánykát.

A paraszt nem csábít, hanem hódít. Mellét feszíti, bajuszát pödörinti s nagyhangon diskurál, – ezek összes csábító fegyverei. Azok az eszközök, melylyel a vagyonos úri nép férfiai intézik a nők elleni támadásaikat: a pénz s egyéb csábító eszközök, előtte ismeretlenek.

Nem talál igazságot a paraszt a mai törvényekben, mely ép a csábítást nem bünteti kellő szigorral. Derék öreg párok, kik a falu csendes világában tisztességben élemedtek meg, összetett kezekkel kénytelenek nézni, mint ragadják el legszebb gyermekeiket a város bűnei a modern «élet tengerébe». A leánykereskedés megtizedeli a parasztleányokat, vagy a városi élet ezer csábja rontja meg őket.

Törvényeink csak az erőszakot büntetik, mely a szemérem ellen tör, a ravaszsgot csak legújában a bűn tető novella életbelépte óta. Ez pedig a parasztnál nem igen gyakori, s ha elő is fordul, a maga vére elleni bűne. De egymás között nem tartja a csábítást a paraszt olyan bűnnek. Tény, hogy számtalan házaspárnak az esküvő előtt már gyermeke van, de elveszi a csábító az áldozatát s törvényesíti a gyer-

mekét; jóvá teszi hibáját. Aki ismeri a faluk életét, tudja, hogy ez igen elterjedt eset. A falusi leányok törvénytelen gyermekeinek apja ellenben rendesen a városban él. Arra a bűnre azonban, amelyet ez a városi néposztály követ el az ő kincsei ellen, a csábításra büntetést kevés esetben talál.

Mondhatja-e a törvény – mely a vagyont oly szigorúan védi – a paraszt szemébe: nullum crimen sine lege?!

A vagyon elleni bűncselekmények régiója az, melyen a legtöbb ember a romlás és megsemmisülés felé süllyed. Ha verekedésért, súlyos testi sértésért, sőt még embertársa életének kioltásáért ülte le a parasztember a reá kiszabott büntetést, falujába megtérve, folytatja eddigi életmódját csak úgy, mint a szerencsétlen eset előtt. De lopás, sikkasztás vagy hasonló bűncselekmény – bármily csekély jelentőségű volt legyen is az – rendszerint belerántják a proletariátus fertőjébe; lesz belőle visszaeső, csavargó, börtöntöltelék.

A parasztnak a másé iránt igen nagy az érzéke. A tulajdon előtte szent. Sokszor regeszerű a becsületessége, és az igazi hamisítatlan lelkű paraszt még az adósságcsinálást is bűnnek tartja. A városi ember igen nagy tévedése, hogy ha falura jön, feltűnően bizalmatlan a paraszt iránt. A paraszt ép úgy becsüli az idegen dolgát, mint az idegen személyét. Vendégszeretetéről híres, s vendéglátásáért sem fogad el díjat, nem hogy az idegen birtokára vágynék. Ilyen az alapjelleme.

A város szedett-vedett népében nem egy jár, kinek egész élete telve piszkossággal, s vagy csak időnként vagy néha egyáltalán nem hallat magáról, avagy valóságos tojástanchoz jár a büntető hatóságok körül. A parasztnál ez nincs így. Az a vagyon elleni vétség, melynek rendszerint az eladdig minden bűntől mentes parasztember szokott lenni áldozata s amely anyagilag s erkölcsileg úgyszólván menthetetlenül viszi a proletariátus útvesztőibe, a büntetőtörvénykönyvünk 359. §-ában körülírt sikkasztás, a bírói zár alá vett ingók eltulajdonítása. Az összes törvényhozások közül példátlan a magyar törvény e szakasza s különösen kirívó a kisemberrel szemben annyira kíméletlen végrehajtási törvényünk mellett. Árveréseink java nem egyéb kótya-vetyénél, ahol a paraszt véres-verejtékével szerzett háza, beltelke s földjei nevetséges áron

kelnek, gyakran hitvány adósságok miatt, melyeket jobb hitelviszonyok között még elrendezhetett volna. A Bakony keleti vidékén mindenki ismert egy derék, tagbaszakadt parasztgazdát, aki valaha 20.000 forintos birtokot örökölt az apjától, bár erősen megterhelve. Perlekedő ember volt, aki vélt igazát nem hagyja soha. Vég nélküli pereinek egy sereg végrehajtás lett a vége. Szép birtoka, gazdasági felszerelése potom áron kelt, s adóssága még sem fogyott. Nagyobb könnyítést nyerendő, egyetmást eladogatott, de hitelezőinek fizetett, persze egyelőre csak annak, akinek telt belőle. Ez a boldogtalan ember ma földönfutó, ki két járásbírósnál s egy törvényszéknél immár notórius alakként lótfut igaza után, melyet földi törvényeink szerint soha megtalálni nem fog.

Egy másiknak lefoglalják a fáját, szánkóját és disznáját. Csikorgó tél köszönt be. Gyermekeinek nincs mit enni, nincs hol melegedni. Fát vágni nem lehet az erdőre menni a hóval befutott úton. Felapritják a szánt, leölik a disznót. S az apa börtönre kerül.

Ilyetén bűnperekkel bővelkednek bíróságaink. Különösen a hanyag, jogtalan végrehajtások halmaza folytán. Az a rettetes jog, melyet a törvény ezzel a hitelező kezébe fegyverül ad, hihetetlenül pusztít parasztságunk soraiban. Ha statisztikailag ki lenne mutatható, hány ember szökik ki ily esetek miatt Amerikába, ijesztő adatok tárulnának fel. Ámbár ítélobíróságaink tőlük telhetőleg enyhítik a törvény szigorát. Enyhe ítéleteket szabnak ki és gyakorlattá vált a felmentés ott, ahol az eladott dolog vételára a hitelező követelésére fordítottatott s a legszigorúbban vizsgálat tárgyává 'tétetik a végrehajtás jogossága és helyessége.

A német büntetőtörvény ismeri e delictumot, de mint hatóság elleni vétséget: a bírói zár megsértését s nem a hitelező megkárosítását tartva jogsérelemnek. Nem üti a szerencsétlen tettes homlokára a »sikkasztó« bélyegét.

Ez a parasztember leggyakoribb vagyoni elleni bűncselekménye. Lényeges eleme rendesen az, hogy a paraszt egyszerű gondolkodása és jogi tudatlansága kerül ellenkezésbe a törvénnyel. Nem érti: miért ne rendelkezhetnék tulajdonával, különösen ha ő előnyösebben értékesítheti hitelezői javára, mint a végrehajtó. S ez az eszejárása tagadhatlanul józan.

Gombamódra burjánzik a parasztság között az orgazdaság és a jogtalan elsajátítás. A parasztnak rendkívüli örömet okoz, ha valamihez olcsón vagy különösen ingyen jut. Tán mert a mindennapi kenyerét annyira nehéz munkával keresi. A tolvaj sehol oly jól nem értékesítheti lopott tárgyait, mint a falun. Különösen, mert értékes dolgok ára iránt a parasztnak semminemű érzéke nincs, miután azok az ő kereskedelmi forgalmában felette ritkák. Ezüst órákat képes pár hatosért megvenni mindennemű gyanú nélkül s az ilyen városi drágaságok és ritkaságok nagyon vonzzák. Épp így a mezőről hazatérő földművesnek a zsebe rendszeren tele van mindenféle talált dolgokkal; a legnagyobb öröme azokat gyerekei elé rakogatni. Hogy azt be kell a hatóságnak jelenteni és hogy arra a nyolczadik napon »solis occasus suprema tempestas esto« s hogy a régi talléroknak, boglároknak és lópatkóknak művelődési becse is van, erre senki sem tanította. S ha az igazságszolgáltatást nem kezeljük a lehető legnagyobb óvatossággal, sok, alapjában jóra való ember tölti keserves rabsága óráit azzal a gyötrő gyanúsítással a társadalom iránt, hogy »pauper ubique jacet.«

Ahol a paraszt lopni kezd, arról a tájról elköltözött az erkölcsi és anyagi jólét. Ahol kihalóban van a másé iránti tisztelet, kiveszett a paraszt. Ezek a tünetek ott mutatkoznak, ahol a parasztbirtokok szertelenül elaprózódnak. Mikor egyebe nem marad, mint a háza, vagy annak is csak a fele: fája, barma, baromfia, takarmánya nincs, nem bölcsekedik a gazdasági viszonyok socialis fejlődése, a tulajdon s a vagyonmegosztás jogossága felett, mint a socialista, hanem a büntetőbírósságokkal lép érintkezésbe; napirendre kerül a falopás, vadorzás, mezei kihágás s az élelmiszerek lopása. A további folyamat azután attól függ, hogy hol fekszik a falu. Ha kinn, a várostól messze; megmarad egy állandó romlott színvonal, az önmagától való rothadás! Ha a városhoz közel, áthatja lassan a városi proletariátus aljassága s a parasztból csak egy marad: durvasága és gorombasága.

Hogy ily irányban az utolsó évtizedekben hazánk falui óriási léptekkel haladnak a romlás felé, tagadhatatlan. A parasztság fogy, a proletariátus nőttön nő. Okai a gazdasági viszonyok fejlődésében rejlenek. A jobbágyot a földesúr bir-

toka eltartotta, még ha rá is fizetett. Mező, erdő, nádlás közös volt s e látszólagos jólétben a jogosulatlan existenciák egész serege üres erszénynyel jó módban élt.

A zsellér és a paraszt természetbeni dolgokkal gazdálkodott s természetben állított mindent elő a maga számára. Elkövetkezett a pénzgazdaság kora. A terményt el kell adni, árán élelmet s eszközt az új termény előállítására szerezni. Az átalakulás oly heves forгатagként köszöntött be, hogy a legerősebb elmét is megzavarhatta, a paraszt pedig hazánkban ma is a legtöbb helyütt jóakaró vezető nélkül áll!

A gazdasági haladás rendszerint gyorsabb, mint a mivéldés haladása. Új hasznos intézményeket mindenki alkalmaz, még mielőtt jelentőségüket értené. Különösen oly gyors gazdasági fejlődés során, mint amelyet hazánk az utolsó félszázadban elért.

A hitel intézményei nem egy veszélyt rejtenek magukban a parasztnépre nézve. Nem e lapokra tartozik ennek a gazdasági oldalról való megvitatása, de tagadhatatlan, hogy a hitel forgalmának szükséges gyorsasága és könnyűsége a parasztban nem egyszer a könnyelműség s a bűn csirájának válnak alkalmas talajává.

Ilyen mindenekelőtt a váltó intézménye. Sokszor éppen hogy a nevét tudja leírni, de váltókkal tele a zsebe. Az a könnyű mód, melyen a takarékpénztárakban egynéhány névalírással készpénzhez lehet jutni, amit ő keze munkájával rengeteg fáradtság útján képes csak előteremteni, ennek a váltónak a furcsa sajátságai – minő pl. különösen az, hogy a más nevét annak megbízásából reá szabad írni – nem kis mértékben zavarták meg a paraszt eszét. Hisz olyan kérdés, hogy prolongatiós váltóra az alapváltó obligoiban levőknek, avagy szóbelileg jótállók nevének a váltóra való reávezetése hamisítás-e, ezen még »grammatici certant«. S a sensatiós váltóhamisításoknál bizony sokkal nagyobb számban hemzsegnek a parasztnak a váltóhamisításai, csakhogy ezek nem kerülnek az újságba.

Az okirat nagy ereje a paraszt lelkében általában még mindig igen kevésbé fészkelte be magát. Szerződéseit, alkuit szóbelileg köti, legfeljebb egy erős kézádással pecsételi meg. Így szerződtek apái is, akik az írás-olvasással még gyengébb

lábön álltak, mint utódaik, de nem tévedünk, ha állítjuk, hogy azok a szavukat sokkal hívebben tartották meg, mint a nevüket oly könnyen alakanyarintó ivadékaik az írást. S akárhány paraszt van, aki szemtől-szembe nem merné letagadni a szavát, de hihetetlen könnyelműséggel hamisít okiratot. E hamisításokat rendkívüli mértékben előmozdítja az a körülmény, hogy a paraszt rendszerint birtokos és az ingatlanra a pénzintézetek mohón hiteleznek, mindennemű bővebb információ, az aláírások hitelesítése, vagy az aláírásoknak a bankban való eszközlése, az adós becsületessége iránti tudakozódás nélkül. Természetesen, mert a paraszt ügyletei annak a költségeit el sem bírják. Nem helyeselhető azért eléggé némely intézet óvatossága; amely az intézetben vagy hiteles személy előtti aláírást kíván meg, avagy nem kíméli a pontos tudakozódást. Mert az abban való bizakodás, hogyha közpolgári utón nem, de a büntető marasztalás kerülő útján épp úgy pénzéhez jut a hitelező, ennek talán mindegy, de a nép java szempontjából éppen nem.

Éretlen nép kezébe adtuk sok helyen a szövetkezeteiket is. Az igazgatói címek, a jelenléti jegyek csak úgy megmételtyezik a nép lelkét, mint corruppálják a magas társadalmat. Vannak parasztszövetkezeteink, amelyeknek $\frac{1}{4}$ része igazgatósági tag. A paraszt, aki dolgait a maga lassú pontosságával, figyelmes aprólékoskodásával szokta végezni, megismert egynéhány könnyed formalitást, ami csak nagy lelkiismerettel bíró egyén kezébe való. Míg megszokta a község vagy ez egyház gyűléseit valóságos pizsmogó lelkiismeretességgel ülni végig, s a bírói lak udvara padkáin egész vasárnap délutánokon át tanakodni lényegtelen dolgok felett, addig nem egy helyütt a szövetkezeti »bolt«-ban lát közgyűlési jegyzőkönyveket meg sem tartott közgyűlésekről, a cégbíró-ság által megkívánt községi bizonyítványokat soha nem eszközlött kihirdetésről, kifüggesztésről, s lépten-nyomon ír alá mérleget, jelentést, amelyet nem ért, de nem is érthet meg, sem nem tudja mikép kell azok hitelességét, valóságát megvizsgálni. Amaz erkölcsi tartalom helyett, melyet az anyagi érdekek istápolásán kívül Raiffeisen ez intézetekbe önteni óhajtott, a könnyelműség egész sereg jelensége burjánzik fel e paraszt-szövetkezetekben. Ma még lappanganak e bajok, s a

visszaéléseket könnyen lehetne orvosolni de félő, hogy paraszt-ságunk egész serege fog ez intézmények áldozatául esni, s a büntető bíróság előtt a gyanútlan igazgatók és felügyelő bizottsági tagok szerencsétlen vádlott szerepét vinni.

Csalni a paraszt nem szokott, nem is tud. A paraszt legfeljebb agyafúrt, de pénzt, vagyont nem igen csal ki. Felültet, de nem csap be. A legcrimINALISABB hírben álló vidékek lakóiról, ahol az idegennek sem személye, sem vagyona nincs biztonságban, ritkán beszél a bűnkrónika csalásról. Ez a városi proletariátus kiváltsága. De egy neme van a csalásnak, mely a falúkbán felüti olykor a fejét, s amelynek kettős a veszedelme: ez a biztosítási csalás. Sok paraszt házát valamikor a kapu feletti Szent-Flórián jobban őrizte meg a vörös kakastól, mint ma a biztosító társaságok. Alattomos egy bűn ez, s a sötét gyanúja ott kísért minden falusi tűzvésznel, különösen a nép lelkében. Egyik irigylő a másiktól azt a csengő summát, amit leégése árán szerzett.

Nem kötéllel verbuválják már a magyar legényt katonának, de a paraszt eszejárása szerint azért a mai sorozás nem különbözik a régi sorozástól. A paraszt nem szeret katonászkodni. Úri poéták zengték mindenkoron a huszár-élet gyönyörűségeit, a paraszt szívében csak bús nóta kelt. S mint az úr nyegle pénzzel, ő egyéb fortélylyal iparkodik szabadulni a katonasortól. Az öncsonkítás egyes vidékeken valóságos ragálylyá fajult. Olyik legény éveken át sántán járkál inkább, semmint be kelljen rukkolnia.

De van a fegyveres erő elleni bűncselekményeknek egy más, újabban gyakoribb faja. A sorozásokon a legények jó része nem jelentkezik, de fel sem is található. Ezek a kivándorlot-tak. A Dunántúl százakra megy a sorozásokon hiányzó legények száma, akik Amerikába vándoroltak. Az északi tótság körében meg a kiterjedt házalókereskedést üzök maradnak el olykor évekig hazájukból. Mikor visszatérnek, természetesen a büntető hatóság vonja őket először kérdőre. Ez a rég nem látott haza első ölelése. Egyes felvidéki bíróságoknak valóságos skálájuk van erre a vétségre az elmaradás éveit szerint. Kénytelenek a minimális büntetéssel sújtani a szerencsétlencet, kiket a kenyérkereset sodort a bűnbe.

A paraszt szemében a per nem az igazság, az igazság célpontja felé határozottan törekvő folyamat, hanem jogi játék. A perdöntő határozat nem a jog kinyilatkoztatása, hanem a jog sorshúzása. Játékkoczká, amely arra dől, amerre ügyesen vetik. A paraszt a törvény szobájába ugyanolyan öröklött babonákkal eltelve lép, mint amilyenekkel mások a szerencsejátékhoz ülnek.

E gondolkodásmódja történeti hagyományok maradványa. A régi per a formalitások színjátéka. Jól alkalmazott alakiságok akárhányszor győzelemre juttattak hamis ügyet igaz ügygel szemben, mely nem volt képes igaza mellett a formalitások oly díszes seregét felléptetni. E formalitások tömkelegén kellett magát áttörnie a szabad mérlegelés erejének - meggyengítve - azok utolsóját, az eskü feltétlen hatalmát is. De a parasztban megmaradt a régi processus képe, a formalitások játéka.

Van azonban ennek lélektani oka is. A paraszt kinn a természet ölén él, amelynek a törvényei egészen mások, mint a szellemi életéi. Hogy a gondolatok és eszmék összefüggése más, mint a felhőé az esővel, vagy a napsugáré a virágzással, ezt ő nem érti. Ismeretlen előtte az a lelki folyamat, amely a bíró elméjében végig fut, míg a bizonyítékok során ítélete kijegeczesedik. O azt hiszi, hogy ha tanuja van, ha esküszik, megnyeri a pert. Esküre úgy következik az ítélet, mint szárazságra a por. Ezért esik meg sokszor, hogy elítéltetéséért tanukat okol, akiket a bíróság oly körülményekre hallgatott ki, amelyek az ő bűnösségének megállapítására nem is voltak szükségesek.

Ünnepélyesnek tart minden bírói tárgyalást, legyen az polgári, avagy büntető, egyaránt. Az igazságszolgáltatás méltóságát lealacsonyító jeleneteket, mint az a városi járásbíró-ságok előtt oly gyakori, a paraszt soha nem idéz elő. A mondák korában a fa alatt igazat mondó fejedelem egyszerű intelme elég volt a népnek, hogy csendet tartson.

Ilyen ma is a paraszt a bíró termeiben. Nem félelem, de a formalitások tisztelete diktálja ezt neki. Magam évekig voltam paraszt-vidéken járásbíró, de parasztembert sohasem kellett rendbüntetéssel sújtanom. S ilyen a vádló, vádlott és tanú szerepében egyaránt.

Mint vádló a paraszt soha nem bosszúálló. Nincs meg benne az érzék a büntető per s a polgári per különbsége iránt. Igen nehéz vele megértetni, hogy a bünper büntetésre irányul s a kártérítési marasztalás ennek csak szükséges járuléka. A sértett, a magánvádló neki felperes. A királyi ügyész jelenléte előtte teljesen érthetetlen, s azt az ítélő bíróság tagjának tekinti. A közvád fogalma nem megy a fejébe, minden bűncselekményt magánindítványnak képez, minden bünpert visszavonhatónak, mint a polgári pert. Ha az eljárás során a vád fenntartása őt illeti, magánjogi igényével hozakodik elő. »Nem kívánom a vádlott megbüntetését, csak a káromat térítse meg« ez a rendes vádlói nyilatkozata.

E gondolkodásmóddal teljesen ellenkezik a mai peres eljárás elve, mely kártérítést csak a bűnösség kimondásának folyományaként ismer. S e miatt igen-igen sok igazságtalanság esik meg gyámoltalan népünkön. Nyilatkozatának az első felét veszi alapul a bíró: »nem kívánom a megbüntetését«, feláll, kimondja az eljárás megszüntetését s elküldi a jámbor atyafit. Avagy a helyett, hogy kitanítaná, hogy kártérítési igényét a polgári perúton keresheti, belédiktálja, hogy kárához csak úgy juthat, ha ellenfelét elcsukják, s így akarata ellenére bosszúállóvá teszi. Közelmúlt iudicaturánk a szokásjog alapján megengedte a magánindítványra üldözendő delictumokra, hogy vád visszavonás esetén az eljárás megszüntetteket, de a vádlott a kárban és költségben elmarasztaltatott. Ma ezt a bűnvádi perrendtartás 487. §-a kizárja. Népünknek nem nagy épülésére.

A vádlottak padján a paraszt beismeri bűnét, ha érzi a bűnösségét. Nem a professionátus deliquensek közönyös nem-bánomságával, hanem igazi bűnbánással. Tagadni rendesen akkor tagad, ha valami igazát érzi. Ha bűnös is a vádba helyezett cselekményben, de valami olykor mellékes körülményben igaza van, vagy igazát véli, tagad. Ezért nagy körültekintés és nagy jóakarattal kell a kihallgatásához. Vallomása terjengő és nem a lényeg körül forog. Nagy feneket kerít a bevezetésnek és az előzményeknek, de alig érinti végül a lényegét, különösen ha hibásnak érzi magát egyben-másban! De ha határozott kérdések előtt áll, határozott feleletet ad.

Van ugyanis valami igaz abban a mondásban, hogy a

paraszt agyafúrt. Nem arra felel, amit kérdeznek tőle, hanem azon járta az eszét, hogy mit akarhat tőle, mit akar belőle kivenni a kérdező és erre vonatkoztatja a feleletét, nem a kérdésre. Aki tehát tőle hasonló modorban kérdez és nem egyenes, határozott kérdéseket intéz hozzá nem ér el mást, mint egy furcsa párbeszédet, amelyben mind a két fél egymáson ki akar fogni. S azért rengeteg kínja-baja van vele annak, aki aprólékos, sajátos eszejárását nem ismeri, de a legnagyobb könnyűséggel jut vele eredményre, aki szavát, eszejárását érti és elkerüli gondolatainak ezeket a kanyarulatait. Igen nagy tévedés ezért azt hinni, hogy a parasztot csak paraszt-ésszel lehet vallatni. Igen nagy kára az igazságszolgáltatásnak, ha a vizsgálóbíró vagy a tanácselnök szerepét olyanok töltik be, akik a paraszton ezen eszejárását nem értik s azt hiszik, hogy a paraszton ki kell fogni, nem pedig őt megérteni.

Pedig kevesen hinnék, hogy a paraszton mily értelemmel olvas el minden bírósági írást, vádiratot, végzéseket, ítéletet egyaránt. Olykor még a curialis stílus szövevényességében is csodálatos ügyesen eligazodik.

A paraszton bűnös-typusok között nincs nagy változatosság – csak azon vádlottokról szólván, akikből a parasztnak legalább egynemely jellemvonása még ki nem veszett – sa typusok a delictumok fajai szerint alakulnak s váltakoznak. A súlyos testi sértéssel vádoltak rendesen ellenfelükre ádázul haragvók, s azt ép oly hibásnak tartják, mint önmagukat. Aki lopott, az a megtört bűnös. Az orgazda a tudatlan jámbor, s ha bensőleg nem is az, de annak a szerepét játssza. Aki parasztságunknak egy-egy főtárgyalás előhelyiségében elhelyezett sorait szemléli: legjobban meggyőződhetik az anthropo-criminologus eszmék lehetetlenségéről. A leggyakorlottabb s legfigyelmesebb szem sem bírja ott kifürkészni, melyik a vádlott, pedig nem egyszer notórius delinquensek vannak köztük.

A bűnügyi védelem számtalan raffineriái közül a paraszton csak egyet-kettőt sajátított el, nem úgy, mint a főtárgyalás! hallgatóságban iskolázott fővárosi csőcselék, mely valóságos gyakorlati criminalista a szó legszorosabb értelmében. A jámborabbak azzal védekeznek, hogy »elvette az Isten az eszemet«, – »ha annyi eszem lett volna, mint most, nem tettem

volna«. A legravaszabb védekezése, amire képes, az, hogy részeg volt. Az imádságra csak egy szava van, de az ittasságra százféle, különösen a magyarnak. »Amint ittas ember szokott.« Sablonos enyhítő körülmény indicaturánkban: a némi ittas állapot. És sokszor a legképtelenebb módon védekeznek vele mert italtól felhevülve verekedni, törni, zúzni lehet, de részegen lopni, pláne bemászni vagy hamis kulcsal belopózni, ez alig képzelhető. A részeg ember garázdálkodik és szórja a pénzét, de nem gondol vagyongyűjtésre e földfeletti állapotában.

Mint a védelemben, nem ravasz a paraszt a perorvoslatokban sem. Czigányt és csirkefogót, meg a városi proletariust erőfeszítéssel kell lebeszélni a jogtalan apellátáról, mert ha az arról hall, hogy van felelősségi joga, felelősség. Nem így a paraszt. Ha ártatlan, felelősség, de ha bűnösnek érzi magát, az egész eljárás során is rosszhiszeműleg tagadott bár, megnyugszik a marasztaló ítéletben. Igen gyakori, akárhányszor, meglepő az a megnyugvás, amivel az ártatlanságát hangoztató az elítélését fogadja. A kitanult vádlott sokkal következetesebb, ha már tagadott, fellelősség. Mert a paraszt a jogorvoslatokkal nem spekulál, nem alkudozik a büntetés felett. Nem úgy, mint a városi söpredék, amely már azt is tudja, kaphat-e kevesebbet, kaphat-e többet?!

A bizonyító eljárásban nyilatkozik meg leginkább a parasztnak ama már említett különös gondolkodása, mely a pert a formalitások sajátságos játéknak tartja. Tanuk és az eskü e játék szereplői, s előtte elképzelhetetlen, hogy kellő számú tanúval pert lehessen veszteni. Mindegyik fél a tárgyaláson bizonyos büszkeséggel nézi tanúit, s vallomása utm elégedetten pillant rájuk. A tanú nem az igazság bizonyítéka, hanem eszköz a perben, amely arra dől el, amint ezeket az eszközöket jól vagy rosszul használják. A szabad mérlegelés, amely tanuk nélkül ítélt el s tanuk esküje dacára felment a bírói meggyőződés alapján, előtte még ismeretlen és tán mindekor az is lesz.

Ennek a gondolkodásnak az elferdülése a hamis tanúzás roppant nagy elterjedése a parasztnép soraiban. A tanú egyszerűen ilyen, másszor olyan szerepet játszik. Hogy igazat mond-e

nem lényeges. A per bizonyítéka, nem az igazságé. Nem hiszik, hogy mennyire megfertőzvék egész vidékek a hamis tanuk légiójától! Mindenre akadnak tanúk, mindenre vannak okiratok, sőt álesemények előidézése is dívik magyar paraszt vidékeken, ami már valóságos színjáték. Ebben azonban hibásak az igazságszolgáltatás közegei is. A bíró, aki nem fürkészkedik a tanú lelkében, hanem elfogadja azon az alapon a hogy esküdtek, a maga lelkiismeretének kötelességeit áthárítja a tanura; hasonlóképp az ügyvéd is, aki sokszor jobb tudomása ellenére tűri, hogy a fele hamis tanukat állítson elő, hogy pert megnyerje. Ezért maholnap nálunk is indokolt lesz az a mozgalom, amely céljául a tanuk esküjének kiküszöbölését tűzte ki.

Az utolsó évtizedben a paraszt mint bíró is szerepelt a bűnperben, az 1896-iki bűnvádi perrendtartás életbe lépte óta mint esküdt. Igaz ugyan, hogy csak egyes város törvényszékei, illetve esküdbíróságai vesznek fel parasztokat az évi följajstromba, míg más városok esküdszékeit elegendően ellátja a városi közönség, különösen költségkímélés szempontjából. Pedig jó szolgálatot tesz az ott is. Sokkal lelkiismeretesebb, mint az izgatott ügyes-bajos városi ember, aki igen könnyen rámondja a vádlottra: »hadd szaladjon a szegény ördög-, s akit egész sereg túlzóan megmételyezett már. Igen komolyan veszi a feladatát, átérzi annak a díszes helynek egész méltóságát, melyet elfoglal. De nagyon szigorú egyúttal. Nyilván arra a falura gondol, a melyben az illető bűneset megtörtént, és tudja, hogy mily rettenetes egy falu népének, mily örök szégyene, szörnyű sensatiója egy emberélet pusztulása!

A börtönt a paraszt a legtöbb helyen szégyennek tartja. Azért, ha egyik-másik legény verekedésért, falopásért bekerül a fogházba, hozzátartozói erősen titkolják a nyílt titkot, hogy hova lett a fiú. A kukoriczásban van, vagy lovakat hajt a vásárra. Vannak azonban vidékek, különösen az elmaradt oláh nép, amelynek ez az érzéke még nincs meg.

Ha belekerült azonban a paraszt erre a szomorú helyre, rendesen igen tisztességesen viseli magát és öreinek kevés baja van vele. Harmadfél éven át hivatalos szobám ablakja a fogházudvarra nyílt, ahol a rabok fát vágtak, fűrészeltek.

ímmel-ámmal vonja szerszámát egyik-másik s órahosszat alig van eredménye munkájának, míg a paraszt ott is csak oly becsületesen dolgozik, mint otthon a szabadban. S hat héten át figyeltem meg két parasztfiút – 16-18 évesek voltak – hogy mennyira óvakodtak érintkezni a többi foglyokkal. Míg a fűrész-bakjukat is kiállították a sorból s munka után a többi előtt iparkodtak bemenni a fogházépületbe. Végig kell csak nézni soraikon, legott meglátja az ember, melyik a paraszt s melyik már sülyedő proletár.

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK.

Közegészségügy.

A gyermekvédelem új szempontja.

ORMOS BÉLA kassai orvos a magyar orvosok és természetvizsgálók idei vándorgyűlésének társadalmi szakosztályában a socialis hygiène egy nagyon fontos ágazatáról, a gümőkór-ellenes küzdelemnek a gyermekvédelmi rendszerbe való beigtatásáról tartott érdekes előadást. Azzal kezdte, hogy gyermekvédelmünket, mely már ma is igen magas fejlettséget mutat, miután gondoskodik az anyagilag elhagyatottokról, az 1907. évben kiadott 60.000. sz. a. kelt belügyministeri rendelettel pedig a környezetükben erkölcsi romlásnak kitett avagy züllésnek indult gyermekekre is kiterjeszti figyelmét, *ki kell még egy - harmadik irányban is terjeszteni, t. i. azon gyermekekre is, kik környezetükben egészségileg oly állandóan veszélyeztetve vannak, mint ahogyan ez a veszély bebizonyítottan a gümőkóros környezetben élő gyermekekre nézve fennáll.* Ha gyermekvédelmünk ezen – amazoknál nem kevésbé fontos – szempontból is védelmébe fogja venni a gyermekeket, semmit sem hagy ki azon ártalmak közül, melyek ellen a tehetetlen, a gyenge, a fejlődő, a minden iránt rendkívül fogékony gyermeki szervezet az erősnek, az okosnak a kötelessége megvédeni. A mindenkinél erősebbnek és okosabbnak, az államnak ez feladata annyival inkább, mert jelenlegi gyermekvédelmi intézményeiben is megvannak már ehhez a maga eszközei.

védelmét nem lehet csak a menhelyek kötelékébe tartozókra kiterjeszteni, hanem gondoskodni kell úgyszólván minden gyermek egészségének ellenőrzéséről. Ehhez azután a *hatósági gyermekvédelem szervezését* sürgősen kívánja. A keret és a közegek ehhez is megvannak, csak ennek a gépezetét fel kell szerelni és megindítani.

Legyen meg tehát a társadalmi és az állami gyermekvédelem mellett a harmadik tényező, a hatósági gyermekvédelem

is és ekkor *nem késhetik tovább egy perczre sem a tüdővészések hatósági nyilvántartása*. Majdnem nevetséges, hogy míg a bárányhimlő, a fültőmirigylob, a trachoma bejelentése kötelező, addig a tuberculosis, mely a legfőbb fertőző betegség s különösen gyermekekre rendkívül veszélyes, szabadon grassál közöttünk. Ha ez megvan, könnyű lesz ellenőrizni, hogy hol vannak a gyermekek a gümős megbetegedés veszélyének kitéve, mert a bejelentett gümőkórós lakásán megjelenik a hatósági orvos, számon veszi a családot s ha másképp nem lehet eljárnia, *időlegesen beutalja az állami gyermekvédelembe a veszélynek kitett gyermekeket*, ennek időtartama pedig a veszélyes körülmények elmúltáig terjedjen ki. A gyermek-egészség védelmére tehát az időleges beutalást hozza az eddigiekhez javaslatba.

Egyéb, a csecsemővédelemre is fontos intézkedéseket is javasol az előadó ezen főszempont mellett, aminők például a szegény tuberculotikus anya határozott eltiltása a szoptatástól, dajkaságba vétele a szoptatás idejére az anyátlanná lett gyermekeknek, *szintén időleges beutalás* alapján, a hatósági gyermekvédelemnek a gyermekmunka felügyeletére való gondosabb kiterjesztését stb. Fejtegetéseiben oda concludál, *a gyermekek egészségének a védelmezésével veheti csak kezdetét az eredményes küzdelem a tuberculosis ellen*.

Mind oly eszmék ezek, melyek jóakarató figyelmet és az illetékes forumokon alapos megvitatást érdemelnek.

Közművelődés, nevelésügy.

A gyermek érdeklődése.

(Nagy László: A gyermek érdeklődésinek lélektana. Budapest, Franklin-Társulat, 1908.)

Oly kérdés tanulmányozásával foglalkozik ez a látható gyönyörűséggel megírt s épp ezért szép és jó könyv, mely eddig figyelembe nem vett területe volt a gyermektanulmányok: a gyermek érdeklődése. Száraz, psychologizálás helyett vadvirágok mezei illatával van tele. A gyermek érzelm világa egyáltalán alig volt tanulmány tárgya s ezért mondhatta a német ÁMENT a gyermek érzelmvilágát a gyermektanulmány mostoha gyermekének. De a szerző látható gyönyörűséggel tanulmányozta ez ugar-területet, a virágok gazdagsága, színe, illata – maga nevezi így – gyönyörűséggel töltötte.

A gyermek érdeklődése ugyanis a gyermek lelki világának, subjectiv életének egyik legáltalánosabb jelensége. Az érdeklődés a gyermek érzelmeinek kifejezése; érzelmi világát ismerjük meg általa. »A gyermek érzelmei az érdeklődésen keresztül jutnak külső kifejezésre. Ez az a kapu, melyen át a gyermeki lélek subjectiv mozgalmi a külvilágra kerülnek s viszont amelyen át az ő belsejéhez férkőzhetünk.« így férkőzik a szerző is a gyermeki lélek eddig nem ismert vadvirágos mezejéhez s arra jártában kísérleti tanulmányaival annyi vadvirágot gyűjtögetve, levonja a paedagogiai következményeket is. A HERBART-féle paedagogia az érdeklődés tanára volt építve, csakhogy az érdeklődést magát nem kutatták.

Ami szerzőnk eljárását illeti, melyet e kutatásaiban alkalmazott, az a megfigyelő, leíró, összehasonlító, általában *kísérleti* módszer. A gyermekeket oly helyzetekbe hozta, amelyeket meg akart figyelni. így jutott érdekes eredményeihez, közöttük a legfőbbekhez, a legbecsesebbekhez, az *érdeklődés fejlődésének fokaihoz*, mely rész a NEUMANN-féle » Zeitschrift für Experimentelle Paedagogik«-ban (V. 3-4.) s külön lenyomatban is megjelent.

Az I. fejezet az érdeklődés elméletét adja. Régen tanítja a paedagogia, hogy a tanítást *érekessé* kell tenni, hogy a gyermek *tudásvágyat* (COMENIUS. NIEMAYER) felébresszük, hogy *figyelmét* felkelthessük (DIESTERWEG, DITTES). Behatóbb tárgyalás alá azonban magát az érdeklődést nem igen vették. Csak mint a *figyelem* mozzanatát említik s így építi rá HERBART is paedagogiai rendszerét, de sem ő, sem hívei nem vizsgálják magát az érdeklődést. A philosophiában KANT tette vizsgálat tárgyává {*Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*. 1785).¹⁾ Szerinte az érdeklődés által *válik az ész gyakorlativá, akaratot meghatározó okká*. így tehát az érdeklődés az »akarat észbeli oka«, mondja szerzőnk. KANT megkülönbözteti a *közvetlen* érdeklődést, ha a cselekvés általános érvényű elve, maximája elegendő alapot nyújt az akarat meghatározására, ha tehát, mondjuk, akaratindító, s a *közvetett* érdeklődést, ha nem akaratindító, ha csak közvetve vesz részt a cselekvésben. HERBART szerint míg a tett előtt tétlenkedünk, ez az érdeklődés. Az érdeklődés a pusztán nézés és megfogás között középen áll.« »Az érdeklődés vagy kívánássá, vagy akarattá válik.« íme a Kanti gondolat: a kívánássá váló érdeklődésben a KANT-féle közvetlen érdeklődést, az akarattá váló érdeklődésben pedig a KANT-féle közvetett érdeklődést láthatjuk nyil-

¹⁾ Érdekes, hogy e mű második kiadásában 1786-ban Lőcsén jelent meg lenyomva ily című könyvben: I. Übergang von der gemeinen sittlichen Vernunftkenntniss zur philosophischen. II. Übergang von der populären Moralphilosophie zur Metaphysik der Sitten. III. Letzter Schritt von der Metaphysik der Sitten zur Kritik der reinen praktischen Vernunft. P.

vánvalóan. HERBART szerint »az érdeklődés a *jelenre, vagy a jövőre* vonatkozik.« »Az érdeklődés a *szellemi öntevékenység egy neme*.« Az ő sajátosan intellectualis, csak képzetet látó felfogásában az érdeklődés is csak »a *valami oknál fogva* elménket különös mértékben elfoglaló képzet.« A képzettömeg túlsúlyra vergődésének oka egyrészt az illető képzettömeg absolute erejében áll, másrészt azon a könnyűsége alapul amelylyel a többi képzetek visszavonulnak. Ez adja a jellem elhatározását. Így függ össze HERBART szerint a jellem az érdeklődés erejével. Az érdeklődés az egyén művelődésének alapja, mert a *sokoldalú érdeklődés* hozza létre a sokoldalú tudást. HERBART megkülönbözteti a tapasztalati, a rokonszenves a spekulatív, a társadalmi, az esztetikai és a vallásos érdeklődést. A sokoldalú érdeklődés kifejlését tehát a növekedésben szükségessé teszi az erkölcsös jellem képzése. Az egyoldalúság önzésre visz. Sokoldalú, jól rendezett tudást kell létesítenünk az egyénben, mely a képzetek minden irányú összeköttetéseit könnyen átlátja és a magáé gyanánt összetartja, így HERBART alkalmazta először az érdeklődés pszichológiáját a nevelés alapjául.

REIN »Paedagógiá«-ja már szükségesnek tartja a KANT-HERBART-féle merőben értelmi felfogással szemben az *érzelmei*, hogy a tudás benyomuljon a kedélybe, hogy érzelmi hangulatokkal kapcsolódjék. Az érzelem ad értéket a tudásnak, az érzelem értékel, ez köti össze bensőnket a tárgyakkal. Amikor az érzelem a részvevő vonzalom állandó állapotává erősödik, érdeklődésnek mondjuk.

KERN szerint, ha a meglevő képzet-tömegek könnyen nyomulnak az új, az appercipiálendő képzet felé, *kedv* érzelme keletkezik, amiből az ismétlésre való törekvés, a tárggyal való foglalkozás *szükségérzete* keletkezik. A kedv szükségérzése adja az *érdeklődés* érzelmét, a nevelés pszichológiai alapját.

Végre OSTERMANN az érdeklődést mint *értéktudatot*, mint *értékelést* teljesen az *érzelemből* magyarázva, mivel minden kellemes érzelemben testi és lelki jólétünk előmozdítását s minden kellemetlen érzelemben megzavarását látjuk, a nevelést teljesen az értékelő érzelmi alapra, az érdeklődésre alapítja a HERBART-féle merőben képzettel magyarázott értelmi érdeklődés helyett. S ez nem intellektualista, se nem voluntaristikus, hanem affektív felfogás. Az értékérzelmek *értékemlékezeteiből* keletkeznek az *értékmegismerések* és *értékítéletek*. Az érdeklődés szerint *érzéki* s magasabb *eszményi*, ide tartozik HERBART hatféle osztálya, de itt pl. esztetikainál is előbb a tárgyi érzelem, az esztetikai gyönyör előzi meg s alapozza az érdeklődés megfelelő érzelmét. Ő is megkülönböztet *közvetlen* és *közvetett* érdeklődéseket s kellemes, kellemetlen voltuk szerint *pozitív*, *negatív* érdeklődéseket. OSTERMANN érdeme tehát, hogy a nevelés alapjául

szolgáló érdeklődést az érzelmek közé iktatta s ezzel az érdeklődés helyes magyarázatához az utat kijelölte.

Nálunk FELMÉRI is a tárggyal való »rokonszenvezésnek«, tehát érzelemnek tartja, PERES SÁNDOR meg a gyermek első lelki jelenségének véli a kellemes, kellemetlen érzelmek vonzó, taszító hatásában az érdeklődést. A szerző szerint az érdeklődés érzelmek, a külső ingerre újonnan fellépő lelki mozgalom hatása az öntudatra, a figyelem koncentrációja a kapcsolatos képzetkörre s akarattindító értékelés, állandósulva így belőle a jellemnek kialakulása származik. »Állandósuló érdeklődés nélkül nincs jellem.« A szerző adta meghatározás: mikor érdeklődünk, akkor a külső hatást oki viszonyba állítjuk testi és szellemi jólétünk gyarapodásával; ennek az oki viszonynak a megértése az érdeklődés. Erre csak az a megjegyzésünk, hogy az érdeklődés, mint a *kellemes érzelmek hatalomra jutása, praedominálása*, – mert nézetünk szerint egyszerűen ennek tekinthető, – ez az érzelmi jelenség úgynevezett *érzelmi, affektív okoskodásokkal dolgozik*, mert HELMHOLTZ és RIBOT óta jól tudjuk, hogy ilyenek is vannak, sőt nemcsak hogy vannak s hogy milyenek, hanem, hogy *a lelki élet alacsonyabb fokán csak ilyenek vannak, csak ezekből tisztul ki, hámozódik ki idővel a logikai okoskodás*, nos tehát oki viszonyról itt még az érzelmi okoskodásnál nem beszélhetünk, csak egyszerűen a *megérintett oknak, e tárgynak az érzelmi hatással való kapcsolatáról*. Megérinti a gyermek az ujját, a tűz mint ok, mint tárgy kapcsolódik a kellemetlen érzéssel s ebből lesz jövendőre az az affektív okoskodás, hogy tüzet ne fogjon, akkor kellemetlen érzése sem lesz.

A II. fejezet adja a munka koronáját, javát az érdeklődés fejlődése cím alatt, az érdeklődés fejlődési fokait, a szerző kísérleti kutatásának legbecsesebb, maradandó eredményeit. Maradandó érdeme, hogy elsőnek kutatta ki s állapította meg az *érdeklődés fejlődés fokait*.

Az érdeklődés fejlődésének vizsgálata azt mutatja, hogy tárgyai kor szerint változnak s »az érdeklődés tárgyával együtt megváltozik az érdeklődés alakja is«. Itt is előbb a szakirodalom eddigi vizsgálatait adja, melyek »általában a gyermek érdeklődésének tárgyairól szólnak«. Így már PREYER-től kezdve, aki figyelemmel kapcsolatos kedvérzetek címén tárgyalja a gyermek érdeklődését, az amerikai BARK, CROSWELL, BARNES és a német LOBSIEN, STERN s a magyar FARKAS, UJLAKY eddigi vizsgálatait behatóan tárgyalva, ezek és saját vizsgálatai alapján az érdeklődés fejlődésének következő fokait állapítja meg: 1. *érzéki érdeklődés* a 2-ik életévig, 2. a *szubjektív érdeklődés* foka 2-7. években, 3. az *objektív érdeklődés* foka a 7-10. években, 4. az *állandó érdeklődés* foka a 10-15. években s végre 5. a *logikai érdeklődés* foka a 15-ik életévről felfelé.

Az érzéki érdeklődés fokán a gyermeket csak érzéki benyomásai kötik le minden bonyolultabb kapcsolat nélkül, csak a kellemes, kellemetlen benyomás vonzó, taszító ereje. Megmarad a gyermek az érzéki benyomásnál, nem megy tovább, még nem fejlődik ki gondolkodása. Leginkább a látásbenyomások érdeklik. A *figyelem* már a 25. napon mutatkozik; az ötödik hónapban már *szétnézéssel* és fej forgatással; a hatodik hónapban pedig a tárgyak felé való *nyúlással*. A hetedikben a tárgyak *megfogására* törekszik a gyermek. A második évben lép fel a *kíváncsiság*. Először, az ötödik hónapban azok után a tárgyak után érdeklődik, *melyek mozognak*. A második félévben fellépett az állatok, a természeti tűnemények iránt való érdeklődés. Hat hónapos korában érdekli a saját hangja, csak a második évben a mások hangja.

A subjektív érdeklődés fokán kezdődnek a *kapcsolatok*, de mindent a gyermek saját *énjével* hoz viszonyba. Érdeklődni kezd a *tárgyak* iránt, de csak ama viszonynál fogva, amelyben a tárgyak az ő subjektív állapotaihoz állanak. E kapcsolatokból alakul ki *gyermeki képzelete*, mely mindenben csak azt látja meg, ami neki kellemes. Ezzel együtt fellépnek *illúziók* is, *utánzó játékok*, például a súrolás, tisztogatás stb. Mindent *érzelmeihez* viszonyít. A jelenségek *okait* is subjektíve magyarázza, pl. miért áll a medve négy lábon? Mert rossz volt és megbüntették. Gondolkodása *érzéki* képekben működik. Kezdi érdekelni, ami *szép*. Ez az érdeklődés *változékony*.

A tárgyi érdeklődés kapcsolatai már mind inkább a tárgyakból magukból indulnak ki. A tárgyak iránt érdeklődik, a *valóság* kezdi érdekelni. Most már nem játékból mászik a fára, hanem hogy gyümölcsöt szedjen. Kezdődik gyakorlati tevékenysége, társadalmi szereplése. Ez az *objektív tapasztalatszerzés* kora már. Ez kelti fel *tudásvágyát*. De a bensőbb összefüggéseket még nem keresi. Szemléletei részletesebbek, mind nagyobb sorozatokat ölelnek fel. így megindul a *synthesis*, a tapasztalatok összefoglalása. De elemezi is benyomásait; főleg a tárgy célja, eredete érdekli. Az *emlékezet* erősebb fejlődésével jár az emlékezet *játékszerű, ösztönszerű gyakorlása*. Az emlékezet e fokon is *érzéki*. Csak lassan kezd kifejlődni az értelmi emlékezet, ami már öntudatos. A csapongó *érdeklődés* lassan *impulsív érdeklődéssé* s végre *öntudatos figyelemmé* válik, öntudatos szemléletet adva.

Az állandó érdeklődés a gyermek *tevékenységéjiek állandóságában* nyilatkozik. Állandóan tud érdeklődni valami iránt. Nem csapong, nem impulsív. Ezt a figyelem nagyobb arányú fejlődése okozza. Ebből fejlődik ki a belső figyelem, az *önfegyelmesség*. Gondolkodása most is *érzéki*, de sokkal nagyobb *synthesis*szel. Nagyobb összefoglaló, de nagyobb részletező képességgel is.

A logikai érdeklődés a tapasztalatok *belső összefüggéseire* irányul. Az érzéki gondolkodás helyébe az értelmi, logikai gondolkodás lép. Magasabbrendű érzelmek érdeklík: hazaszeretet, esztetikai, vallásos érzés, tudományos érdeklődés. A serdüléssel élénk érzelmi jelleget nyert a gondolkodás, a képzeletet felkeltette, de útára visszahatásként fejlődik az igazi logikai gondolkodás. De az ifjú rajongó lelkesedése, élénk képzelete azért megmarad s egy bizonyos eszmekör irányába terelődik, ez azután az állandósult logikai érdeklődés.

S mindezt nem szárazon, hanem mily érdekesen fejtegeti, főleg mikor az érdeklődés motívumairól szól, az esztetikai érzelmekről, a testi érzésekről, a birtokszerzés vágyáról, a rokonszenvről és a socialis érzésről. Megjelenik előttünk a gödöllői erdős fensík. Egy hegyre vezet a gyermekeket megfigyelés céljából s – előttük az egész gödöllői hegykoszorú, az isaszegi, aszóni, a távolabbi váci és nógrádi hegyek, sőt a messze kéklő távolban a Mátra néhány kéklő csúcsa s a közvetlen közelben be lehetett látni a szép babati völgybe. Köröskörül a mezőkön tarka vadvirágok... ugye, így szedegette szerzőnk igaz szeretettel a gyermeki lélek természetes vadvirágait.

A rokonszenv érzéséből támad a socialis érzés, mely a küzdésben, a versenyben, az egyesült, közös tevékenységben nyilatkozik meg végre, erkölcsi tartalmat nyer.

De le is vonta érdekes eredményeinek paedagogiai következtetéseit; nem hiába a nevelés embere, tanítóképző intézeti igazgató. A nevelésnek szerinte elő kell mozdítania az érdeklődés e fokainak fejlődését, mesterségesen utánzó hatásokkal is. Az érzéki érdeklődés fokán vigyük közel a gyermeket minden tárgyhoz, amire mutat, amit megfogni akar. A subjektív érdeklődésnél ápolni kell a subjektív hajlamokat. Az objectív érdeklődésnél a gyermeket össze kell hozni a természettel, az ismeretszerzést elő kell segíteni. A közvetlen szemlélet, a kézi foglalkoztatás igen fontos. Az alkalmosszerűséget fel kell használni. Az állandó érdeklődés intenzívebb munkával gyakorolható, ekkor alkalmazandó a concentratio. Így jön létre az egyéni öntudat, a jellem alapja. A logikai érdeklődés korában *öntudatos társadalmi életre* kell nevelnünk a *közműveltséggel* s felébresztett *önképzéssel*. Végül még az oktatás *egyénytéséről* is szól, mely alkalmazkodik az egyéni fejlődéshez s az egyéniség kifejlesztésére törekszik.

Legfőbb érdeme marad azonban – mint mondtuk – a *gyermek érdeklődése fejlődés fokainak* megállapítása. Először tette ezt és pedig *tapasztalati kísérleti* alapon. A külföld is elismerte ezt; így választották be a Nemzetközi Kísérleti Psychologiai Társaság tagjai közé.

Ilyen ez a derék, jó könyv. Tele gödöllői, babati vadvirágok illatával, a természet igaz színeivel, pompájával, de ami mindennél főbb, tele a gyermeki lélek, a fejlődő emberi lélek igazi hamisítatlan vadvirágaival, melyeket annak szerzője oly igaz szeretettel gyűjtött össze.

Pekár Károly.

Közgazdaság.

Az ausztráliai socialismus.

(A. St. Ledger: Australian Socialism an historical sketch of its origin and developments. London 1909. MacmiUan. XII. 365 l.) Szerzője Ledger queenslandi senator az ausztráliai Commonwealth pailamentjében.

A szerző nem socialista, de álláspontja magas színvonalon álló és tárgyilagos, habár az, amit mond éles kritikája az ausztráliai socialismusnak. Álláspontjában olyan positiv adatokra támaszkodik, annyira felette áll a kicsinyes pártszempontoknak, hogy állításai komoly és meggyőződést keltő súlylyal esnek a mérlegbe.

Kezdi az ausztráliai socialismus eredetével, annak uralkodó eszméivel a kezdetben és jelenleg, majd a socialista és liberális álláspont összeütközéséről beszél és elmondja, miként vált politikai manifestummá az első ausztráliai socialista-programm. Böven foglalkozik a bérharczok s a kötelező békéltetés problémáival s hosszasan emlékezik meg Ausztrália socialismusának első idealista apostoláról, LANE-ról, akinek műve e világrészben a socialismus megalapozása. Tárgyalja az 1883-tól 1893-ig terjedő nagy pénzügyi válságot s az' 1893-94-iki óriási gazdasági megrázkódtatásokat és általános strikeokat.

Majd az ipari és socialis törvényhozásra tér át részletebben s különösen a békéltetés ügyét, gyakorlatát, törvényes intézményeit s az abból leszűrt tapasztalatokat tárja elénk. Foglalkozik azután Ausztrália népesedési politikájával s a socialismusnak vele szemben elfoglalt álláspontjával, a vám-tarifa-politikával, az egyre jobban előrenyomuló államsocialismussal és a socialista taktikával a politikában. Tárgyalási anyagát (1-252 lap) terjedelmes anyaggyűjtemény (253-360) támogatja az élet gyakorlatából merítve, s függelékben csatolva könyvéhez. E függelékek közül egyik érdekesebb a másíknál.

Hogyha most már közelebbről kérdezzük, milyen az a kép, a mely a socialis szempontból, a legmodernebb államok-

ról élénkbe tárul, azt általában aligha mondhatjuk valami kedvezőnek.

Szerző célja munkájában kimutatni azt, hogy az ausztráliai socialismus WILLIAM LANE hatalmas személyére és propagandájára vezetheti vissza eredetét, s hogy ennek folytán megalakult ausztráliai Labour-party gazdasági törekvéseiben eredetileg egyezik az európai socialismussal s hogy BELLAMY, MARX és ENGELS gondolatvilágából merítette eszményeit. De igyekszik kimutatni azt is, hogy ez a hivatalos, szószéki program mennyire különbözik a pártnak az ausztráliai Commonwealth s az egyes államok külön parlamentjeiben folytatott politikájától. A Labour-party főleg a socialistákra kénytelen támaszkodni s taktikája ezért az ő kedvük keresésében merül ki gyakorlatilag.

Az ausztráliai socialismus, mint azt szerző meggyőzőleg élénk tárja kifejlődésének okaiban egészen más, mint az európai. Különlegessége az előbbivel szemben abban áll, hogy éppen nem nyugszik történelmi alapokon és fejleményeken. Eredete nem vezethető vissza valamely társadalmi zsarnokság vagy gazdasági elnyomatás ellen való küzdelemre, sem valamely clericalis, vagy monarchikus uralom elleni mozgalomra, hanem egyesegyedül egy-egy eszménynek t. i. a socialismus rajzolta jövő eszményének elfogadására.

Akkor jelent meg a socialismus Ausztráliában, amikor az ausztráliai nép gazdaságilag a jövedelemelosztás tekintetében is átlag minden idők történelmében a lehető legkedvezőbb helyzetben volt s amikor már nem csupán a munkásnak volt paradicsoma, hanem a legteljesebb democratia országa is. (3-58.) Az ausztráliai socialismus, úgymond a szerző, teljes fegyverzettel pattant elő egyetlen ember agyvelejéből. Ez az ember WILLIAM LANE, egy kanadai születésű hírlapíró volt. Főleg GEORGE és BELLAMY szellemi tanítványa volt Brisbane-ben megindult lapjában, az Observerben hintette el először eszméit s az ő hatalmas szellemi és gyakorlati agitációjára csakhamar széles rétegek sorakoztak oda. Pár év alatt a történelemben példátlanul álló gyorsasággal ment át a főképen városi népesség gondolkodásába a socialismus és egy csapással, hatalmas politikai tényezőként állott az ausztráliai közvéleményben. Minden az 1883-tól 1890-ig terjedő 7 év alatt történt. Ez a nagy képességű ember ebben az időben valóságos Bismarck posíciójával bírt hazájában. Csakhogy LANE ideális gondolkodású s puritán őszinteségű férfiú volt, aki eszményeihez minden tetteben ragaszkodott s aki a kitűzött elvektől a köznapi élet valóságában sem tudott eltérni gyakorlati előnyök kedvéért. Nem így tettek követői. LANE-t kivéve, ugyanis az ausztráliai socialismus apostolait szerző szerint a legmesszebbmenő Opportunismus jellemzi, akik lépten-nyomon

gyakorlati céljaikat s előnyeik hajhászatát takargatják elveikkel s a gyakorlatban legfeljebb a «pecca fortiter» elvét követik. A puritán LANE nem tudta nézni az általa megteremtett socialismusnak csakhamar beköszöntött elposványosodását és kivándorolt Paraguyba.

Az ausztráliai socialismus mindinkább eltávolodott tehát megteremtőjének eszményeitől, azonban gyakorlati taktikájával s más pártokkal és nézetekkel szemben a gyakorlati szükséghez mért magatartásával elhatározó szerepre jutott a parlamentben, habár az ausztráliai socialismus sokkal inkább alacsony színvonalú intrikák csinálmánya, mint a közvélemény tudatos megnyilvánulása. Ebből a szempontból, úgymond, könyve intelem akar lenni a brit munkások számára, hogy felhívja figyelmüket ezekre a parlamenti mesterkedésekre s hogy óvakodjanak attól, hogy soká nagyszerű parlamentjüket önző politikusok és gyöngé politikai pártok csataterévé változtassák át.» (XI-XIII.)

A socialismus hatásának tudható be nagyrészt, hogy Ausztrália a socialpolitikai újítások kísérleti terévé vált.

Egész seregbe rúg a socialpolitikai újításokat életbeléptető törvények száma. Egyik kétségtelenül legnehezebb munkásügyi probléma volt a munkaadó s a munkások között felmerülő vitákra s bérharczokra vonatkozólag a kötelező állami egyeztetés és döntőbíráskodás eszméje.

Victoria hozott törvényt először ily irányban 1890-ben. Ebben az államban a Wages Boards a szerve a békéltetés e nemének s általában erős ellenőrző befolyást gyakorolnak e Boardok az egész victorai iparra. Felebbezni lehet tőlük a Supreme Court egyik bírójához. New-Zeeland 1893-ban hozta meg a törvényt a kötelező békéltetésről és bíráskodásról, mely azóta állandó foltozáson megy keresztül. New-South Wales 1901-ben követte a példát s ennek az államnak a törvénye már az unionista munkások törvényes előnyben részesítésnek az elvét is keresztül viszi. A munkához való jog elsősorban valamely munkás unióhoz való tartozástól van feltételezve s e részben az osztályérdek erősen érvényesül az ipartörvényben is.

Dél-Ausztrália már nem követte ezt az irányt és sok tekintetben az angol békéltetés mintájához alkalmazkodik s a kötelező ítélkezés elvétől eltért akkor, amikor victorai mintára a Wages Boards intézményét létesítette.

A kötelező békéltetés elvét elfogadta valamennyi ausztráliai állam, a kötelező bírói döntést (Compulsory Arbitration) pedig Új-Délwales, Új-Zeeland és Nyugat-Ausztrália iktatták törvénybe. A tapasztalat meglehetősen kedvezőtlen eredményeket szűrt le ebben a tekintetben. Queensland állam Victoria rendszerét vette át 1908-ban. A tapasztalat szerző szerint arra

vall, hogy e kísérletek nagyjából nem váltak be. Egyes intézmények ismét csupán nemleges eredménnyel jártak. A legkevésbé bevált intézmény mégis a kötelező bíráskodás és békéltetés meghonosított alakja (91. 1.).

Az Arbitration Courtok az által, hogy Ítéleteikben munkafeltételeket állapítanak meg s léptetnek életbe, hogy a munkásokat és munkaadókat azok betartására kötelezik, már a törvényhozáshoz hasonló hatalmat gyakorolnak. Csakhogy a munkabérvizonyok bonyolultságai, a rengeteg részletkérdés nehézkessé teszi működésüket. A gyakorlatban a Wages Board-rendszer van fejlődőben s hatásköre egyre közeledik az Arbitration Courtoké felé, míg az utóbbiaké visszafejlődik s az előbbiekéhez válik ha onlóvá.

A socialismus most már Ausztráliában a termelőeszközök államivá tételének eszméjét is a valóságos megtestesülés útjára igyekszik terelni. Azt azonban belátják ők is, hogy ezt egyszerre megvalósítani lehetetlen (129.). Politikájuk tehát a hatalmasabb iparágakon szeretné a kollektivitást megkezdeni. A földbirtok államosításának eszméjét is erősen pártolja sok tagja a socialista pártnak. Csakhogy ez az utóbbi eszme nagyon is az eszmék sorába tartozik. Egy erre irányuló konkrét javaslat annyira felzúdíthatná az összes földtulajdonosokat hozzátartozóikkal együtt a socialisták ellen, hogy egyszerre megsemmisítené őket ez a felzúdulás politikai tekintetben. Ezt tudva, óvakodnak is ennek a kérdésnek aktuális tételétől.

De talán legérdekesebb fejezete az egész könyvnek az, amely az ausztráliai socialismus népesedési politikájával foglalkozik (139-168.).

Ethnografiai tekintetben exponált helyen élő és érdekeiket ismerő öntudatos nemzetek politikája mindig erősen faji politika is. Értve természetesen fajok alatt az emberek jellegzetesen különböző fajtaikat. Csak szűk látókörű, elfogult, vagy sepeculatív szempontokat követő emberek tagadhatják egy ily politika jelentőségét.

Ausztrália politikája erősen faji politika s az pártkülönbség nélkül. A polgári pártoké éppen úgy, mint a socialismusé. A fehér faj, még pedig az angol-szász faj faji politikáját üzi kimondottan és tudatosan mindakettő, csupán a kivétel tekintetében eltérők a véleményeik.

Az ausztráliai törvényhozás és kormányzat egyenesen kiltlja az idegen fajú népeket Ausztrália területéről. Bevándorlásukat meg nem engedi s a mégis bevándoroltakat erőszakkal is eltávolíttatja. S ne gondoljuk, hogy talán ebben a kérdésben a socialismus az, amely a türelmesebb álláspontot képviseli. Ellenkezőleg. Amíg a capitalismus üzleti érdekekből gyakran szívesen alkalmazna olcsóbb idegen fajhoz tartozó,

főleg sárga munkásokat, addig a socialista munkásság e népeség munkájából élő rétegeitől támogatva meg nem tűri a concurrens idegen fajt Ausztrália területén. A socialismus tehát fajilag is szervezi a munkapiacot az ellentétes érdekű emberfajokkal szemben.

Döntő fordulatot adott azonban e faji alapon álló népesezési politikának a socialismus. A socialisták befolyása alá került ausztráliai államok ugyanis még sokkal erősebb faji politikát folytatnak, mint azelőtt. Csakhogy politikájuk rövidlátóbbá is vált. Abban minden árnyalat megegyez, hogy Ausztrália csakis a fehér emberfajnak legyen élettere s nem a színeseké és a kevertéké. A socialismusnak is a legelső és legalapvetőbb programpontja Ausztrália összes államaiban: Ausztrália a fehéreké (*maintenance of a White Australia*), csakhogy míg mások igen helyesen a fehér Ausztrália fenntartását az idegen fajuak kizárása mellett az angol szász bevándorlás előmozdításával vélik elérhetőnek, addig a socialisták szűk látókörű munkabérlőpolitikából mindenféle bevándorlást elleneznek.

Az ausztráliai bevándorlási törvények igen szigorúak. Egy 1901. évi december hó 23-án kelt törvény például a tiltott bevándorlókra elrendel: *a)* hat havi börtönt, *b)* elrendeli a Commonwealth területéről való kényszerelszállítást s azonkívül esetleg még előzetesen a börtönbüntetés kitöltését is, vagy *c)* a Commonwealth területének egy hónapon belül való elhagyását, hogyha ennek megtörténtét két kezes 50 -50 font biztosíték leteltével biztosítja. Ez a törvény lehetetlenné tette, hogy idegen munkás Ausztráliába betegeye a lábát. Az 1905. évi december hó 21-iki törvény lehetővé akarta tenni, hogy angol-szász vagy európai fajú szerződött munkás kivételes esetekben bevándorolhasson, de csak akkor, hogyha az a szerződés, melyre támaszkodva az illető bevándorolni akar, külön ministeri jóváhagyást nyert. (158.)

Nagy népesezési baja Ausztráliának, hogy lakossága a széles körben elterjedt neomalthusista nézetek, az egy- és kétgyermekrendszer miatt nem igen szaporodik.

Ilyen politika mellett valóban igen sötét színben tűnhetik fel a tárgyilagos szemlélő előtt az ausztráliai nemzet távolabbi jövője, melyet a szerző nem akar megjövendölni, de melytől való aggodalom erősen kitetszik: a mongol faj áradatától való elsöpörtetés socialismusostul, mindenestül.

Balás Károly.

Társadalmi bölcsészet.

A pessimismus társadalmi filozófiája.

(Gumpłowitz Ludwig: Sozialphilosophie im Umrisse. Innsbruck, 1910.¹)

GUMFLOWITZ LAJOS, a gráci egyetem politikai tanszékének tanára, aki nevét a fajok harcának elméletére fölépített sociologiai rendszerével tette ismeretessé, önkéntes halálra szánván magát, mintegy tudományos végrendelete gyanánt egy kis munkát hagyott hátra, amelyben eddigi sociologiai kutatásait összefoglalja, kiegészíti és lelket öntve beljük, társadalmi filozófiává emeli. Magában is érdekes jelenség, hogy valaki a halál gondolatával foglalkozva, pozitív kutatásait magasabb régiókba emelni törekszik, de magyarázatát leli egyrészt a tudós lelkiismeretességében, aki életének véghatárán számadást vet eddigi munkálkodásával, másrészt a filozófiával foglalkozó lélek azon örökös, soha meg ne szűnő vágyakozásában, hogy pozitív tudásának transcendentalis lényegét megismerje és így kutatásvágyát lehetőség szerint kielégítse. Hogy GUMFLOWITZ nak minden művében megnyilatkozó pessimismusa ezt a transcendentalis törekvést erősíti: kézen fekvő dolog.

GUMFLOWITZ műve kritikája mindennek, amit eddig a társadalomtudományok terén az emberi elme alkotott, kritikája magának a társadalomnak, a társadalmi osztályoknak, azok céljainak és törekvéseinek. Kezdi a bírálatot a természetbölcséleten azon a tudományon, amelyben sokan örökösét látják a sociológiának és a társadalomtudományok egyéb ágainak. A philosophia legmagasabb feladata gyanánt egy egységes világfelfogás megteremtését tűzi ki és ebből a tételtől kiindulva, elveti úgy a materialisták törekvését, akik a szellemi világot elismerni vonakodnak, mint a spiritualisták tanait, akik az érzékelhető világban csak az absolut én felfogásának termékét látják. SCHELLING, LAMARCK, DARWIN igyekezett ezt a kettősséget megszüntetni, legújabbán pedig HAECKEL monistikus filozófiája fejti ki, hogy erő és anyag elválaszthatatlan egységet képezve, ugyanannak a dolognak két oldala. Ezt OSWALD még szabatosabban úgy fejezi ki, hogy az anyag nem más, mint különféle erőknél tömörült csoportja. GUMFLOWITZ tépelődő lelke azonban eme legmodernebb philosophia bölcsességében sem tud megnyugodni, mert szerinte teljesen hiányzik belőle a világ, amely az embert körülveszi, hiányzik belőle az emberi, a társadalmi világ, amelynek

magyarázatát a természeti philosophia nem tudja megadni. Pedig ez az ember tulajdonképeni világa. Hiszen minden ember valamely társadalmi csoportban él, annak hatása alatt érez és gondolkodik. A különböző társadalmi csoportok egymással örökös harcban állanak és ennek daczára is az emberek az állam keretén belül, amely a uralomnak és az alattvalói állapotnak bonyolult szerve, magukat mégis egy egész, a nép, vagy nemzet kiegészítő részeinek érzik.

GUMPLOWITZ hiszi és vallja, hogy az emberi világnak szilárd törvényei és szabályai vannak, bár ezekről ma a természeti philosophiának sejtelve sincsen. A különböző társadalmi osztályok törvényszerűleg vonzzák és taszítják egymást és a belőlük keletkező uralmi szervezetek (államok) alakulása és széthullása is nem organikus, vagy pszichikai, hanem társadalmi törvények szerint történik. Maga a sociologia, mint ilyen sem bír ezekig a törvényekig eljutni, mert csak a socialis világ külső jelenségeit és tényeit kutatja; a társadalmi csoportok, államok, culturvilágok keletkezését, fejlődését, a társadalmi osztályok és fajok harcát, a gazdasági és jogi fejlődését stb., de nem azoknak belső lényegét. Az emberi tudás eddig három jelenségvilágot különböztetett meg: a szervezetlent, a szervest és a lelkit. Ezekhez GUMPLOWITZ negyedik gyanánt a társadalmat fűzi, igyekeztve törvényszerűségeit kikutatni a történelem által nyújtott anyagalmaz alapján.

GUMPLOWITZ az államban sem concret, sem elvont, hanem socialis alakulatot lát, több embercsoportnak egymáshoz való viszonyát. Az állam rendszerint hódítás folytán jön létre, erejéhez és a lehetőséghez mérten nagyobbodásra törekszik és culminációs pontját elérvén, elhal. De az elhalt államok romjain újabb államok keletkeznek, mert az emberi természet következménye, hogy csak államok keretében lehetséges az életfeltételeket s a fajfenmaradást biztosítani. Az állam nem az azt alkotó egyedek összessége – viszont az utóbbiak sem olvadnak fel az államban hanem *egy csomó társadalmi csoport összehatása, amelyeknek ellentéte képezi az államalakulás természetes kiinduló pontját*. Ebben a gondolatban véli GUMPLOWITZ a legfontosabb társadalom-bölcseleti alaptörvényt felismerhetni, ezzel magyarázza meg magát az állam létrejövetelét és fejlődését is. Tovább fűzve a gondolatot, ebből következteti GUMPLOWITZ azután, hogy a politika nem más, mint a közéletben osztályok és pártok gyanánt föllépő társadalmi csoportoknak egymással való harca. Majd megkísérli az államalakulás és fejlődés természeti folyamatának hű vázolását. Szerinte az embercsoportok normális érintkezése a halálos ellenségeskedés, amely a boldog aranykorban egész az emberevésig fokozódott. A barlanglakók tanyáin talált szét-hasogatott koponyák és összetört csontok kétségtelen bizonyí-

tékái annak, hogy a vad állapotban élő ember pataként ontotta társainak véréit. Az állam ezen állapottal szemben kétségtelen haladást jelent, mert a győzők a leigázott embercsoportnak nem vették el az életét, hanem munkára készítették azokat. Az állam keletkezésénél tehát a természet azon irányzata, hogy a faj fenmaradása biztosítassék, teljesen érvényesül, mert az állam az emberi élet viszonylagos kímélését jelenti, és e mellett legalább a hódító társadalmi csoport egy részének jobb életfeltételeket teremt. Ez utóbbi mozzanatra GUMPLOWITZ nagy súlyt helyez és az állam keletkezésénél nyilvánuló társadalmi actió célpontja gyanánt azt a törekvést tekinti, hogy az emberek egy csoportja magának kedvezőbb életfeltételeket akar biztosítani. Az állam további fejlődése is kapcsolatos azzal, hogy minél több és minél nagyobb számú társadalmi csoport kíván magának jobb életfeltételeket teremteni. Természetesen az uralkodó osztályok jóléte visszahatással van az úgynevezett elnyomott osztályokra is, mert hiszen ha ezekre a hatalmon levők tekintettel nem volnának, akkor előbb utóbb szétbomlanék maga a természeti alakulat is: az állam. Az egyszer létrejött szervezet összerdeke hatalmasabb és a külön osztályérdekeket kényszeríti, hogy magukat a közérdeknek alárendeljék

GUMPLOWITZ az állam céljául a nagyobb boldogság biztosítását tekinti, amely a nemzeti cultura gyarapodásában érvényesül. Ezt azonban nagyon is változó alapnak tartja s az államok szétbontásából kétségtelenül megállapítja, hogy egyes-egyedül az emberiség képezi az állandó elemet az államok változó alakulatában. Ennek daczára sem bízunk abban, hogy végre is egy állam kötelékébe tömörüljön az emberiség s hogy az apró államokból az egész emberiségre kiterjedő világbirodalom keletkezvén, a világbéke valóra váljék. E felfogásának indokai a következők: Az állam létrejövételének kiindulópontja a harcz volt és ez képezi ma is akár mint belső társadalmi harcz, akár mint külfáború éltető elemét az államnak. Maga az a tény, hogy az állam eredetileg két ellentétes csoportból integrálódott s hogy a munkamegosztáson alapuló culturafejlődést az évszázadokon át tartó antagonismus, a társadalmi harczok eredményezik, ellentmondó a világbéke eszméjének. Ehhez járul azután az uralkodó és leigázott osztály számbeli különbsége, amely előbb-utóbb az egyes állam jogrendjét megbontja és a legvirágzóbb és leghatalmasabb államot is más államok hatalmi törekvéseinek kész prédájává teszi.

GUMPLOWITZ nem ellensége az államnak, sőt culturaorázis-tekinti azt az emberiség életének végtelen pusztaságában, de tagadja, hogy az államok cultural munkája az emberiségre valami nagy hatással lett volna és úgy véli, hogy túlbecsüljük az

államok kulturai hatásának értékét. Az emberiség az államokkal szemben nagyrészt ellenséges álláspontot foglal el. A tömegek" majd nyílt, majd lappangó harcot vívnak ellene, és mivel az állam mulékony, az emberiség pedig örök, az államok e harcz folytán elpusztulnak. A bomlási folyamat megakadályozására irányul a politika művészete, amelynek főleg a tömeg államgyüleletével kell megküzdenie. Ez a munka csak ideig-óraig sikerülhet, mert az összetartó erő az emberiség túlnyomó hatalma alatt megtörik és akkor az állam, ez a természeti alakulat, szintén feloszlik. Az állam élete tehát társadalmi körforgást ábrázol, anarchiával kezdődik és anarchiával végződik Szerencsére ez az anarchistikus állapot nem tart sokáig. Az anarchiából újabb állami rend születik, mert a társadalmi vitalismus az állam-szervezetek rendtartására törekszik. Újra, meg újra kezdődik a szizifuszi munka, s ez a látvány a társadalom-bölcsész előtt azt a problémát veti föl, hogy vajjon sikerül e az államnak az emberiséget végleg civilisálni, vagy a meg nem fékezett emberiség az államok minden cultural törekvését és próbálkozását végre is gyökeresen kirtja. »Az emberiség elleni küzdelem látszik tehát az államok feladatának; küzdelem, amelyben erői kimerülnek, hogy mint minden más természeti alakulatnál észlelhető, körforgását befejezhesse.« GUMPLOWITZ fejtegetésében ide érven, a társadalom-bölcsélet feladatául azt tűzi ki, hogy ennek a körforgásnak, t. i. az államok keletkezésének, fejlődésének és pusztulásának, törvényeit kikutassa. Ezt csak az állam structurájának belső változásaiból lehet megállapítani.

Az állam és az azt alkotó társadalmi csoportoknak egymáshoz való viszonyát vizsgálja tehát s ennek folyamán a történelemből megállapítja, hogy a két ellentetes, t. i. uralkodó és leigázott osztály sokáig nem maradhat egymás mellett, hanem korán kifejlődik egy középosztály, amely a kettő között az ütköző szerepét tölti be. Ez a középosztály nagyrészt bevándorlóit idegenekből áll, feladata pedig az, hogy a két ellentetes osztály között az összeütközést enyhítse. Ebből a három elsődleges osztályból később másodlagos osztályok fejlődnek, így pl. a nemesség mellett a hivatalnoki, a katonai és a papi osztályok stb. A középosztály tudásban és vagyonban meggyarapodván, a felsőbb osztályok uralma ellen fordul és a népet annak megdöntésére felhasználván, a kivívott győzelem után a legyőzött uralkodó osztálylyal együtt iparkodik a népet elnyomni. A nép, rendszerint a középosztály renegátjaiból kikerült vezetők felvilágosítása nyomán, tudatára ébred annak, hogy az imént még forradalmi osztály megegyezett az uralkodó osztálylyal és az »áruló burzsoá« és a »kizsákmányoló capitalismus« ellen fordul. Az így keletkező hatalmas társadalmi küzdelemnek csak az absolutismus és ennek főkép-

viselője, a monarchia örül, mert most már tetszése szerint válogathatja szövetségeseit a társadalmi osztályok közül. Az absolutizmus legfőbb szövetségese az egyház, bár időközönként, ha a kettő egymással összeütközésbe kerül, a clericalizmus a feudalizmussal is szövetségre lép. A feudalizmus és absolutizmus harcza, minthogy a monarchia többnyire a feudális osztályból különül ki, hamar kitör s ezzel kezdetét veszi az általános osztályharcz, amelynek folyamán a munkamegosztás szerint kialakult társadalmi osztályok, úgymint a nemesség, a polgárok és a parasztok, majd egymással, majd az uralkodóval szövetkezve küzdenek csoport-érdekeikért amelyeket gyakran átszó a nemzetiségi törekvés.

A társadalmi csoportok harcza GUMPLOWITZ szerint ritkán történik nyílt eszközök és jelszavak felhasználásával. Csak a tömeg viszi vásárra a maga gyomorkérdéseit, míg a felsőbb osztályok hatalmi vágyaikat eszményi célok és az összesség érdeke alá rejtik el. Ilyen takaró a feudalizmus uralmának idején a hazaszeretet, a lovagi hűség stb., amelyeket a hódító osztályok gondoltak ki, hogy ily módon erkölcsi erőt oltsanak a népbe és annak passiv magatartását biztosítsák.

A középosztály harcza is azzal kezdődik, hogy szellemi téren igyekszik kimutatni, miszerint a feudalizmus államrendjének alaposzlopai hazugság és képmutatás, azután a racionalizmus által meghódított népet a szabadság, egyenlőség és testvériség jelszavával vezeti az uralkodó osztály ellen. Ez szívesen száll síkra, nem azért, mert e jelszavak áthatják (sem az alkotmány, sem az emberek jogegyenlősége nem lelkesíti a tömeget), hanem mert a küzdelemben gyilkosságra és rablásra nyílik kilátás. Ennek a lappangó vágnak heves kitörése a középosztályt aggodalommal tölti el és ezért az általa felidézett tömeglázáddal szemben a történelem tanulsága szerint mindig oly hatalom létesítésére törekszik, amely dicatura, vagy caesarizmus alakjában vérbe fojtja a tömeg forradalmát és helyreállítja a megbomlott rendet. De az ily módon biztosított rend sem lehet tartós, mert a rend bizonyos állandóságot képvisel, a fejlődés pedig, amelynek minden alkotás alá van vetve, egyenes ellentéte az állandóságnak.

GUMPLOWITZ az állami Organismus lényegét és körforgását felismervén, igyekszik ennek céljait megismerni. Az emberiségnek a theologusok és moralisták által hirdetett végcéljait GUMPLOWITZ hitetlen philosophiája nem tudja elfogadni. A világ célja iránti pessimismusa azonban felolvad az életcélok iránti optimismusában, amely az elsődleges, vagyis testi, és másodlagos, vagyis szellemi szükségletek kielégítésére irányul. Ezen szükségletekben látja GUMPLOWITZ az államalakulás végső okát is. Egyik társadalmi csoport azért igyekszik a másikat legyűrni, hogy ily módon szükségleteit

könnyebben és jobban kielégíthesse, már pedig Szerinte ezzel a hódítással kezdődik az állam élete. A munkamegosztás is az élet fentartási ösztönnek a következménye. Azt pedig hogy ki minő munkát végezzen – más szóval a társadalmi állást – az erőszak, a nagyobb physikai és szellemi erő dönti el. Utilitarius szempontból magyarázza GUMPLOWITZ az állam jogfentartó, culturalis, jótékonyági és hatalmi célzatát is. Megengedi, hogy az állam az összjólét érdekében létesít tudatos jóléti politikát, de ez szerinte semmit sem változtat azon a tényen, hogy minden társadalmi osztály csak a maga jólétét tartja szem előtt és az alsóbb társadalmi osztályoknak jólétüket kemény társadalmi harcban kell kivívniok.

Az állam céljairól áttér az egyén és az egyes társadalmi csoportok céljainak vizsgálatára. Az individuális célokat közös csoportba foglalni nem kívánja, mert ezek hajlam, természet, vérmérséklet és egyéni viszonyok szerint különfélék. A socialis célok meghatározását az egyes társadalmi csoportok által követett politika tartalmából kísérti meg. Minden a társadalmi fejlődés folytán előállott csoportnak megvan a maga külön politikája, a mely teljesen független az egyén akaratótól, a ki kénytelen az árral úszni. A fejedelem, az ember másként érezhet és gondolkodhatik, mint az uralkodó, másként is kell, hogy cselekedjék. GUMPLOWITZ az egyes társadalmi osztályok functióit megjelölve, igyekszik azok célját construálni. *A Monarchismus* főfeladata az uralmi viszony szabályozása, a megszerzett föld felosztása és a fel nem osztott talaj igazgatása. Ezen functiójából folyik, hogy az uralkodó a legfőbb hadúri és bírói jogot is gyakorolja, mert csak így képes a felsőbb osztályok önzését annyira megfékezni, hogy ezek az újonnan alapított szervezetet nem tépik szét. Eleinte a monarcha az uralkodó osztály szerve, primus inter pares; a vagyongyűjtés és az örökölhetőség következtében azután az uralkodó családja külön osztálylyá alakul, külön célokkal és érdekekkel. Első-sorban az ellen az osztály ellen kell érdekeit védelmezni, amely osztályból kivált, t. i. a feudalismus ellen. Ezt egyrészt úgy éri el, hogy az aristokratia soraiba saját embereitemeli, úgynevezett udvari nemességet létesít. Könnyebb lesz a helyzete a polgári középosztály felnevelésével. Ezek tagjait kitüntetésekkel, címekkel és ranggal saját maga számára nyerheti meg. A jobbágyság felszabadítása, a robot eltörlése, azaz ipari szabadság biztosítása, a jogegyenlőség proclamálása mind olyan további eszközök, a mivel a tömegek kegyét könnyen lehet biztosítani és e mellett megvan az a jó oldaluk is, hogy a monarchismusnak semmibe sem kerülnek. Éppen ezért a monarchismus az osztályharcokban mindig erősebb a többi társadalmi osztályoknál. A legvadabb forradalmi vezéreket meg tudja nyerni és érdekeinek

szószólójává tenni. Ebben a munkában hatalmas segítője az egyház és a katonaság. De a monarchismus ezen hatalmi eszközök nélkül is egész szépen tud boldogulni, mert mindig megéri a kor szellemét és a haladó eszméket felhasználja a saját céljaira. Így pl. a tömeg által hangoztatott egyenlőség-eszméit örömmel karolja fel, hogy ily módon az általános védőkötelezettséget meghonosítva hadseregét és hatalmát növelje. Az általános választójogot is szívesen engedélyezi, tudván azt, hogy a napidíjakkal és bársonyszékekkel kecsegtető parlament a legjobb szelídítő eszköz a radicalisok, sőt igen gyakran a socialista vezetők számára is. A monarchismus lényegén nem sokat változtat sem a monarchismus képviselőjének személye, sem az, hogy őt absolut uralkodónak, vagy köztársasági elnöknek nevezik.

Kétségtelen, hogy az emberi cultura első úttörője a *feudalismus* volt. Ez már magából a munkamegosztásból is következik, a melynek szintén a feudalismus volt legelső nagy szervezője. A feudalismus két irányban gyakorolt hatást az állami életre, egyrészt a monarchia korlátozása által, a melynek ma is létező eredménye a Parlamentarismus, másrészt az alsóbb társadalmi osztályok, különösen a parasztság elnyomása által, a melynek következménye a forradalom a culturfejlődés egyik legerősebb mozgatója. A forradalmakból szintén merített tanulságot a feudalismus, feláldozta kiváltságait, a pénz-aristocratia és a hivatalnok-aristocratia elemeit magába felszíván, ezek példájára újabb kereseti forrásokkal anyagi helyzetét és hatalmi állását is megszilárdította s így a modern államban ma is a leghatalmasabb társadalmi csoport.

A *clericalismus* a papság és az írástudók hatalmi törekvéseit foglalja magában. Idő folytával egyházzá szervezkedik és részben az állam, de nagyrészt a hívő társadalom felett is uralmat biztosít magának. Hatása a tömegre nagyobb, mint az államé, mert hisz az állam hatalmi eszközein tulmenőleg kegyzsereket is alkalmazhat. A szabadgondolkozók a clericalismus hatalmát tévesen ítélik meg, feledve azt, hogy a tömegnek nincs rationalis világnézete és ilyet soha el nem is érhet. GUMPLOWITZ semmi jelét nem látja annak, hogy a tömeg a rationalismust a jövőben megszerezheti. A tömeg számára mindig a vallás fogja képezni a menedéket az élet nyomorúságával szemben és ez által az egyház hatalma sokkal erősebb alapot nyer, mint az államé, mert az egyház a tömeg természeti szükségletét elégíti ki s ezért állása örök, mint magának a tömegnek léte. A clericalismus mozgató ereje a papság és az írástudók. Ezek látszólag az igaz hitért, tényleg pedig, mint más társadalmi csoport, a saját érdekeikért küzdenek.

A *liberalismus* bölcsője a középosztály, a polgárság;

fegyvere pedig a racionalismus. Sokáig a feudalismus politikai eszményei ellen küzd, a szabadság, egyenlőség és testvériség jelszavával forradalmakat csinál, majd a harmadik rend emancipációja után átadja szerepét két ikergyermekének, a capitalismusnak és a socialismusnak. A *capitalismus* az egyéni szabadság és szabad kereskedelem jelszava alatt létesítette a tömeg-kizsárolásnak olyan rendszerét, amelyet a polgárok alig is vesznek észre. Amit a feudalismus erőszakkal ért el, azt a capitalismus csendes speculációval végzi el. Anyagiakban rövidesen túlszárnyalja a feudalismust és nemcsak szövetségese lett a monarchiának, de erre nézve egyenesen nélkülözhetetlenné vált cultur-intézmények létesítésében egyetlen társadalmi osztály sem mérkőzhetik a capitalismussal. Hatalmas vasúthálózatok, csatornák, nagyipari vállalatok mind ennek alkotásai. Igaz, hogy egoistikus törekvéseket szolgál, de a MARX által annyira megbélyegzett profitcsinálás szintén természeti folyamat, amely a capitalisták tömegcéljait szükségyszerűvé teszi. A capitalismus a culturától elválaszthatatlan, aki az egyiket akarja, annak a másikat is vele együtt kell akarnia. A capitalismus képviselői, mint társadalmi csoport, láthatatlanok, a világ minden részén szétszórva, a capitalismus érdeke tartja őket össze. A tőzsde egyik leghatalmasabb védőváruk. A monarchismussal többnyire jó lábbon élnek, mert egymásra utaltságukat teljesen átérzik. Néha a kormányok a capitalismus kinövésai, a trustök és cartellek ellen fellépnek ugyan, de ez a capitalismus lényegét épp oly kevésbé érinti, mint a capitalisták egy részének kaczerkodása a democratiával.

A *socialismus* másik édesgyermek a liberalismusnak. Megalapítói rendszerint a polgári középosztályból kerülnek ki, és pedig vagy olyanok, akik saját osztályukban érvényesülni nem tudnak, vagy pedig olyanok, akik saját maguknak magasabb osztályba leendő emelkedését a tömeg segítségével gondolják elérhetőnek. Ezek a renegátok eszelik ki, hogy csupán a munka képezi forrását minden értéknek s más minden csak kizsákmányolás. Ezt a tant a tömeg mohó vágygyal szívja magába, nem ugyan azért, mintha a socialismus eszméit átértené, hanem azért, mert ily módon gondolja ősi rablási és forradalmi hajlamait leginkább kielégíthetőnek. Az őszinteség úgy az egyik, mint a másik félnél hiányzik. De maga a cél, a közös termelés is, mely az osztályküzdelmeket végleg kiküszöbölne és a társadalmi békét biztosítaná, annyira ellentétes a természet által az emberiség elé helyezett célokkal, hogy megvalósítása soha nem lehetséges.

Nem sokkal optimistikusabban gondolkodik GUMPLOWITZ az *agrarismusról* sem. Abban csupán a nagybirtok hatalmi törekvését látja, amely ily módon igyekszik a parasztság

nagy tömegét érdekének segítő társául megnyerni. E tekintetben törekvései azonosak a keresztény-socialisták középosztály-politikájával.

A társadalmi osztályoknak ezen harcán belül, amely a természet által kijelölt hivatás betöltésére és a csoportérdekek lehető előmozdítására irányul, minden egyénnek megvan a törekvése és a célja, hogy saját helyzetét a társadalmi csoporton belül biztosítsa. Amennyiben ez sikerül neki, úgy lehetőleg összhangban működik csoportjának törekvéseivel. Ha szerencsésjénél, képességeinél fogva mis, felsőbb társadalmi osztály kötelékébe feljut, akkor ennek érdekeivel és törekvéseivel azonosítja magát. Ha életpályáján, társadalmi csoportjában boldogulni nem tud, úgy sok esetben alsóbb társadalmi csoport szervezője és vezetője gyanánt lép fel, mint ez a socialismusnál észlelhető.

De bármik legyenek is az egyén céljai és törekvései, ezeket mindig egy társadalmi csoport kötelékében érvényesíti. Ettől eltérés nincsen s az a kivétel, hogy a genie önzetlenül, saját és társadalmi osztályának érdekeit figyelmen kívül hagyva, az egész emberiségért él és dolgozik, csak megerősíti a szabályt. Az osztálycéllok követése épp úgy, mint az egyéni célloké, a természeti folyamat szolgálatában áll, amelynek végcélja előttünk ismeretlen, de közvetlen célja: a szükségletek és az élvezet finomítása, sokasítása, szóval a cultura, valamint a munkamegosztás s az élvezet és munka közötti aránytalanságból származó osztályharc, mint a cultural fejlődés eszköze, nagyon is jól ismert. Épp ezért az emberi értelemnek a cultura fejlődését kell legfőbb és végső cél gyanánt elfogadnia. Ebben úgy a socialis jelenségeknek, mint az egyén cselekvésének mértékét és értékelési alapját megjeljük, t. i. hogy az a culturát előmozdítja-e vagy sem. Ez ugyan viszonylagos mérték, de mégis némi tájékoztatást nyújt.

Külön fejezetet szentel GUMPLOWITZ a tömegnek és a tömegjelenségeknek. A tömeg nem társadalmi csoport, közös érdekei sincsenek, rendkívüli események keltik életre a legkülönfélébb, gyakran uralkodó osztályokból. A szikra, amely az alsóbb osztályokból összeverődött tömeg gyér anyagát felrobbantja, rendszerint felülről jön.

GUMPLOWITZ a tömeget nem tekinti az emberiség söpredekének, hanem oly brutális természeti tényezőnek, amely a cultural munkát könyörtelenül megsemmisíti. A tömeg pszichológiáját vizsgálván, megállapítja, hogy az csak jelszavak után indul, de ezeket is csak azért használja, hogy azok leple alatt vele született vad hajlamainak szabad folyást engedhessen.

A socialis életről szólva, GUMPLOWITZ megállapítja, hogy azt az osztályokon belül kielégített hivatási és szórakozási vágy át és átszövi. Eredményét vizsgálva, megállapítja, hogy

az egyén életének minden törekvése és sikere önmagára nézve meddő, mert a halál mindent megsemmisít; ha ellenben az egyéni élet és cselekedetek mértékéül azt vesszük, hogy vajjon már a természeti folyamatot szolgálja-e az összesség érdekében dolgozó életének munkájával, eredményesnek kell ítélnünk. Ez az altruizmus azonban GUMPLOWITZ szerint nagyon kivételes jelenség, sok esetben merő képmutatás, a tömegnél pedig teljesen ismeretlen. Mert a közéletnek mindkét alapvető vonása: az úgynevezett »csoportosság«, vagyis, hogy az egyén valamely társadalmi osztályhoz csatlakozva vívja meg harcát a közéletben; és hogy a felsőbb osztályok az alsóbbak rovására szerzik meg élvezeteiket, az egoizmuson épül föl. És ezen a culturafejlődés sem segít, mert a létért való küzdelem nem a legjobbaknak Darwin-féle kiválasztódását eredményezi, hanem az alkalmazkodni legjobban tudók maradnak meg. A cultura sem az erkölcsöt, sem az emberek erkölcsi javulását nem gyarapítja, hanem a kizsákmányolást.

A faj életét GUMPLOWITZ természeti folyamatnak gyanánt tekintvén, az egyes halálát is e természeti folyamat egy szükséges részének tartja s mintegy az általa tervezett öngyilkosság igazolásául a legfőbb foka gyanánt tünteti föl azt, ha a betegek és az életuntak önként követik a természet hívó szavát, helyet csinálván az életvidám embereknek.

Művének utolsó fejezete a sociologia és a politika egymáshoz való viszonyával foglalkozik és elveti azt a tant, mintha a politika alkalmazott sociologia lenne. Az emberiség fejlődésének természeti folyamatát vizsgálja ugyan a sociologia, de a társadalmi jelenségek törvényeinek legbehatóbb ismerete sem tesz bennünket képessé arra, hogy azok befolyását akadályozhassuk. A csillagász is kiszámíthatja a bolygó pályáját, de megváltoztatni nem áll módjában. A politika csak mint az egyes társadalmi osztályok hatalmi viszonyának módosításánál alkalmazható eszközök és szabályok tudománya vehető figyelembe. Mint ilyen a sociológiából meríthet ugyan egyben-másban útmutatást, de ez absolut tudomány marad mindig s idők folytával a philosophia trónörököse lesz.

GUMPLOWITZ legutolsó munkája nemcsak mélységes pessimismusa miatt kelthet bennünk érdeklődést, hanem azon oknál fogva is, hogy a modern sociologiai felfogás hatalmas közeledését tünteti föl a MARX-féle osztályharcz elmélet felé. GUMPLOWITZ eddigi kutatásai inkább a fajok egymással való küzdelmét tüntetik fel az emberi cultura katasztrófájának oka gyanánt. Ez a tan, ha homlokegyenest nem is ellenkezik a társadalom belső harcának, az osztályharcznak elméletével, bizonyos mértékben és tekintetben ellentéte annak. GUMPLOWITZ-ban is az osztályharcz-elmélet hívei sokáig ellenfelüket lát-

ták. És íme a mester halála előtt majdnem teljesen a történelmi materialismus álláspontjára helyezkedik; az emberi társadalom végcélja gyanánt a létfenntartást, illetve a szükségletek jobb kielégítését tekinti, az államfejlődés oka gyanánt pedig a társadalmi ellentéteket, az osztályharcot, míg a fajok harczárai alig is tesz említést. A történelmi materialismustól GUMFLOWITZ-ot most már csakis közgazdasági ismereteinek hiánya választja el. Ő az államjogok művelője, aki tudományos pályájának kezdete óta megszokta a nagy általánosításokat és az összefoglalást, nem tud tanainak alapozásánál sem lenyúlni a szükségletkielégítés közgazdaságilag megvizsgált módozatáig. Felismeri az osztály alakulás magját: a munkamegosztást, de már annak lényegével nem törődik. És a gazdasági megalapozás teljes hiányában gyökerezik tanainak mélyesleges pessimismusa is. Vajjon, ha ismerné a modern szövetkezeti mozgalom fejlődését, beszélhetne-e a nyereszkesedés természeti szükségességéről? Vagy ha a szakszervezetek működését figyelemmel kísérte volna, látna-e a socialismusban egy olyan eruptív tömegjelenséget, amelyet néhány felsőbb osztálybeli renegát csinált?

Az emberi cultura fejlődésében is kétségtelen a haladás, és pedig úgy erkölcsi téren (vegyük csak az emberevés ökolóját és a mai államot szemügyre), mint az általa végezel gyanánt elfogadott anyagi szükségletkielégítés terén. Az emberi cultura időnkint elhal ugyan, de minden katasztropha után megifjodva és tökéletesebb alakban kel életre. Sőt talán kissé túlzott optimismussal a katasztrophákban sem láthatunk mást, mint bölcs rendelkezést arra nézve, hogy a cultural fejlődés útjából a természetes úton el nem távolítható akadályok eltakaríttassanak.

De sem a túlzott pessimismus, sem a gazdasági alapok hiánya nem kisebbítheti GUMFLOWITZ érdemét, hogy az egyes társadalmi osztályok belső életébe, összeműködésébe, az államra gyakorolt hatásukba bevi ágított. Munkája számtalan rokonszenves és ellentétes gondolatot ébreszt, a társadalomtudományi kutatások élesztője lesz. Méltó sírkövet állított magának.

Czétényi.

Társadalmi politika.

Magyarország a lугatiói nagygyűlésen

(Pap Géza: A külföldiek betegség és baleset esetére való biztosítása Magyarországon. – A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének kiadványa. 13. sz. Budapest, 1910.

(Koiss Géza: A maximális munkanap szabályozása a vaskohókban, hengerművekben és üvegyárakban. – A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének kiadványa. 14. sz. Budapest, 1910.)

A Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesülete két-évenként tartja nagygyűléseit, amelyeken tárgyalandó kérdéseket az egyes nemzeti osztályok részéről alaposan előkészítik. Az érdekesnél érdekesebb kiadványok egész sorozatával gazdagodik a socialpolitikai irodalom ezen nagygyűlések révén, mely kiadványoknak még az a nagy előnyük is megvan, hogy az összes nemzeti osztályok egy közös terv szerint járván el, azok egy kérdésre vonatkozólag több ország állapotainak egy-egy figyelembevételére alapján készülnek és így egy-egy kérdésnek az állását a legszélesebb alapon világítják meg.

A Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesületének eme munkájában való részvételtől származik a Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének két új kiadványa is.

Ezek közül az első, PAP GÉZÁNAK a munkásbiztosítás kérdésére vonatkozó érdekes tanulmánya voltaképp egy régi adósság törlesztését képviseli. Erre a kérdésre vonatkozólag ugyanis már az 1908. évi luzerni nagygyűlés elé kellett volna a magyar osztálynak előadmányt terjeszteni, ekkor azonban az egyesület minden fáradozása daczára nem sikerült ezen alapos jogi tudást és socialpolitikai ismereteket egyenlő mértékben igénylő kérdés kidolgozására megfelelő előadót találni. Annál örvendetesebb, hogy most ily kitűnő, a feladatának minden tekintetben magaslatán álló író sikerült a kérdés feldolgozására megnyerni, kinek jelen előadmányával nemcsak a külföldiek balesetbiztosítása tekintetében a Magyarország részéről követett elveknek az áttekinthető és alapos megvilágítása sikerült, hanem aki ezen előadmányára révén közvetve a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesülete VI. nagygyűlése tárgyalásainak bizonyos mértékben irányt is szabott.

A kép, amelyet a külföldieknek baleset- és betegség esetére való biztosítás tekintetében hazánkban jutó osztályrészről PAP GÉZA megrajzol, elég kedvező, amidőn megállapítja, hogy

általában Magyarországon sincsenek a külföldiek balesetbiztosítási és betegsegélyezési tekintetben kedvezőlenebb helyzetben, mint a nyugateurópai államokban. Mert, ha a magyar munkásbiztosítási törvény a balesetbiztosítást illetően első pillanatban inkább ridegnek és a külföldiekkel szigorúan elbánónak látszik is, annak rendelkezései, valódi lényegüket, tekintve, éppoly kevésbé állnak az elzárkózás elvének az alapján, mint amennyire nem teszi ezt a munkásbiztosítás ügyét irányító állami munkásbiztosítási hivatal elvi jelentőségű döntvényeiben.

A törvény a belföldi üzemekben alkalmazott külföldi munkásoknak csak az esetre állapítja meg balesetbiztosítás tekintetében a magyar munkásokkal való egyenlő voltát, ha az illető külföldi állam, melynek honosairól van szó, a magyar munkást is éppoly baleseti segélyben részesíti, mint saját honosait.

Minthogy azonban a törvény megelégszik a viszonyosság tekintetében a tényleges gyakorlattal és nem kíván külön szerződést a külföldieknek a balesetbiztosítás áldásaiban való részesítéséhez, a munkásaikkal hazánkat nagyobb mértékben felkereső államok honosai nagyrészt megfelelő elbánásban részesednek a balesetbiztosítást és betegsegélyezést illetően.

Magyarország és Ausztria között a balesetbiztosítás tekintetében teljes viszonyosság áll fenn; hasonlóképp a magyar honosokkal szemben egyenlő elbánásban részesülnek hazánkban, már Olaszországnak a magyar munkásokkal szemben alkalmazott eljárásánál fogva is a viszonyosság elve alapján, az olasz munkások, mely egyenlő elbánást még biztosabb alpra helyezte a magyar-olasz balesetbiztosítási egyezmény. A Magyarországon munkát vállaló német honosok helyzete nem egészen olyan kedvező ugyan, mint az osztrák és olasz honosaké, mert bár addig, amíg a balesetet szenvedett munkás Magyarországon tartózkodik, a magyar honossal egyenlő jogokban részesül; mihelyt azonban az országot elhagyja, megszűnik a kártalanítás, úgyszintén a Magyarországon üzemi balesetet szenvedett munkások oly hozzátartozói sem nyernek kártalanítást, akik a baleset bekövetkezésének idején nem bírtak Magyarországon rendes lakhelylyel. Ha Magyarországból az itt balesetet szenvedett munkás eltávozik, végkielégítést sem nyer. A Balkán-államokkal, Romániával, Szerbiával és Bulgáriával szemben a balesetbiztosítás kérdése törvényeink amaz elve alapján van szabályozva, hogy az oly államok honosaira, melyekben a balesetbiztosítás kérdése rendezve nincsen, a biztosítási kötelezettség kiterjeszhető. Ez kereskedelemügyi ministeri rendelet útján a jelzett államok honosaira vonatkozólag meg is történt. Természetesen külföldre távozásuk esetén a balkán-állambeli munkások sem részesülnek kártérítés-

ben, de addig, amíg Magyarországon vannak, a romániai, szerb és bolgár honosok a magyar honosokkal teljesen egyenlő elbánásban részesülnek.

A balesetbiztosítás nemzetközi vonatkozásainak egyik legfontosabb kérdését, az Amerikában dolgozó magyar munkások kártalanításának az ügyét sem felejtí el tárgyalni az előttünk fekvő munkálat. És ez egyik legnagyobb érdeme. Köztudomású, mennyire kedvezőtlen helyzetben vannak a bevándorolt munkások Amerikában munkásbiztosítási tekintetben. Mégis, a közfigyelem nem fordult eléggé ezen körülmény felé. Az utóbbi években létrejött munkásbiztosítási egyezmények nagyobb száma azt a meggyőződést keltette a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesületének a vezetőségében, hogy nagyjában megoldottnak tekinthető az idegen honosok balesetbiztosításának a kérdése. Épp ezért az egyesület elnöksége, midőn arról volt szó, hogy a tárgyalások mélyítése érdekében a napirendre kerülő kérdések köre szűkítettessék, a munkásbiztosítás kérdését kívánta leelőször is a luganoi nagygyűlés napirendjéről törölni.

PAP GÉZA előadmánya éppen az idevágó amerikai viszonyok kidomborítása folytán figyelmeztette a Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületét arra, mily nagy hiánya van a munkásbiztosítás kérdése nemzetközi vonatkozásában való megoldásának mindaddig, míg Amerikát nem sikerül arra rábírní, hogy az odavándorolt európai munkásoknak valami kártalanítást biztosítson. Eme figyelmeztetés alapján karolta fel azután az egyesület ezt a kérdést és kérte a Nemzetközi Munkásügyi Hivatalt arra, hogy a balesetbiztosítás kérdését tartsa a luganoi nagygyűlés alkalmával is napirenden. Ezen kívánság készségesen teljesítetvén, a magyar előadmánynak e tárgyban a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesülete ez évi közgyűlésének is sikerült bizonyos fokig irányt szabnia, amennyiben a benne felvetett eszme tárgyalása biztosított.

Koiss GÉZA előadmánya a maximális munkanap kérdésének egy igen fontos részével, az üzemeket éjjel-nappal folytató kohó- és hengerművek, valamint az üvegyárak munkaidejének a problémájával foglalkozik. Nevezetesen arra igyekszik a szerző hosszú éveken keresztül iparfelügyelői tevékenysége körében gyűjtött tapasztalatai segítségével megfelelni, vajjon a vas-, illetőleg üvegyipar érdekeivel a munkaidő rövidítése miképp volna inkább összeegyeztethető: oly módon-e, hogy a nyolcz órai munkaidő és a munkások hármas csoportbeosztása honosíttatik meg ezekben az iparágakban, vagy inkább az által, hogy a heti munkaidő maximuma állapítottatik meg?

A midőn ugyanis a luzerni nagygyűlésen a maximális munkanap kérdését tárgyalták, sokan aggályosnak vélték azt, hogy a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesülete a hármas csoportbeosztás és a nyolcz órai munkaidő mellett foglaljon állást a szóban forgó iparágakat illetőleg, mert azon a véleményen voltak, hogy a gyártás folyamatánál fogva ez az alkalmazandó munkások többlété részére fizetendő bérek erejéig meg fogja drágítani a termelést. Az üzem termelő-képessége ugyanis itt a kohóegységek szerint több munkás alkalmazása esetén is alig fokozható. Minthogy pedig az egyesület nem akar keresztülvihetetlen javaslatok mellett állást foglalni, vagy oly megoldási módot ajánlani, mely esetleg más, az üzemet kevésbé zavaró és a munkaadókat kevésbé terhelő megoldással helyettesíthető, mielőtt óhajtatását a kohó- és hengerművek, valamint az üvegipar maximális munkaideje tárgyában formulázta volna, szükségesnek tartotta még egyszer alapos adatgyűjtés és szakértők véleményének a minden oldalról való beszerzése útján a kérdést újból megvilágítani.

Koiss GÉZA tanulmánya azt mutatja, hogy a luzerni nagygyűlésnek az említett aggálya nagyon indokolt volt. Sem a kohósem a hengerművekre a magyarországi viszonyok alapján nem véli a hármas csoportbeosztást keresztülvihetőnek és az üveggyárakat illetőleg is hasonló véleményen van. Éppen ezért határozottan a heti maximális munkaidő megállapítása mellett foglal állást ez a minden tekintetben a gyakorlati férfiu tapasztalatain alapuló előadmány.

A heti munkaidőt, szünetek nélkül, 60 órában véli megállapítandónak, olyképp, hogy azokban az üzemekben, melyek vasárnap is dolgoznak, kéthetenként még 20 óra volna hozzácsatolandó a fenti munkaidőhöz. Átlag az ily üzemekben tehát heti 70 órás munkaidőt kapnánk. A Koiss-féle javaslat szerint a munkás tehát átlag naponként 10 órát, a vasárnap is dolgozó üzemeknél pedig még vasárnap is 10 órát dolgozna (igaz, hogy csak minden második vasárnap állana munkában). Ezt a 10 órás munkaidőt a javaslat 12 órás keretben véli beosztandónak, de olyképp, hogy a munkásnak délelőtt és délután, valamint délben is elegendő ideje maradjon az étkezésre.

Nagy érdeklődéssel várjuk, vajjon a többi nemzeti osztály is ily kevésbé messzemenő javaslattal fog-e ebben a kérdésben előállni, mert habár a Koiss-féle előadmányban foglaltak mindenkit meg kell, hogy győzzenek arról, mily nehézségekkel találkozni a szóban forgó iparágakban a munkaidő rövidítése, mégis másrésről a javasolt munkaidő kétségkívül elég hosszú és munkaidő rövidítése ezen a javaslaton belül legfeljebb csak csekély mértékben következni be.

A luganoi nagygyűlésen a Törvényes Munkás védelem Magyarországi Egyesülete még két másik előadmányt is szándékozik bemutatni. Az egyik FRIEDRICK VILMOS-nak a phosphorkérdésre vonatkozó és Szemlénkben már ismertetett munkája német kiadásban, a másik pedig FERENCZI IMRÉ-nek az előadmánya az otthoniparban való szervezkedés kérdéséről.

Heller Farkas.